

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Võrdleva õigusteaduse õppetool

Grete Lüüs

ÕIGUSVÄLISTE NORMIDE MÕJU JAAPANI ÕIGUSSÜSTEEMILE
Magistritöö

Juhendaja
dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2012

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Jaapani ühiskonna ja õigussüsteemi arengu ajaloolised verstapostid.....	8
1.1. Jaapani õigussüsteemi kujunemise ajalooline periodiseering	8
1.2. Tokugawa periood (1600-1867)	9
1.3. Meiji periood (1868-1912)	13
1.3.1. Meiji konstitutsioon.....	17
1.4. Taishō periood (1913-1926)	19
1.5. Shōwa periood (1927-1989).....	20
1.5.1. 1946. aasta konstitutsioon	22
1.6. Heisei periood (alates 1990. aastast)	25
2. Jaapani õigussüsteemi peamised õigusvälised mõjutajad.....	26
2.1. Kultuur ja traditsioonid.....	26
2.2. Religioon ja usundid.....	27
2.2.1. Šintoism.....	27
2.2.2. Jaapani budism	29
2.2.3. Konfutsianism	30
3. Õigusallikate hierarhia Jaapani õigussüsteemis.....	38
3.1. Koodeksid, määrused ja lepingud	38
3.2. Tava ja <i>jori</i>	39
3.3. Pretsedendid ja kommentaarid	41
3.4. Administratiivne juhendamine	43
4. Vaidluste kohtuliku lahendamise korrast ja printsiipidest Jaapanis	47
4.1. Jaapani kohtusüsteemi arenguteest	47
4.2. Vaidluste lahendamise alternatiivsed meetodid ja lahendamise printsiibid.....	49
4.3. Õigusnormid ja õigusvälised normid vaidluste lahendamise alusena	55
4.4. Õigustunnetuse osa vaidluste lahendamises.....	60

4.5. Kohtuliku vahendusmenetluse (loomise) perspektiividest Eestis.....	65
Kokkuvõte	69
The Influence of non-regulatory norms on Japanese legal system. Summary	73
Kasutatud kirjandus	77
Kasutatud normatiivmaterjal.....	79
Kasutatud kohtupraktika	80

Sissejuhatus

Jaapani näol on tegemist ühe omapärasema õigussüsteemiga riigiga tänases maailmas. Praegu Jaapanis kehtival õigusel on tugev ameerikalik sisu, kuid samal ajal on seal tuntavad kõik erinevatel aegadel Jaapani õigust mõjutanud õigussüsteemid.

Jaapani õigussüsteem on saanud mõjutusi mitmetest erinevatest õigusperekondadest, nende traditsioonidest ning kultuurist, kuid suutnud oma arengus nende mõjutuste kõrval säilitada enda õiguspõhimõtete ja elufilosoofia võrgustiku.

Suurel määral on Jaapani õiguslikku arengut mõjutanud Hiina kultuuriline omapära, millest olulisemana võib õigusvaldkonnas välja tuua jaapanlaste soovimatuse tekkinud vaidlusi lahendada kohtute kaasabil. Jaapani inimesele on meelepärasem lahendada kõik tekkinud vaidlused rahumeelsemal teel ning selleks kasutatakse vahekohtute, arbitraaži ning vahemeeste abi. Õiguse läänelikku arengut on suunanud nii euroopalik kui ka ameerikalik õigus, mille põhimõtetele on Jaapan samuti tänaseni truuks jäänud.

Euroopaliku õiguse domineerivad mõjutused kallutasid Jaapanit enne Teist maailmasõda *ius commune* e Euroopa üldise õiguse perekonna poole. *Ius commune* õigustraditsioon on rajatud neljale sambale: 1) Rooma eraõiguse tugev mõju; 2) kanoonilise õiguse tugev mõju; 3) õiguskultuuri kõrge tase, mis baseerub legitiimsetel ja puritaansetel printsiipidel; 4) õigusriigi mõiste üldine toetamine.¹ *Ius commune* kujunes välja Rooma õiguse retseptsioonist ning seadusõiguse printsiibi ülimuslikkusest. Olulisimaks õigusallikaks on kodifitseeritud seadusandlus ning pretsedentidel *common law* tähenduses on suhteliselt väike mõju.

Peale Teist maailmasõda sai Jaapan tugevalt mõjutatud USA poliitika ja õiguse poolt, mis andis tema õiguse arengule Üldise õiguse perekonna e *common law* suuna.

Kui võrrelda omavahel *common law* ning *ius commune* õigusperekondi, siis võib öelda, et vaatamata kaasaegsele erinevate õigussüsteemide ja -perekondade üksteisele lähenemise tendentsile, on need kaks suurt õigusperekonda teineteisest suuresti erinevad, ja seda eelkõige õigusest arusaamise, õiguse erinevate printsiipide ning õiguse tõlgendamise ja rakendamise meetodite poolest. Ka iseloomustavad neid erinevad õigusfilosoofilised käsitlused riigist ja õigusest, erinevad arusaamad õiguse reguleerivast rollist ühiskonnas, õiguse allikatest ning

¹ T. Anepaio jt. Sissejuhatus õigusteadusesse. Tallinn: Juura 2005, lk 21.

õigusnormist, õiguse loomisest ning realiseerimisest. Erinevustele vaatamata võib siiski väita, et lääneliku õigustraditsiooni hulka kuuluvate õigussüsteemide teoreetiliste koolkondade põhiliseks probleemiks on üksikisiku ja ühiskonna, erahuvi ja avaliku huvi vahekord.²

Jaapan, olles võtnud oma õigussüsteemi üle nimetatud õigusperekondade elemente, on sellele vaatamata jäänud fenomenaalseks tänases maailmas: õigus on seal selline tööriist, mida väga hea meelega ei kasutata – Jaapanis on palju olulisemal kohal teised sotsiaalse kontrolli mehhanismid ning õigusvälised normid. Need juhivad jaapanlaste käitumist nii igapäevaelus kui ka kokkupuutumisel juriidilise valdkonnaga. Jaapanlastel on võrreldes lääneliku mõtlemislaadiga tunduvalt suurem vajadus rahumeelsete lahenduste järele, mille tõttu on arenenud ka laialdane vahendusmenetluste osakaal Jaapani õiguses. Kuigi üks populaarsematest vahendusmenetluste liikidest – kohtulik vahendusmenetlus – leiab aset kohtu seinte vahel, on jaapanlaste suhtumine sellesse hoopis teistsugune kui näiteks eestlastel kohtulikkude kompromissi. Kohtulikult vahendusmenetlusest oodatakse pooltele olukorra selgitamist ning poolte juhtimist üksteisemõistmisele. Sinna ei munda „võit või kaotus“ või „tõde ja õigus“ lahendite saavutamise eesmärgil. Jaapani ühiskonnas on äärmiselt olulisel kohal harmoonia ning selle säilitamine.

Jaapani õiguskultuuriline nägu on kujunenud mitmete tegurite, eelkõige rahvusliku kultuuri, traditsioonide ja usundite mõjutusel. Käesolevas magistritöös käsitletaksegi Jaapani õiguse ja õiguskultuuri mõjutajaid läbi ajaloo, läbi mille on Jaapan kujundanud oma tänapäevase, universaalse näo.

Õigusperekondade üksteisele lähenemise valguses on huvitav küsimus, kas ja kuidas mõjutab Jaapani õigus euroopalikku või ameerikalikku õigust ja õigusemõistmist. Kas on midagi, mida nt Eesti võiks võtta Jaapanist eeskujuks oma kohtulikus menetluses? Nendele küsimustele soovib autor leida vastuse.

Magistritöö eesmärk on jõuda selgusele, millised on need konkreetsed elemendid Jaapani õiguses, tänu millele saab väita, et Jaapani õiguskultuur toetub õigusväliste normide suuremale austamisele, ning kas oleks võimalik nende elementide juurutamine ka Eesti õiguskultuuri. Eelkõige peetakse siinkohal silmas kohtulikkude vahendusmenetlust kui vaidluste alternatiivse lahendamise meetodit, mille rakendamises esinevad mitmed olulised eelised õigussüsteemi jaoks tervikuna. Kuigi esmapilgul tunduvad Eesti ja Jaapan üksteisest üsna

² T. Anepaio jt. (2005), lk 21.

kaugel asetsevat, on tegelikkuses nende rahvaste loomuses palju ühiseid elemente, mis teeb autori hinnangul võimalikuks nimetatud uurimiseesmärgi püstitamise.

Töö kirjutamisel on enim kasutatud ajaloolist uurimismeetodit ning tehtud Jaapani poliitilise ja õigusliku arengu võrdlev diakrooniline analüüs.

Magistritöö autor on töö kirjutamisel enim kasutanud 1997. aastal Cavendish Publishing Limited poolt publitseeritud M. Dean teost „Japanese Legal System: Text and Materials“; 2011. aastal Oxford University Press publitseeritud H. Oda teost „Japanese law“ ning 1997. aastal An East Gate Book poolt publitseeritud D.J. Lu teost „Japan. A Documentary History“.

Magistritöö koosneb sissejuhatausest, neljast peatükist (mis on omakorda igaüks jaotatud veel alapeatükkideks), kokkuvõttest ning ingliskeelsest resümeeist. Lisatud on ka kasutatud materjalide loetelu.

Käesoleva töö esimeses peatükis on välja toodud Jaapani ühiskonna ja õigussüsteemi kujunemise ajalooline periodiseering, mis on aluseks edasise analüüsi läbiviimisele. Samuti on magistritöö selles peatükis välja toodud muudatused õiguslikus arengus ning erinevad õiguslikud suunad, millest Jaapan on oma arengus lähtunud.

Töö teises peatükis käsitletakse Jaapani õigussüsteemi peamisi õigusväliseid mõjutajaid, keskendudes kultuurilistele ja religioossetele faktoritele. Süvenemine Jaapani ajaloolisesse kultuurilisse tausta aitab mõista Jaapani ühiskonna eripärast positsiooni õigusväliste normide eelistamisel formaalsetele ühiskonna toimimise reeglitele. Kuna traditsioonilised ning usulised faktorid on äärmiselt olulised indiviidide mõttemaailma ning üldise suhtumise kujundajatena, on need ka läbi õigusliku vaatenurga antud peatükis käsitlemist leidnud.

Magistritöö kolmandas peatükis tuuakse välja Jaapani õigussüsteemi esmased ja teisesed õigusallikad, mida võrreldakse õigusallikate hierarhiaga *common law*-s. Kuivõrd Jaapani õigussüsteem on hübriid *common law* ning Kontinentaal-Euroopa õigussüsteemist, näitab käesolevas peatükis välja toodud õigusallikate hierarhia ilmekalt ühiskondlikult ning poliitiliselt omaks võetud suhtumist erinevatesse õigusallikatesse. Käesoleva töö autor on seisukohal, et Jaapani õigusallikate hierarhia väljatoomine ning analüüsimine aitab oluliselt selgemini lahti mõtestada õigussüsteemi olemust ning isikute suhtumist õiguse rakendamisse tervikuna.

Töö 4. peatükis avatakse Jaapani tänapäevase kohtusüsteemi olemus, selgitatakse vaidluste lahendamise alternatiivsete meetodide olemust ning kasutamise eeliseid. Samuti leiab selles peatükis käsitlemist jaapanlaste eripärane, rahvuslikult homogeenne õigusteadvus. Antud peatükis kaalutakse poolt- ja vastuargumente küsimuses, kas vaidluste alternatiivsete lahendamise peamine meetod kohtuliku vahendusmenetluse näol, mis on Jaapanis üks populaarsemaid ning efektiivsemaid alternatiivsete vaidluste lahendamise meetodeid, oleks kasutatav ka Eesti õigussüsteemis ning tuuakse välja selle meetodi kasutamise eeltingimused ning kasutegurid.

1. Jaapani ühiskonna ja õigussüsteemi arengu ajaloolised verstapostid

1.1. Jaapani õigussüsteemi kujunemise ajalooline periodiseering

Juhtiv Jaapani õigusteadlane professor Ryosuke Ishii lõi alternatiivse õigusajaloo periodiseerimise viisi, mis põhineb ideel, et riigi õigusajalooline areng on kui liikumises olev merelaine. Selle paradigma kohaselt toimub ajaloo järgnevus läbi suurte üleujutuste, mille iga üksikut lainet käsitletakse ühe perioodina. Professor Ryosuke Ishii järgi on Jaapani õigusajalugu jaotatud järgmisteks perioodideks:

Arhailine periood (250 eKr – 603 pKr) – sellel perioodil avaldasid Jaapani õigusele suurt mõju religioossed faktorid. Sellel perioodil puudusid Jaapanis välised mõjutused, seda nii ühiskonna kui õiguse tasandil. Kuna Jaapan asetseb geograafiliselt väga lähestikku Hiinaga, eksisteerisid kindlasti mõningad mõjutused Hiinast juba sel perioodil, kuid neid ei saa pidada märkimisväärseks;

Muinasperiood (603 – 967) – nii see kui sellele järgnevad keskaeg ning vara-modernne periood olid kõik tugevasti mõjutatud Hiina õiguse poolt. Alused sellele põhinesid arhailises perioodis, mil Jaapan oli kui Hiina satelliit, kelle kultuur, poliitilised ning õiguslikud süsteemid omasid Jaapanis püsivat mõju veel palju varem kui ükskõik milline otsene Hiina mõju Jaapani jaoks alguse sai;

Keskaeg (967 – 1467) – nagu juba eelnevalt mainitud, oli selle perioodi Jaapan tugevasti mõjutatud Hiina õiguse ning kultuuri poolt;

Vara-modernne periood (1467 – 1858) – sellel perioodil oli Jaapani ajalugu väga olulisel määral mõjutatud Hiina poolt ning oluline sellel perioodil on Hiina mõjutuste suurenemine;

Modernne periood (1858 – 1945) – sellel perioodil oli valdav mõningate Euroopa rahvaste õiguse kõikehõlmav mõju Jaapani õigusele ning õigussüsteemi ning osalt ka konstitutsioonilise monarhia kujunemisele;

Kaasaegne periood (alates 1945. aastast) – Jaapani kaotus Teises maailmasõjas ning alistumine Liitlasvägedele tõi kaasa olulised muudatused Jaapani õiguses. Valdavaks kujunes Jaapani orienteeritus USA õigusele.³

Käesolev magistritöö hõlmab peamiselt Jaapani poliitilise ja õigusliku arengu käsitlemist alates vara-modernsest perioodist, mil Jaapanit hakkas väga suures ulatuses mõjutama Hiina õigus

³ M. Dean. Japanese Legal System: Text and Materials. Great Britain: Cavendish Publishing Limited 1997, p 61.

ning ka kultuur kuni kaasaegse perioodini, mil saabusid Jaapanisse nõ kolmanda lainena USA õiguse mõjutused. Kõik need perioodid ning välismaise õiguse retseptsioonid omavad tähtsust Jaapani kaasaegse õigussüsteemi väljakujunemisel.

Jaapani ajalugu käsitlevates teostes on selle ühiskonna ajaloolisel periodiseerimisel reeglina lähtunud võimul olnud liidritest ning nende valitsustest. Sellelt positsioonilt lähtuvalt eristatakse Jaapani ühiskonna ja õigussüsteemi arengus nelja perioodi:

Tokugawa periood – 1600-1867;

Meiji periood – 1868-1912;

Taishō periood – 1913-1926;

Shōwa periood – 1927-1989;

Heisei periood – alates 1990. aastast.⁴

1.2. Tokugawa periood (1600-1867)

Tokugawa perioodi nimetatakse sageli ka Edo ajajärguks, seda tulenevalt asjaolust, et toleaegete valitsejate residents asus Edos ehk tänapäeva Tōkyōs. Seda perioodi peetakse üldiseks rahuajastuks: sel perioodil ühendati maa Tokugawade sõjalise valitsuse alla ning saabus peaaegu 250-aastane rahuaeg, mis on Jaapani ajaloos pikim rahuperiood. See sai võimalikuks tänu Tokugawa šogunaadi karmile kontrollile ja poliitilisele juhtimisele.⁵ Vaatamata sellele, et esines talupoegade ja isandateta jäänud samuraide rahutusi ning korrarikumisi, olid sel perioodil valdavaks siiski rahulikud meeleolud.

Pikka aega kestev rahuperiood oli hoolikalt kaalutletud Tokugawa *bakufu* (ehk „sõjaline valitsus“; sünonüümina on kasutatav ka „šogunaat“⁶) poliitika tulem alates hetkest, kui see faktiliselt 1603. aastal võimule tuli. Tokugawa Ieyasu täiendas eelmise valitseja Hideyoshi kaudse valitsemise poliitikat läbi *daimyō* (ehk iseseisvat võimu omavad vasallid⁷) süsteemi, seades sisse **kolm põhilist daimyō’de kategooriat**: 1) *shimpan*, mis koosnes Tokugawa *shōgun*’i (ehk ülim sõjaline liider) järglastest; 2) *fudai*, mis koosnes enne Sekigahara lahingut (1600) Tokugawa Ieyasu’le lojaalsete isikute järglastest ning 3) *tozama* („võõrad daimyō’d“), mis koosnes nii nendest isikutest, kes Sekigahara lahingu ajal olid olnud Tokugawa Ieyasu

⁴ M. Dean (1997), p 61.

⁵ W.E. Deal. Keskaeg ja uusaeg Jaapanis. Tallinn: Tänapäev 2009, lk 41.

⁶ W.E. Deal (2009), lk 41.

⁷ W.E. Deal (2009), lk 41.

liitlased kui ka nendest, kes olid olnud tema vaenlased ning kellest said nimetatud lahingu järel Tokugawa vasallid.⁸

Ieyasu pani sellel perioodil aluse poliitilisele struktuurile, mida tänapäeva ajaloolased nimetavad *bakuhan*'iks. See sõna tähistab Tokugawa perioodi elus keskseks kujunenud valitsemise, majandamise ja ühiskondlikku struktuuri. Selleks, et *daimyō*'sid oma kontrolli all hoida, saatis Ieyasu potentsiaalselt vaenulikud *daimyō*'d strateegiliselt tähtsusetutesse piirkondadesse. Ta konfiskeeris või vähendas mõnel muul viisil teiste *daimyō*'de maavaldusi. Et veelgi kindlustada nende *daimyō*'de ohutust, hoidis ta nad teede ja teiste üldsuse hüvanguks tehtud projektidega niivõrd tegevuses, et see kurnas nad finantsiliselt ära.⁹

Märkimist väärib *daimyō*'de perioodilise Edos viibimise (*sankin kōtai* ehk „pantvangide“) süsteem. See 1630-ndatel aastatel kehtestatud süsteem nõudis, et *daimyō*'d seaksid Edos sisse oma residentsid ning ilmuksid *shōgun*'i ette igal teisel aastal. Ehkki see süsteem teenis suurel määral tseremoniaalsel eesmärgil, oli sel ka strateegiline otstarve, sest *daimyō*'de perekondade pantvangidena pidev ja sunniviisiline Edos viibimine tekitas *daimyō*'des ilmselgelt huvi *shōgun*'le kuuletuda. See süsteem hoidis ka vaenulikke *daimyō*'sid kontrolli all, kuna nad kandsid suuri kulutusi kahe eraldiseisva administratiivse keskuse ülalpidamisel ja reisimisel Edosse igal teisel aastal.¹⁰

Sellel perioodil jõustas šogunaat ka Toyotomi Hideyoshi poolt loodud neljast klassist koosneva hierarhilise ühiskonna süsteemi, kuhu kuulusid tähtsuse järjekorras sõdalased, põlluharijad, käsitöölised ja kaupmehed. Selle süsteemi hierarhilised suhted olid mõjutatud konfutsianistlikest tõekspidamistest. Vastavalt nendele tõekspidamistele jagati ühiskond klassidesse vastavalt nende positsioonide väärikusele, mitte majanduslikule rikkusele.¹¹ Neokonfutsianistlike vaadete kohaselt asetust neljast klassist koosnevas ühiskonna hierarhias kaupmehed kõige madalamale positsioonile ning selline nägemus majanduse toimimisest kaitses tegelikkuses varasemat majanduskorraldust.

⁸ D.J. Lu. Japan. A Documentary History. United States of America: An East Gate Book 1997, p 203.

⁹ W.E. Deal (2009), lk 41.

¹⁰ W.E. Deal (2009), lk 41.

¹¹ W.E. Deal (2009), lk 202-203.

Tokugawa perioodil kehtestati ka range isolatsioonipoliitika. Tokugawa šogunaadi jäik kontroll riigi üle ja sellest tulenenud rahuaeg olid aluseks linnade kui õitsvate kaubanduskeskuste väljakujunemisel.¹²

Tokugawa perekonna poliitika oli Jaapani eraldanud muust maailmast: ükski jaapanlane ei tohtinud maalt lahkuda ning ühelgi võõramaalasel ei olnud lubatud Jaapanisse siseneda. Selline poliitika ei kehtinud aga hiinlaste suhtes, kellega kaubandussuhted jätkusid kogu vara-modernse perioodi jooksul. (Erandina oli lubatud ka taanlastel erakordse järelevalve all siseneda kindlatesse sadamatesse kaubavahetuse eesmärgil).

Sarnaselt Koreale ja Indo-Hiinale, sattus ka Jaapan kõrgelt arenenud Hiina tsivilisatsiooni mõju alla väga varajases staadiumis. Hiina kirjatööd jõudsid Jaapanisse umbes 5. sajandil eKr ning budism järgmisel sajandil.¹³

7. ja 8. sajandi Jaapani valitsejad olid suured Hiina intellekti austajad. Nad olid tuttavad Hiina kirjanduse ja kunstiga, nad võtsid vastu budismi ning reorganiseerisid oma riigi Hiina eeskujul, asutades tasustamata ametnike hierarhia ning tehes valitseja positsiooni individuaalseks ja kõikvõimsaks, nagu see oli Hiina imperaatoril. Kõige varasemad Jaapani normid, mis on meieni jõudnud, on samuti väga sarnased Hiina T'ANG dünastia omadele.¹⁴

Karmi poliitikat eraldatuse suhtes hakkas aga sulatama jaapanlaste eneste huvi Läänemaailma vastu. 18. sajandi alguses leidis aset keeldude lõdvendus, mis käis Lääne kirjandusteoste impordi kohta. Veelgi kiiremini kasvas aga Lääne huvi kaubavahetuse vastu Jaapaniga. 19. sajandiks oli see kasvanud niivõrd suureks, et Jaapani valitsejate poolt soovitud isolatsioon ei saanud enam kauaks kestma jääda.¹⁵

Jaapani eraldatuse alguspunkti märgib Ameerika kommodoor Matthew Perry saabumine Jaapanisse oma sõjalaevadega. 1853. aastal õnnestus Matthew Perry'l edastada kiri USA president Millard Fillmore'lt (president aastatel 1850-1853), milles paluti luba Ameerika laevadel Jaapani sadamatesse siseneda ning milles oli väljendatud soov seada sisse kaubandussidemed kahe riigi vahel. Varasemad katsed Jaapaniga suhteid luua olid tagasi lükatud, kuid M. Perry ning tema nelja aurulaeva saabumine näitasid jaapanlastele Ameerika

¹² W.E. Deal (2009), lk 42-43.

¹³ K. Zweigert, H. Kötz. An Introduction to Comparative Law. Oxford: Clarendon Press 1998, p 296.

¹⁴ K. Zweigert, H. Kötz (1998), p 296.

¹⁵ O.M. Klaassen. Jaapan läbi aegade. Tallinn: Argo 2008, lk 40.

järeleandmatut soovi Jaapani sadamate avanemiseks. Pärast teate edastamist kommodoor M. Perry lahkus, lubades aasta pärast naasta, jättes jaapanlased kirjas väljendatud nõudmisi kaaluma. Kui M. Perry naasis (sellel korral kaheksal aurulaeval, rõhudes jultunult sõjalaevade diplomaatialle), õnnestus tal jõuda jaapanlastega kokkuleppele kahe sadama avamiseks, konsuli resideerumiseks ühes sadamas ning saavutada suhetes Jaapaniga Ameerikale enim eelistatud riigi staatus. Kanagawa leping allkirjastati 31. märtsil 1854. aastal ning sellele järgnesid mitmed sarnased lepingud Suurbritannia, Prantsusmaa, Venemaa ning Hollandiga. Need ebavõrdsed lepingud ei seadnud mitte ainult üles süsteemi ühepoolsetest tollikokkulepetest, vaid kujundasid Lääne rahvaste diplomaatilise puutumatus printsiibi, mille kohaselt said Lääne inimeste üle Jaapanis õigust mõista vaid konsulaarkohtud. See oli see punkt, mis teistest enam tekitas jaapanlaste hulgas hirmu koloniseerimise ees. Mis veelgi tähtsam: just see tekitas Jaapanis soovi taas saavutada oma rahvuslik ning riiklik autoriteet, mis väljendas vajadust rahvusliku ühtsuse järele. Jätkuv pingutus võimu taastamiseks ning lahenduse leidmiseks barbarite invasiooni probleemile ning võimalik Jaapani koloniseerimine, viis lõppkokkuvõttes Tokugawa šogunaadi langemisele ning tsentraalse keiserliku valitsuse moodustamisele Meiji Restauratsiooni käigus.¹⁶

Kuigi šogunaat oli võtnud keisrilt reaalse valitsemisvõimu, hoolitsesid kõik järgnevad *shōgun*'id keisrite eest, taastades keisripalee ja võimaldades keisriperekonnale vajaliku sissetuleku. Teiselt poolt säilitas šogunaat kontrolli õukonna ja aristokraatide üle, andes välja õiguslaseid ettekirjutusi, mis seadsid nende tegevusvabadusele jäigad piirid. Tokugawa perioodi ajal oli keiser suurel määral esindusfiguur, kelle peamiseks ülesandeks oli läbi viia avalikke rituaale.¹⁷

Tokugawa periood lõppes Meiji Restauratsiooniga, mille käigus taastati Jaapanis keisrivõim. 19. sajandiks olid paljud kahanevate sissetulekute ja vähese tegeliku võimuga samuraid lõksus oma sümboolses rollis, mis viis rahulolematuseni *shōgun*'i võimuga. Oma maa ja järetulijate paremast tulevikust unistavad sõdalased hakkasid toetama keisri õigust Jaapani tõelise valitsejana, mis viiski Tokugawa šogunaadi lagunemiseni ja keiserliku võimu taastamiseni alates keiser Meiji võimule asumisest 1868. aastal. Kuigi Meiji Restauratsiooni toetasid suurel määral samuraide klassid, mõjub irooniliselt asjaolu, et see tähelepanuväärne poliitiline reform tähistas just nii feodaalaege võimu kui ka sõdalaste ainuvalitsemise lõppu Jaapanis.¹⁸

¹⁶ M. Dean (1997), pp 63-64.

¹⁷ W.E. Deal (2009), lk 167.

¹⁸ W.E. Deal (2009), lk 256-257.

1.3. Meiji periood (1868-1912)

Kui Tokugawa periood hakkas lõpule jõudma, saavutasid keisrivõimu taastamise pooldajad ülekaalu ja sundisid viimase Tokugawa *shōgun*'i võimust loobuma. Keiser Meiji saamisega Jaapani ülimaks valitsejaks lammutati Tokugawa šogunaat ja selle feodaalne struktuur ning kaotati ka samuraide klass. Sellegipoolest jäi *bushidō*¹⁹, mille põhimõtted nõudsid samuraide olemist rüütellikeks võitlejateks (kes seisisid nōrkade ja ebasoodsas olukorras olevate inimeste eest) ja alistunute kaitsjaks²⁰, endiselt Jaapanis võimsaks traditsiooniks ja uhkuseallikaks.

Seega märgib Meiji perioodi algust viimase Tokugawa *shōgun*'i tagasiastumine ning keisrivõimu taastamine (ehk Meiji Restauratsioon). Sellel perioodil nimetati Edo linn ümber Tōkyō'ks ning sellest sai Jaapani ametlik pealinn.²¹

Meiji perioodil läks täielik valitsemisvõim taas keisri kätte ning jõuti äratundmisele, et senine (Tokugawa-aegne) konservatiivne poliitika peab lõppema ning et Jaapan peaks astuma lähedastesse suhetesse teiste riikidega, õppima nende kõrgeltarenenud tehnoloogilistelt ja teaduslikelt saavutustelt.

Meiji perioodi alguses oli Jaapan suhteliselt nõrk riik, mis tulenes tema positsioonist, kuhu ta ebavõrdsete lepingute allkirjastamise järel oli asetatud. Meiji valitsus otsustas seda olukorda muuta ning koostas riikliku plaani „*fukoku-kyōhei*“, mis tähendas sõna-sõnalt „rikasta riiki ning tugevda sõjaväge“. ²² Sellise loosungi all asendas Jaapani juhtkond vanad templikoolid kohustusliku kooliõppe süsteemiga, kehtestas riiklikud maksud ning juurutas panganduse ja rahasüsteemid. Jaapani ühiskonna massilise muutumise, mille tõi kaasa Meiji-aegne restauratsioon ja Jaapani riigi retsentraliseerimine, põhjustas Jaapani tungiv vajadus õppida võtma vastu Lääne tehnikat, kuid ta ei kavatsenud loovutada oma riiklikku sõltumatust Euroopa kolonialismile, nagu see oli juhtunud Hiinaga. ²³ Etteruttavalt võib siinkohal mainida, et Meiji valitsuse riiklik plaan oli justkui ettekuulutus Jaapani tuleviku kohta: eesmärk „tugevda sõjaväge“ viis Jaapani äärmiselt kõrgelt militariseeritud riigi tasemele, Teise

¹⁹ *Bushidō* ehk „sõdalase tee“ on termin, mis võeti Jaapanis kasutusele Tokugawa perioodil. See sõna tähistab samuraide klassi eetikareeglistikku, mida sõdalased pidid oma seisusest tulenevalt järgima. - I. Nitobe. *Bushidō – Jaapani hing*. Tallinn: Penikoorem 2006, lk 5.

²⁰ W.E. Deal (2009), lk 259.

²¹ W.E. Deal (2009), lk 42.

²² W.G. Beasley. *The Rise of Modern Japan. Political, Economic and Social Change Since 1850*. New York: St. Martin's Press 1995, p 140.

²³ F. Fukuyama. *Ajaloo lõpp ja viimane inimene*. Tallinn: Tänapäev 2002, lk 98-99.

maailmasõtta astumiseni ja selle kaotuseni, kuid teine eesmärk riigi rikastamise näol, on Jaapani käesolevaks hetkeks viinud maailma ühe majanduslikult jõukaima riigi hulka.

Sellel perioodil, Jaapani isolatsiooni lõppedes lähtusid õiguslikud arengud eelkõige Euroopast. Sõjavägi ning ametkond moderniseeriti Euroopa mudeli eeskujul, võeti vastu Lääne tehnoloogia saavutused ning 1889. aastal ka uus, nn Meiji konstitutsioon, mis muutis Jaapani valitsemiskorra konstitutsiooniliseks monarhiaks.²⁴ Euroopa õiguse mõju Jaapani õigusele oli valdav ka läbi Taishō perioodi.

Kuna Jaapan oli pidanud nõustuma ebavõrdsete lepingutega, mis suruti talle peale teiste riikide poolt, mille olulisimaks Jaapanit riivavaks sätteks oli, et Jaapanis omavad võõramaalaste õiguserikkumiste üle nii tsiviil- kui ka kriminaalasjades jurisdiktsiooni konsulaarkohtud, mitte Jaapani enda kohtud, soovis Jaapan sellisest diskrimineerimisest vabaneda, ning soovis juba päris alguses allutada oma õiguse Euroopa mudelile.²⁵ Sellel põhjusel kutsusid jaapanlased Pariisist professor Gustave Emile Boissonade de Fontarabie (1825-1910) ning tegid talle ülesandeks koostada kriminaalkodeks (*Criminal Code*) ning kriminaalmenetluse instruksioonid (*The Code of Criminal Instruction*). Mõlemad seadustikud jõustusid Jaapanis 1. jaanuaril 1882. aastal. Selleks ajaks oli professor Boissonade asunud ka tsiviilkodeksi ettevalmistamisele (*Civil Code*).²⁶ Samaaegselt koostas Saksa professor Hermann Roesler (1834-1894) kaubanduskodeksit.

Sellel ajal, kui Jaapanis võeti vastu kriminaalkodeks, oli Jaapani õigussüsteemi eesotsas eelkõige Saksa õigusteadus, mis mõjutas väga suures ulatuses, põhjaneval moel, Jaapani õiguslikku mõtlemist. 1880. aasta kriminaalkodeks tutvustas võistleva menetluse süsteemi, mille kohaselt kohtunik vaid juhib kohtumenetlust. See süsteem oli tavapärane suurele osale Lääne-Euroopale nagu ka isikliku süü idee vastandina kollektiivse süü ideele. Veelgi enam, sellega võeti vastu Prantsuse klassifikatsioon seadusrikkumistest nagu kuritegu, delikt ning väärtegu, ning mis kõige tähtsam, see tutvustas *nullum crimen, nulla poena sine lege* printsiipi, legaliteediprintsiipi ehk pole kuritegu, pole karistust ilma seaduseta. Legaliteediprintsiip on nimelt riigi võimu karistusõiguse rakendamisel piirav põhimõte, mis koosneb karistuse tagasiulatuva ehk retroaktiivse kohaldamise keelust, määratlemise kohustusest ning analoogia kohaldamise keelust.

²⁴ K. Zweigert, H. Kötz (1998), p 296.

²⁵ K. Zweigert, H. Kötz (1998), p 296.

²⁶ M. Dean (1997), pp 70-71.

Nende kahe kriminaalkodeksi tutvustamine oli Jaapani ajaloos pöördepunktiks muutumisel feodaalsest õigussüsteemist modernseks, seadustel põhinevaks õigussüsteemiks. Kuna kogu kodifitseerimise protsess hõlmas võõraste õiguskultuuride ning õigustraditsioonide ideede ja väärtuste juurutamist, ei saa seda kirjeldada kui loomulikku protsessi või osa loomupärasest arengust. Vastupidi, see märgib ühe kindla ajastu (mille transformatsioon oli suhteliselt sujuv) lõppu, võrrelduna väljakutsete ja nõudmistega, mida esitas uus konstitutsioon ning tsiviilkodeksid.

Jaapani 1907. aasta kriminaalkodeksi aga loobus seadusrikkumiste klassifikatsioonist – ning mis veelgi märkimisväärselt – tühistas *nullum-crimen* printsiibi, lubades sellega subjektiivset kohtulikku diskretsiooni. Kuna hilisemal perioodil järgnes Jaapanis Liitlasvägede okupatsioon, on see kriminaalkodeks läbi teinud mõningaid vähetähtsaid muudatusi (nt parandused peatükis, mis käsitlevad kuritegusid keisri ning tema perekonna vastu, võttes arvesse kõikide võrdsust seaduse ees printsiipi ning keisri uut staatust).

1950. aastal alustas Jaapani justiitsministeerium tööd kriminaalkodeksi laiaulatuslikuks redigeerimiseks koos Seadusandliku Nõukogu Komiteega (*Legislative Advisory Committee*), tehes lõpuks ettepaneku kogu seadustiku muutmiseks. Siiski, redigeeritud seadustiku eelnõu tekitas tõsist kriitikat akadeemikute ning advokatuuri poolt, ning nii saame nentida tõsiasja, et 1907. aasta kriminaalkodeks on jäänud sisuliselt muutmata käesoleva ajani. Kriminaalmenetluse instruksioonid (*The Code of Criminal Instruction*) muudeti aga aastal 1922 ning sellest sai kriminaalmenetluse seadustik (*the Code of Criminal Procedure*), mis säilitas Saksa mõjutused. Seda seadustikku muudeti üks kord veel Liitlasvägede okupatsiooni ajal 1946. aastal, mil sellele anti Anglo-ameerikalik iseloom ning mis realiseerus süsteemina, mida võib kirjeldada kui „osaliselt võistlevat“ menetlust. Nii on Jaapani modernne kriminaalõiguse süsteem praegusel ajal pigem ebaharilik segu lääneliku mandri-Euroopa õiguse traditsioonist, ühendatuna Anglo-Ameerika *common law* mõjutustega.²⁷

Professor Boissonade koostatud tsiviilkodeksi eelnõu põhines suures osas Prantsuse Code Civil'il ning vaid selle perekonna- ja pärimisõigus võeti muutmata kujul Jaapani parlamendi poolt täies ulatuses vastu. Professor Boissonade oli alustanud tsiviilkodeksi koostamist 1879. aastal, kuid selles õigusvaldkonnas kujunes laialdane Lääne seadustike juurutamine ning vastuvõtmine iseäranis problemaatiliseks. Esmalt oli vaja arvesse võtta Jaapani tavasid ja

²⁷ M. Dean (1997), pp 71-72.

traditsioone, mis olid arenenud läbi Tokugawa ning varase Meiji perioodi, mille tulemusel ei olnud võimalik välismaiseid seadustikke lihtsalt juurutada ning kohalikku süsteemi võõrapäraste reeglitega katta. Teiseks, alates 1886. aastast, ebavõrdsete lepingute muutmise eeltingimusena, oli jaapanlastele asetatud surve välja töötada kodifitseeritud süsteem, mis oleks vastuvõetav välisriikide võimudele. Ülejäänud osas tekkis parlamendis seaduseelnõule elav opositsioon. Paljud liikmed olid arvamisel, et tsiviilkoodeksi seaduseelnõu oli liiga erapoolik prantslaste kasuks; teised arvasid jällegi, et aeg ei ole selliste kodifikatsioonide jaoks veel küps ning rohkem oleks tulnud tähelepanu pöörata traditsioonilistele Jaapani seaduslikele institutsioonidele. Tekkis nn „kodifikatsioonivaidlus“, mis sai alguse koodeksi avaldamise järel õigusajakirjas, mille tagajärjel hakati nõudma seadustiku üle avaliku debati korraldamist. Sellel oli kaks peamist vaidluspoolt: 1) eksisteeris ideoloogiline võitlus Prantsuse, Saksa ning Suurbritannia õiguskoolkondade vahel, esindatuna kolme põhilise Jaapani õpetlase poolt koodeksite koostamise protsessis, koos justiitsministeeriumi ning ülikooli teaduskondadega ning 2) valitses tugev veendumus, et see oli rünnak väljakujunenud Jaapani ühiskondlikele struktuuridele, mis ähvardas traditsioonilist perekonda ning omavaheliste suhete staatust, mis olid kõigi eraõiguslike asjade alustalaks. Veelgi enam, see esindas kallaletungi keiserlikule süsteemile endale.²⁸

„Kodifikatsioonivaidlus“ laienes lõpuks üldiseks konfliktiks konservatiivide ning liberaalide vahel ja lõppes ettepanekuga mõlemad seaduseelnõud (st nii tsiviilkoodeks kui ka kaubanduskoodeks) kõrvale jätta. Seejärel anti tsiviilkoodeksi koostamine kolmest Jaapani professorist koosneva komitee kätte.²⁹

Need kolm juhtivat Jaapani õpetlast, kes tegid kaastööd tsiviilkoodeksi koostamisel, olid mitmesuguste hariduslike taustadega. Hozumi oli õppinud Berliinis ning oli kvalifitseeritud kui barrister Suurbritannias, Tomii oli oma hariduse saanud Prantsusmaal ning Ume oli õppinud nii Lyon'is kui Berliinis.³⁰ Nende kolme Jaapani professori kaastööna valminud uus tsiviilkoodeks esitati parlamenti aastal 1896.

Erinevalt „vanast“ seadustikust, mis põhines suures osas Prantsuse tsiviilseadustikul, oli 1898. aasta tsiviilkoodeks tugevasti mõjutatud Saksa tsiviilõigusest, ning mis kõige olulisem, väärtustas traditsioonilisi tavasid ning perekondlikke struktuure.³¹

²⁸ M. Dean (1997), p 72-73.

²⁹ M. Dean (1997), p 73.

³⁰ M. Dean (1997), p 73.

³¹ M. Dean (1997), p 74.

Hoolimata oma vastuolulisest taustast, oleks mõistlik eeldada, et tsiviilmenetluse seadustikku (*The Code of Civil Procedure*) tabas samasugune saatus, kuid nii see ei olnud. Selle asemel, kuigi varase Meiji perioodi ajal oli tsiviilmenetluses olemas olnud Prantsuse õigusest inspireeritud seadusi, kutsuti seoses Saksa õiguspõhjustamise suureneva osatähtsusega 1880-ndatel aastatel sakslane Hermann Techow koostama tsiviilmenetluse seadustikku. 1877. aastaks oli valminud Saksa tsiviilmenetluse seadustik ning H. Techow, kes alustas tööd Jaapani tsiviilmenetluse seadustiku koostamiseks 1884. aastal, võttis aluseks just Saksa variandi. Avaldatuna aastal 1890, kujunes see selle ajal kõige vähem vastuolulisemaks seadustikuks. Nii pääses see seadustik edasilükkamise debatist ning jõustus 1. jaanuaril 1891. aastal. Sellega loodi Jaapani õigusajaloos suur iroonia – menetlusseadustik oli jõustunud enne kui seadustik, mis sisaldab tegelikke sätteid. Seega, täiesti mõistetavalt, ei vastanud see menetlusseadustik uuele, 1898. aasta tsiviilkoodeksile ning läbis selle tagajärjena suureulatusliku redigeerimise 1926. aastal. Kui seda veel ka okupatsiooni ajal parandati, säilis selle olemuslik Saksa iseloom, kuid koos kriminaalmenetluse seadustikuga viidi sisse olulised elemendid Anglo-ameerikalikust kohtumenetluse süsteemist.³²

Seega oli Jaapan aastaks 1898 vastu võtnud praktiliselt täies ulatuses Euroopa seadustikest kopeeritud õigusaktid nii kriminaalõiguse kui ka tsiviilõiguse valdkonnas ning sellega oli Jaapanis täielikult algust tehtud moderniseeritud õiguse loomisega.

1.3.1. Meiji konstitutsioon

Vara-modernsel perioodil võeti Jaapanis vastu uus konstitutsioon, mis on saanud endale nime sellel ajal valitsevaks olnud perekonna ning keisri Meiji järgi. Selle vastuvõtmine kujunes väga oluliseks verstapostiks Jaapani ajaloos tervikuna, kuna selle tulemusel muutus Jaapan feodaalse valitsemiskorraga riigist konstitutsiooniliseks monarhiaks. Meiji konstitutsiooni kuulutas 11. veebruaril 1889. aastal välja keiser Meiji ning see jõustus 29. novembril 1890. aastal.

Nagu kõik Vara-modernsel perioodil vastu võetud seadustikud, oli ka Meiji konstitutsioon Meiji-Jaapani moderniseerimisel fundamentaalse tähtsusega. Kuigi kõik vastu võetud seadustikud on muudetud kujul Jaapanis kehtivad käesoleva ajani, asendati 1889. aasta Meiji

³² M. Dean (1997), p 74.

konstitutsioon 1946. aastal uue konstitutsiooniga. Samal moel, nagu oli olnud märkimisväärne Lääne mõju seadustikele, oli see ka Meiji konstitutsiooni puhul. Erinevus seisnes vaid selles, et kui seadustike autoriteks olid Lääne õigusõpetlased ise, siis konstitutsiooni puhul see nii ei olnud. Lääne õiguse mõju avaldus Meiji konstitutsioonile peamiselt läbi Jaapani õpetlaste ning nende uurimuste.³³

Meiji konstitutsioon oli koostatud peamiselt nelja jaapanlase – Kowashi Inoue, Miyoko Ito, Kentaro Kaneko ja Hirobumi Ito poolt. Konstitutsiooni koostamist juhtis viimatinimetatu, kellest sai Jaapani esimene peaminister. Ta oli varasemalt reisinud Euroopasse ning uurinud nii Preisi kui ka Austria konstitutsioone. Tema õiguspõhjustamist mõjutasid suuresti Rudolf von Gneist, Albert Mosse ning Lorenz von Stein. Siiski mängis konstitutsiooni koostamise juures väga olulist rolli ka üks Lääne õigusteadlane – Hermann Roesler. Tema oli see, kes koos Kowashi Inoue'ga peaaesjalikult konstitutsiooni koostas. Meiji konstitutsioon kandis seega Ito eksimatut jälge ning see oli tema, kes kaitses eelnõud mitmete valitsuse rünnakute eest ning juhtis konstitutsiooni selle vastuvõtmiseni 11. veebruaril 1889. aastal. Pealkirjastatuna „Jaapani Impeeriumi konstitutsioon“ („*The Constitution of the Empire of Japan*“) jõustus see 29. novembril 1890. aastal ning koosneb 76-st artiklist. Võrdlusena võib tuua, et Jaapani 1946. aasta konstitutsioon koosneb 103-st artiklist.³⁴

Meiji konstitutsiooni kohaselt põhines riigi iseseisvus keisril, kes vastavalt konstitutsiooni artiklile 3 oli püha ning vääramatu ning kes oli kogu keisririigi pea, hõlmates kõik iseseisvuse õigused.³⁵ Olulise modernsema uuendusena sätestas Meiji konstitutsioon ka osaliselt valitava parlamendi.

Kuigi tagantjärele on Meiji konstitutsiooni lihtne kritiseerida kui konservatiivset, oma olemuselt ebademokraatlikku ning vaid näiliselt demokraatlikku konstitutsiooni, oli see siiski tähelepanuväärne, isegi revolutsiooniline dokument. Kõigest veerand sajandit peale konstitutsiooni jõustumist, saavutas see konstitutsioon oma eesmärgi – muuta riik feodaalsest riigist konstitutsiooniliseks monarhiaks, samal ajal säilitades tasakaalu, mida ühelt poolt sümboliseeris keisri jumalik õigus valitsemiseks, teiselt poolt kaasaegsuse, esindatuna uutest valitsuse struktuuridest. Selle dokumendi keskmeks oli fakt, et iseseisvus põhineb keisril ning kõik muu tuleneb sellest. Seetõttu oli vältimatu, et parlamendi võim oli vägagi limiteeritud.

³³ M. Dean (1997), pp 75-76.

³⁴ M. Dean (1997), p 76.

³⁵ M. Dean (1997), p 609.

Legislatiiv- ehk seadusandlik võim oli keisri pärusmaa. Kohtud ning kohtuvõim, mis olid justiitsministeeriumi võimu all, olid vaid täidesaatva võimu harud, mille võim oli garanteeritud konstitutsiooniga. Kuigi Meiji konstitutsioon oli selgelt autoritaarne ning oma päritolu ja ideoloogia poolest totalitaarne, oli see siiski moderniseerimise ning demokratiseerumise protsessi alguseks Jaapanis.³⁶

1.4. Taishō periood (1913-1926)

Taishō periood algas poliitilise kriisi tõttu ning valitsuse langemine märkis vana korra lõppu. Taro Katsura juhitud Jaapani valitsuses domineerisid suur hulk oligarhe, kes manipuleerisid Jaapani poliitikaga. Uus periood tõi kaasa idee rahvaosalusest ning lõi soodsa pinnase intelligentsi laienemiseks. Sellel perioodil domineerivaks olnud nn „vaba õhk“, tegi võimalikuks rahvuslike demonstratsioonide korraldamise valitsuse vastu, hõlmates sealhulgas riisimässusid, kriitikat Terauchi valitsuse konstitutsiooni eiravale käitumisele ning ka Siberi sõjaretkele. Samas oli see ka motiveeriv jõud, mis andis tõuke ühtse valimisõiguse seaduse vastuvõtmiseks 1925. aastal.³⁷

Ühtse valimisõiguse seaduse vastuvõtmine Jaapanis oli märkimisväärseks verstapostiks Jaapani moderniseerumise teel. Jaapani ühiskonnas, kus traditsiooniliselt on valitsevaks olnud patriarhaalne perekondlik kord, tähendas naistele valimisõiguse andmine olulist ühiskondlikku muudatust. Susan B. Anthony on öelnud, et ühiskond ja valitsemine on väga kaugel demokraatiast ning valitsus õiglasest võimust, kui hääleõigus on jagatud sooliselt. Ta on kirjutanud: „Tegemist on jälgi aristokraatiaga, vihkamisväärse soolise oligarhiaga, kõige tülgestavama aristokraatiaga, mida eales ilmas loodud. Teadmiste oligarhiat, milles haritud valitsevad harimatute üle, või isegi rassi oligarhiat, milles anglosaksid valitsevad aafriklaste üle, võib veel välja kannatada, kuid sooline oligarhia, mis muudab isad, vennad, mehed ja pojad oligarhideks emade, õdede, naiste ja tütarde üle ja mille puhul kõiki mehi loetakse naistest ülimateks, toob igasse meie kodusse lahkkelid, vastuolud ja vastuhaku.“³⁸

Seda tähelepanuväärsemaks tuleb pidada sammu, mida Jaapan nimetatud seaduse vastuvõtmisega tegi: Jaapan, olles traditsiooniliselt patriarhaalse perekondliku struktuuriga, mitte demokraatlik vaid konstitutsioonilise monarhiaga riik, kes soovis liikuda

³⁶ M. Dean (1997), pp 76-77.

³⁷ D. Lu (1997), pp 375-376.

³⁸ S. B. Anthony. Naiste hääletamisõigusest. Arvutivõrgus:
<http://estonian.estonia.usembassy.gov/root/pdfs/ajaloolised-dokumendid/susan-b.-anthony.pdf>, 20.04.2012.

moderniseerimise suunas, leidis, et selle jaoks on äärmiselt olulise tähtsusega kaotada sooline ebavõrdsus oma ühiskonnas.

Taishō periood lõppes üsnagi kurbade nootidega – nimelt keisri jõuetusega oma riigiga hakkama saada ning katastrofalise Kantō maavärinaga 1923. aastal. See oli lühike periood, mis kestis natuke üle neljateistkümne aasta. Seda perioodi on sageli nimetatud kui oruks Meiji perioodi haripunkti ning järgneva Shōwa perioodi vahel. Siiski oli tegemist perioodiga, mille jooksul näidati märkimisväärselt arengut demokraatia suunas ning millest Teise maailmasõjajärgne Jaapan jätkuvalt inspiratsiooni otsib.³⁹

1.5. Shōwa periood (1927-1989)

Seda perioodi nimetatakse ka kui hiilgava rahu ajastuks, mis kestis keiser Hirohito valitsemise all. Kokkusobimatult ajastu nimetusega, pidas Jaapan sel perioodil maha nii pika ja kurnava sõja Hiinaga ning kaotuse toonud (kuigi algul edukana paistnud) võitlused Teises maailmasõjas. Sõlminud lõpuks San Francisco rahulepingu (1951), alustas Jaapan rahumeelset ülesehitustööd, mis kulges edukalt ja tõi Jaapani majanduslike suurvõimude hulka.⁴⁰

Kõik asetleidnud sündmused hakkasid Jaapanit muutma nii sisemiselt kui ka väliselt. Jaapani avanemine muule maailmale tõi Jaapani jaoks kaasa vägagi olulisi muudatusi ka õigussüsteemis, mille tulemusel on Jaapan tänaseks päevaks arenenud ühe omapäraseima õigussüsteemiga riigiks.

Shōwa perioodi keskpaigas hakkas Jaapani õigust mõjutama USA õigus. Hoolimata Meiji konstitutsiooni poolt saavutatud uuest tasakaalust, ei hoidnud see Jaapanis ära natsionalismi tõusu, konstitutsioonilise monarhia valitsuse purustamist ja sõda. Kuigi eksisteeris liberaliseerumise periood ning demokraatlike poliitiliste liikumiste areng Taishō perioodi ajal (1912-1926), olid valdavaks siiski natsionalistlikud ning militaristlikud jõud.

Jaapani militariseeritus viis ta Teise maailmasõtta, selle kaotamiseni, alistumiseni ning okupatsioonini, mille käigus jäi Jaapan 1945. aastal Liitlasvägede kontrolli alla. Peamised sõjajärgsed õigusreformid hõlmasid Jaapanis desarmeerimist ning demokratiseerimist, millest

³⁹ D.J. Lu (1997), pp 375-376.

⁴⁰ O.M. Klaassen (2008), lk 40.

lõppkokkuvõttes kerkis üles uus demokraatlik õiguskord. Sõjajärgselt hakkas Jaapani õigusele enim mõju avaldama USA õigus.⁴¹

Militariseerituse tõus Jaapanis enne Teist maailmasõda ning selle ajal väljendub ilmekalt faktis, et 1932. aasta maikuu ning 1945. aasta augustikuu vahel liitus relvajõududega kaheksa üheteistkümnest Jaapani valitsusjuhist. 1938. aastal võttis rahvuslik mobilisatsiooni seadus parlamendilt viimase sümboolse võimu ning poliitiliste parteide laialimineku 1940. aastal oli viimane vaatus, mis ulatas kogu võimu riigis sõjaväe kätte. Jaapani alistumine 1945. aastal Teise maailmasõja lõpus tegi lõpu õiguslikule vaakumile Jaapanis.⁴²

Jaapani keiser teavitas Jaapani rahvast Teise maailmasõja kaotusest sõnadega: „Hoolimata sellest, mida igaüks meie seast on teinud, ei ole sõjasituatsioon kujunenud Jaapani jaoks just kasulikuks. Et ära hoida veelgi suuremat verevalamist, võib-olla isegi, et terve inimsivilisatsiooni väljasuremist, peab Jaapan välja kannatama väljakannatamatu ning taluma talumatut“. Need keisri sõnad tähendasid Jaapani alistumist Liitlasvägedele Teises maailmasõjas.⁴³

Sõja ning selle kaotuse tulemusena leidis Jaapan ennast vägagi õõvastavast seisundist. Enamus Jaapani suurematest linnadest olid hävitatud, Tōkyō oli kaotanud 57 protsenti oma hoonetest ning Osaka ligikaudu 60 protsenti. Õhurünnakute käigus oli üleriigiliselt hävitatud umbes 20 protsenti kõikidest hoonetest. Transpordisüsteem, telefoniliinid, elektrijaamad olid kokku varisemise äärel. Pärast sõja lõppu moodustas Jaapani tööstus vaid 10 protsenti oma tavapärasest tasemest. Kõigele sellele lisandus näljahäda.⁴⁴

Kannatades praktiliselt täielikult kokku kukkunud majanduse ning poliitiliselt võimetu valitsuse käes, lausa ootasid ebakindluse käes vaevlevad jaapanlased okupatsioonivägede saabumist.⁴⁵

Liitlasvägede okupatsioon Jaapanis kestis aastatel 1945-1952 ning seda on kirjeldatud kui „juhitud poliitiliste muutuste eksperimenti“. Selle edu keskmeks sai uus konstitutsioon, mis võeti vastu 3. novembril 1946. aastal ning mis jõustus 3. mail 1947. aastal. Sellega võrdselt

⁴¹ M. Dean (1997), p 77.

⁴² M. Dean (1997), p 77.

⁴³ W.G. Beasley (1995), p 213.

⁴⁴ M. Hane. Modern Japan. A Historical Survey. United States of America: Westview Press 1992, p 341.

⁴⁵ M. Hane (1992), p 343.

tähtis oli õigusreformi programm, mis võeti ette valitsuse Kohtute ning Õiguse Divisioni poolt. Kuigi õigusreformil oli palju toetajaid, oli isikuks, kes mängis kõige silmapaistvamat ning tähelepanuväärseimat rolli õigus- ning kohtureformi läbiviimisel, Alfred Oppler. A. Oppler oli Natsi-Saksamaa põgenik, kes oli omandanud mitmeid kõrgeid positsioone Preisi kohtusüsteemis. Ta saabus Ameerikasse 1939. aastal ning oli aastaks 1944 ühinenud Föderaalvalitsuse teenistusega, kust ta saadeti kindral MacArthur'i valitsusüksusega Tōkyō peakorterisse. Erinevalt teistest valitsuse üksuse SCAP⁴⁶ (*Supreme Commander of the Allied Forces*) liikmetest, ei olnud A. Oppler pärit Anglo-Ameerika *common law* traditsioonist ning Kohtute ja Õiguse Divisioni juhina kujunesid tema teadmised normidest, mis olid kujundanud Meiji-Jaapani seadusi ning konstitutsiooni, iseäranis kasulikuks. Veelgi enam, tema nägemus okupatsioonijõududest kui õpetajatest, oli rohkem julgustav kui aukartustäratav uue õiguskorra loomisel ning samas hoidis ta oma mõjuga ära Jaapani õiguse täies ulatuses amerikaniseerumise. Nende reformide vastupidav loomus, mille läbiviimist A. Oppler ning tema kolleegid juhendasid, annab tunnistust nende läbinägelikkusest ning oskusest tuua kokku Ameerika õiguse konstitutsioonilised printsiibid ning Lääne-Euroopast tuletatud institutsioonid ning õiguslikud ideed.⁴⁷

Kui Jaapan 2. septembril 1945. aastal Liitlasvägedele alistus, oli Jaapani keiserlik valitsus puutumatu, kuigi poliitiliselt jõuetu. Selle asemel, et sisse seada sõjaväeline valitsus, nagu oli tehtud Saksamaal, kasutasid okupatsioonijõud Jaapanis institutsioonilist järelevalvet läbi valitsuse üksuse SCAP. Teoreetiliselt jättis see Jaapani valitsusele kõik volitused valitsemiseks, kuid tegelikkuses oli reaalne võim ikkagi SCAP'i käes, kes sundis Jaapanile koheselt peale Potsdami konverentsi tingimused. Seda tehti direktiivide andmise näol Jaapani valitsusele rakendamiseks. Läbi nende sätete nõudsid Liitlasväed reformide läbiviimist, nende eesmärkide saavutamise keskseks punktiks oli uue konstitutsiooni vastuvõtmine, mille kaudu taheti saavutada Jaapani desarmeerimine, demokratiseerimine ning detsentraliseerimine.⁴⁸

1.5.1. 1946. aasta konstitutsioon

Meiji konstitutsiooni kohaselt põhines iseseisvus keisril, kes vastavalt Meiji konstitutsiooni artiklile 3 oli püha ja vääramatu. Uus konstitutsioon, mis võeti vastu 1946. aastal, deklareerib,

⁴⁶ SCAP tähistab okupatsioonivõimu esindavaid USA ametnikke ja sõjaväelasi Jaapanis. – F. Fukuyama. Riikluse ehitamine: valitsemine ja maailmakord 21. sajandil. Tallinn: Tänapäev 2006, lk 99.

⁴⁷ M. Dean (1997), pp 78-79.

⁴⁸ M. Dean (1997), p 223.

et riigi iseseisvus seisneb tema kodanikes.⁴⁹ See ongi kõige olulisem muudatus, mille uus konstitutsioon endaga kaasa tõi. Uus konstitutsioon deklareerib ka selle, et keisril on nüüdsest alates vaid sümboolne roll. 1946. aasta Jaapani konstitutsiooni preambulis sätestatakse see põhimõtte järgnevalt: „Riiklik võim tugineb rahva usaldusel, ta autoriteet tuleneb rahvalt, ta volitused teostatakse rahvaesindajate poolt, kuid ta hüvesid kasutab rahvas. Sellel printsiibil, mis on ühine tervele inimkonnale – põhineb käesolev Konstitutsioon. Me heidame kõrvale ja tühistame kõik konstitutsioonid, seadused, määrused ja ametivõimude korraldused, mis on sellega vastuolus.“⁵⁰

Uus, 1946. aasta konstitutsioon, reformis haldusorganisatsiooni, riiklike ametnike staatuse, halduspädevuse ning haldusmenetluse. Aset leidis ka radikaalne kohtu- ning politseisüsteemi reorganiseerimine, samuti viidi sisse muudatusi juba eksisteerivatesse seadustikesse.⁵¹ Et rajada konstitutsioonilist valitsust, mis põhineks parlamentaarsel demokraatial, oli oluline asutada valitsemise struktuur, mis põhineks võimude lahususe printsiibil. See saavutati uue konstitutsiooniga jagades riikliku võimu kolme üksteisest sõltumatu võimuharu vahel: legislatiivvõim ehk seadusandlik võim anti parlamendile (konstitutsiooni artikkel 41), eksekutiivvõim ehk täidesaatev võim valitsusele (konstitutsiooni artikkel 65) ning kohtuvõim kohtutele (konstitutsiooni artikkel 76).⁵² Võimude lahususe põhimõtte kohaselt on seadusandlik, täitev- ning kohtuvõim seatud üksteist tasakaalustama ning on seega teatud mõttes vastandlike huvidega. See on vajalik riigivõimu jaotamiseks ning seeläbi demokraatia ja seaduslikkuse printsiibi kindlustamiseks.⁵³ Väärrib rõhutamist, et esimest korda realiseeriti võimude lahususe põhimõtte praktikas just Ameerika Ühendriikide 1787. aasta konstitutsioonis.⁵⁴ Ameerika Ühendriikide konstitutsioon sätestab esmakordselt, et põhiseaduse abil luuakse tasakaalustatud riigivalitsus, mille võim on jagatud kolme sõltumatu haru vahel – täidesaatev võim, st president, jõustab riigi seadusi, seadusandlik võim, st Kongress, loob riiklikke seadusi, ja kohtuvõim, st Ülemkohus ja teised föderaalkohtud, kohaldavad ja tõlgendavad neid õigusvaidluste lahendamisel.⁵⁵

⁴⁹ T. Kawashima. The Legal Consciousness of Contract in Japan. – K. Fujikura. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company Limited, 1996, p 22.

⁵⁰ Jaapani 1946. aasta konstitutsioon. Arvutivõrgus:

http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html, 20.04.2012.

⁵¹ R. David, J.E.C. Brierley. Major Legal Systems in the World Today. London: Stevens & Sons Ltd 1985, p 540.

⁵² M. Dean (1997), p 224.

⁵³ RKPJK III-4-6/94, 02.11.1994.

⁵⁴ M. Dean (1997), p 224.

⁵⁵ Ameerika Ühendriikide 1787. aasta põhiseadus. Arvutivõrgus: <http://estonian.estonia.usembassy.gov/pohiseadus.html>, 19.04.2012.

Kuigi uus, 1946. aasta konstitutsioon sätestas Jaapanis võimude lahususe printsiibi, on Jaapanis selle rakendamine mõneti erinev selle printsiibi algsest ideest. Kuna Jaapani valitsus koosneb peamiselt kõigist seadusandliku võimuorgani liikmetest ning on vastutav parlamendi ees, oleks Jaapani puhul täpsem rääkida võimude fusioonist ehk kokkusulamisest kui täielikust eraldusest. Kuigi sellise süsteemi loojaks Jaapanis oli Ameerika, on huvitav, et lõppkokkuvõttes kujunes see sarnasemaks Suurbritannia parlament–valitsus süsteemile, kuigi suhe seadusandliku- ning kohtuvõimu vahel on jäänud lähedasemaks Ameerika süsteemile. Kõigest hoolimata on kõigi kolme võimuharu sõltumatus üksteisest Jaapani konstitutsiooniga kindlustatud.⁵⁶

Kõige märkimisväärsimaid pingutusi Jaapani demokratiseerimiseks viidigi läbi poliitika valdkonnas: elimineeriti keisrivõim, täidesaatev võim tehti vastutavaks rahva ja tema esindajate ees, rajati seadusandlik organ, kes oli otseselt vastutav kõigi kodanike ees ning arendati välja demokraatlikult kontrollitavad poliitilised parteid. Reformiti valitsemist, mille käigus tehti valitsus otseselt vastutavaks parlamendi ees, millest sai riigi kõrgeim valitsusorgan. Mõlema parlamendikoja liikmed valiti rahva poolt otsestest valimistel. Ülemkojale (*House of Councillors*) anti vähem võimu kui Alamkojale (*House of Representatives*), kellele oli antud pädevus tühistada Ülemkoja tagasilükkav otsus, võimalusega võtta teisel hääletamisel seadus Alamkojas vastu kahe kolmandiku häälteenamusega.⁵⁷

Uue konstitutsiooniga määrati kindlaks laiaulatuslik kodanikeõiguste blokk. Lisaks nendele õigustele, mis on sätestatud USA inimõiguste deklaratsioonis, on Jaapani konstitutsioonis ka sätted, mis hõlmavad sotsiaalset heaolu ja selle tagamist riigi poolt. Need sätestavad, et: „Kõigil on õigus toetusele saavutamaks tervislikku ja kultuurset elu minimaalsel tasemel. Kõigis elusfäärides peab riik tegema jõupingutusi ühiskonna jõukuse, sotsiaalse hoolekande ja samuti rahva tervishoiu tõusuks ning edasiseks arenguks“. Konstitutsioon tagab ka täieliku õigusliku kaitse meelevaldse kinnipidamise ning karistamise eest. Sellega oli lõppkokkuvõttes seadusriigi olemasolu Jaapanis reaalsuseks saanud.⁵⁸

USA otsustas 1952. aastal Jaapani okupatsiooni lõpetada, kuna SCAP oli oma peamised eesmärgid saavutanud ning Jaapan, kes oli võimeka liidri Yoshida juhtimise all, oli

⁵⁶ M. Dean (1997), p 224.

⁵⁷ M. Hane (1992), p 350.

⁵⁸ M. Hane (1992), p 351.

saavutanud märkimisväärse poliitilise, sotsiaalse ja majandusliku stabiilsuse. Peale San Francisco rahulepingu allkirjastamist 1951. aasta septembris jäid USA väed osaliselt siiski Jaapanisse, kuna San Franciscos allkirjastasid USA ja Jaapan ka julgeoleku pakti, mis tagas Jaapanile USA poolt kaitse välisagressorite eest.⁵⁹

1.6. Heisei periood (alates 1990. aastast)

Heisei perioodiks nimetatakse praegusel ajal Jaapanis eksisteerivat ajajärku. See periood sai alguse 8. jaanuaril 1989. aastal pärast keiser Hirohito surma, mil trooni päris tema poeg Akihito. Heisei perioodi algust märkis Jaapani meeletult kiire majandusliku arengu kulminatsioon ning majanduskriisi algus Jaapanis. Käesoleval ajal täheldatakse Jaapani majandusliku olukorra stabiliseerumist.⁶⁰

⁵⁹ M. Hane (1992), p 356.

⁶⁰ Heisei periood. Arvutivõrgus: http://en.wikipedia.org/wiki/Heisei_period, 20.04.2012.

2. Jaapani õigussüsteemi peamised õigusvälised mõjutajad

2.1. Kultuur ja traditsioonid

Nagu igas ühiskonnas nii on ka Jaapanis käitumist ning moraalireegleid mõjutavad tegurid pärit kultuurist ning erinevatest traditsioonidest. Jaapan on ühiskond, mis hoiab tugevalt au sees vanu traditsioone ning see mõjutab ka isikute suhtumist õigusesse, seda nii formaalses kui ka mitteformaalses mõttes. Jaapanlased peavad äärmiselt oluliseks lugupidavat ning moraalset käitumist ning sellist käitumist oodatakse igalt ühiskonna liikmelt. Sellised tõekspidamised on tänapäevasesse Jaapanisse kandunud üle pikkade sajandite ning tuhandete aastate vanuste traditsioonide, mis on määranud Jaapani kultuurilise olemuse.

Jaapani ühiskonna suhtumise protsessimisse ja kohtumenetlustesse on samuti tinginud selle rahva kultuurilised omapärad. Kultuur määrab selle, mida ühiskonnas peetakse heaks ning mida halvaks. Moraal viitab väärtusmastaapidele, mille järgi indiviidide käitumist hinnatakse. Jaapanis on moraal ning moraalireeglitest kinnipidamine äärmiselt olulisel kohal. Jaapanlaste seisukohast vaadatuna on perekond stabiilsuse ja jõu allikaks.⁶¹ Usutakse, et indiviidil ei ole võimalik saavutada oma täielikku potentsiaali ilma perekondliku toe ja abita. Jaapani lapsi õpetatakse traditsiooniliselt, et grupi liikmeks olemine on palju olulisem kui individuaalsus ning et halb käitumine jätab halva mulje nii perekonnast kui ka ühiskonnast tervikuna. Neid õpetatakse alluma autoriteedile ning nad peavad õppima formaalse käitumise reegleid, mis kehtivad ja iseloomustavad Jaapani ühiskonda.

Jaapani kultuuri ning traditsioonide eripärase olemuse kohta on kasutusel mõiste *nihonjinron*, mida võib eesti keelde tõlkida kui „jaapanlikkus“. *Nihonjinron* viitab Jaapani kultuuri ning jaapanlaste unikaalsusele ning mõtestab lahti viisid, mil moel need omapärased on.⁶² See mõiste hõlmab paljusid valdkondi: ajalooline-kultuuriline areng, keel, kirjandus ja esteetika, inimestevahelised suhted, sotsiaalsed organisatsioonid, filosoofia ning isegi isikuomadused.

Kuigi seda „jaapanlikkust“ on sajandite vältel mõjutanud mitmed omavahel väga erinevad kultuurid, on „jaapanlikkus“ jäänud püsima. Ta on endale lisanud vaid vajalikke elemente,

⁶¹ C. Coulthard. Japan. A Cultural Profile. Toronto 2000, p 5.

⁶² H. Befu. Concepts of Japan, Japanese culture and the Japanese. – Y. Sugimoto. The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture. Cambridge: Cambridge University Press 2009, p 25.

mille jaapanlased on modifitseerinud endale ja Jaapani kultuurile kohaseks. Just seda elementi hoiavad jaapanlased ise väga au sees ning sellest peaksid õppima ka teised ühiskonnad – nimelt, kuidas areneda ja moderniseeruda jäädes ideeliselt endiseks. Moderniseerimine ning teistest kultuuridest erinevate üksuste üle võtmine Jaapani kultuuri, ei ole seda kultuuri muutnud või teinud sarnasemaks teistega, vastupidi – see on muutnud Jaapani veelgi omanäolisemaks.

2.2. Religioon ja usundid

Jaapani kultuuris on olulisel kohal usk ning usust tulenevad tõekspidamised, traditsioonid ning väärtushinnangud. Jaapani religioonis esineb suur hulk erinevaid usuvorme ja praktikaid, kuid samuti ka elemente jaapanlaste suhtumisest religiooni, mis peegeldab traditsioonide omavahelist sidusust. Vanimaiks usundiks Jaapanis on šintoism, ligikaudu 4. sajandil eKr jõudis Jaapanisse budism Hiinast ning järgnevatel sajanditel ka konfutsianism. Kõik need erinevad usundid on oluliselt mõjutanud Jaapani tänapäevase kultuuri olemust ning sotsiaalsete suhete olemust.

2.2.1. Šintoism

Šintoism on esiajaloolisest Jaapanist pärinevate usuliste tavade kogum.⁶³ Šintoismi põhijoon seisnes tema kosmilises orientatsioonis – šintoismi kohaselt ei omanud ükski objekt ega isik autonoomset sisemist väärtust vaid kõik esemed ning indiviidid omandasid oma väärtuse seoses nende osalemisega sotsiaalses elus ning selles austusväärse käitumisega.⁶⁴ Šintoismi võib pidada animistlikuks loodusreligiooniks ja sõnana tähendab see otsetõlkes „jumalate teed“. Seda nimetust hakati Jaapani põlisusundi kohta kasutama alles 6. saj m.a.j., et eristada seda Jaapanisse tungivast „Buddha teest“ ehk budismist. Šintoism kujutab jaapani elutunnetuse alust ja on juurdunud sügavale rahvuslikku identiteeti. Et mõista rahvuslikku identiteeti ja keisri tähtsust religioonile, on tähtis teada vana müüti Jaapani tekkimisest. Selle kohaselt tekkis ühest kõrgemast jumalusest algjumalate paar Izanagi ja Izanami, kes saadud käsu järgi lõid ja korraldasid maailma (mille keskme moodustab Jaapan) ning paigaldasid taeva tugisamba, mis kujutab endast taevast ja maad ühendavat maailmatelge. Maa tekkis jumalapaari abielusuhte tulemusel ning kehastab sarnaselt hiina *yangi* ja *yiniga* maailmaalgete

⁶³ C. Partridge. Maailma usundid. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS 2006, lk 411.

⁶⁴ J.M. Kitagawa. Religion in Japanese History. New York: Columbia University Press 1966, p 12.

dualistlikkust. Kui Izanagi tegi jões kultusliku supluse, tekkis tema silmast päikesejumalanna Amaterasu, keda peetakse vanima ja tänapäevani Jaapanit valitseva keisrite dünastia esiemaks. Tema otsene järglane (ürglapselaps) on legendaarne esimene keiser Jimmu, kelle järeltulijateks on end nimetanud kõik Jaapani keisrid tänapäevani välja.⁶⁵

Šintoism käsitleb universumit hävimatute energiatega mänguna, mis ilmutab end loodusnähtumuste pidevas muutumises. Šintoismis on kesksel kohal side loodusega, mille all peetakse silmas loodusega sisemises harmoonias olekut. Šintoismile ei ole omane uskuda ilmutusse või üleolemuslikku jõudu, usutakse hoopis inimesse. Riitused ja tavad peavad aitama peamiselt eluga toime tulla ja muutma inimese võimekamaks. Selle teadmine aitab mõista, miks jaapanlased hindavad kõrgelt tulemuslikkust.⁶⁶

Natsionalistlikud tendentsid tõid Tokugawa perioodil (1600-1867) endaga kaasa šintoismi sünteesi konfutsianismi ning sellega kaasneva riigi- ja keisrikultusega. Ühtlasi kauges šintoism taoismist ja budismist. „Jaapani hinge“ defineeriti kõigele võõrale, eeskätt hiinapärasele vastandumise kaudu, millele järgnes teadlik isolatsioonipoliitika. Meiji ajastul võttis keiser valitsemisvõimu taas enda kätte. Šintoismist sai nüüd sisemise moderniseerimise ja väljapoole suunatud sõjalis-majandusliku ekspansiooni vaimne alus. 1869. aastal ehitati Kashikodokoro pühamu keisripaleeks, kus keiser tegutses ainsa riigi-šintoismi ülempreestrina. Jaapani riik muutus otsekui „keisriperekonnaks“, mis ühendas rahvust, rahvast, keisrit ja jumalaid. Eelnimetatud ideed hakkasid 1890-ndaist kujundama Jaapani imperialismi, mille järgi jaapanlased olid jumalate tahtel kutsutud valitsema maailma või vähemalt Aasiat. Šintoistlik riigikultus nõudis keisri ja rahvuse suhtes lojaalsust ja ohvrimeelsust, mis aitas kaasa Jaapani despotismile Aasias ning riiki Teises maailmasõjas tabanud katastroofile. Kuna riigi-šintoismil lasus ränk süü, saatsid liitlaste okupatsioonivõimud selle organisatsioonid 1945. aastal laiali.⁶⁷

Šintoismi olemusest ning selle tõekspidamistest tulenev on tajutav ka tänapäeval. Šintoism, mis ei ole kunagi ajaloos olnud huvitatud spekulatsioonist maailmatunnetuse metafüüsilise olemuse kohta, andis jaapanlasele tunnetuse, et nad on sisuliselt osake kosmosest, mida nemad nägid kui „elusolendite ühiskonda“, kes kõik jagasid omavahel püha loodust.⁶⁸ Jälgitavad on sellised tõekspidamised tänapäevalgi, kus jaapanlased ei leia, et nad peavad

⁶⁵ M. Hattstein. Maailmareligioonid. Tallinn: Koolibri 2007, lk 49.

⁶⁶ M. Hattstein (2007), lk 49.

⁶⁷ M. Hattstein (2007), lk 52-53.

⁶⁸ J.M. Kitagawa (1966), p 12.

harmooniliselt (nii teiste ühiskonnaliikmete kui ka loodusega) käituma nii-öelda kõrgemast käsust lähtudes, vaid tulenevalt üksteisele toetumisest – kõik isikud on ühe ja sellesama „kosmose“ osakesed, kellel igaühel on täita oma roll.

2.2.2. Jaapani budism

Budismi ajalugu Jaapanis on jälgitav alates 6. sajandist. Budism võitis kiiresti keisri õukonna ja kõrgaadli toetuse. Ta sobitus kiiresti kohaliku šintoismiga ja sai varsti ametliku riigireligiooni osaks. Jaapani kaks suurimat usundit – šintoism ja budism on üksteise kõrval rahumeelselt suutnud eksisteerida sajandeid.⁶⁹ Jaapani budistid olid enamasti tähelepanuväärselt haritud ja lugupeetud õpetlased. 8. sajandist alates hakkas budism Jaapanis killustuma paljudeks koolkondadeks, kusjuures kaks peamist koolkonda, *tendai* ja *shingon*, rivaalitsesid omavahel.

Tendai koolkonna looja oli Saicho ehk Tengyō Daishi (767-822), kes võttis *mahajaana*⁷⁰ budismist omaks eelkõige Nāgārdžuna tühjuse-teooria⁷¹ ja Hiinast Lootosesuutra⁷² õpetuse. Üldse seisis ta hiina mõttekultuurile väga lähedal. Shingoni koolkonna rajaja Kōbō Daishi (774-835) tõi Jaapanisse tantristliku budismi ja õpetas oma esoteerilises koolis ka maagilisi oskusi. Ta võttis üle Buddha kolme keha õpetuse ja levitas kosmilise buda Vairotsāna austamist. Amidism eksisteeris Jaapanis alates 11. sajandist neljas koolkonnas, mis nimetasid end „Puhta maa koolkondadeks“. Amidismi halastusõpetusele toetudes väitsid nad, et „Puhtale maale“ võib jõuda juba maises elus, mitte tingimata pärast surma. Selline lähenemine sobis hästi Jaapani mõttekultuuriga.

Zeni tee on mediteerimine, kui kirgastumine saavutatakse omal jõul. Selle valgustatuse ideaal arenes algselt *tendai* koolkonnas, kuid siiski sai just *zen*-budismist Jaapani sõdalaste kasti religioon sellele iseloomuliku keha arendamise, vaimse distsipliini, ohvrimeelsuse ja kehalise valu põlgusega. Tulenevalt sellest seostus *zen*-budism kiiresti *bushidōga* („sõdalase teega“). *Zeni* tuleb käsitada pigem meditatsioonitehnika ja „hoiakuna“ kui sisulise õpetusena. Eriti väärtustatakse vaikimist, karme kombeid, enesevalitsemist, keskendumisvõimet ja kirgede mahasurumist. Hoogsatest spekulatsioonidest ja maagilistest toimingutest aga hoidutakse. *Zen*

⁶⁹ G. Bownas. The continuity of Japanese culture - Inside Japan. London: British Broadcasting Corporation 1981, p 91.

⁷⁰ Usuvool, koolkond.

⁷¹ Mahajaana budismi keskne õpetus – kõrgeimat tõe mõistetakse äärmuste – eternalismi ja nihilismi – vältimisel. – Arvutivõrgus: www.nyingma-buddhism.com, 15.03.2012.

⁷² Budistlik tekst.

peab ideaaliks lihtsust ja sirgjoonelisust ning pretendeerib olema puhas ja maagilisusega võltsimata budism.⁷³

Ajalooliselt on budism Jaapanis nautinud n-õ elitaarusundi staatust ühiskonnas – selle peamiseks pooldajaks oli haritum ning jõukam ühiskonnakiht. Enne Meiji perioodi omas budism Jaapanis *de facto* riigiusundi seisundit, mis oli tihedas koostöös Tokugawa feodaalse režiimiga riigi halduses ning mõttekontrollis. Meiji perioodil püüti budismist eemalduda šintoismi kasuks, mis tõi endaga kaasa anti-budistliku liikumise. See seisnes selles, et hävitati suurel hulgal budismi templeid ja kloostreid, suur hulk preestreid ja munkasid saadeti tagasi ilmalikku ellu, müüdi ning hävitati hinnalisi budismi aardeid ning kaotati kihelkondlik (*parochial*) süsteem.

Anti-budistlik liikumine Meiji perioodi Jaapanis tõi endaga kaasa suuri sündmusi ühiskonnas – paljud budistid asusid uue režiimi vastu ning šintoismi eelistamise vastu kasutama lausa vägivalda. Välja astuti nii anti-budistliku liikumise, šintoismi, Lääne tsivilisatsiooni kui ka kristluse ning uue režiimi vastu tervikuna. Aset leidsid ülestõusmised ning mässud. Ajaloos on märgitud juhtum, kus grupp budiste sisenes aastal 1873 Fukui prefektuuri omavalitsusesse ning esitas ametnikele oma nõudmised, milleks olid: 1) mitte lasta kristlusel ületada selle prefektuuri piire; 2) lubada budistidel jutlustamine ning 3) keelata *yōgaku*⁷⁴ õpetamine koolides.⁷⁵ Tänu toleaegetele budistele ning nende esitatud nõudmistele (mille üheks osaks oli ka usu lahutamine riigist), on tänapäevane budism Jaapanis elujõuline ja modernne. Selle eelduseks oli Meiji perioodil aset leidnud spirituaalne ärkamine ning arenemine.

2.2.3. Konfutsianism

Filosoofilise suuna, mida me tunneme konfutsianismi nime all, rajajaks on Kong-Fuzi (Confucius), kes sündis Lu riigis, vaesunud aadli perekonnas. Tuginedes vanahiina filosoofiale (*yijing*) ja traditsioonidele püüdis ta luua kõikehõlmavaid inimeste kooselu ja riigivalitsemise vorme. Pettununa Lu vürstides lahkus Kong-Fuzi koos oma õpilastega kodukohast ja otsis mööda Hiinat valitsejat, kes võimaldaks tal oma ideid ellu viia. Ta naasis

⁷³ J. M. Kitagawa (1966), p 54.

⁷⁴ Lääne teadmiste õpetamine.

⁷⁵ J.M. Kitagawa (1966), pp 225-226.

aastal 484 eKr oma kodukohta ja lõi seal oma kooli, kuid oma elu ajal ta siiski tunnustust ei leidnud.⁷⁶

Kong-Fuzi järgsete sajandite poliitilises kaoses ja vastandlike ideede võitluses sai konfutsianism võidu nii taoismi, moismi, naturalismi, legismi, kommunismi kui ka mitme teise filosoofilise õpetuse üle. Konfutsianismi ülemvõim hiinlaste seas kehtis 2500 aastat, mõni lühike periood välja arvatud, ning õpetus naasis alati tugevamana kui varem. Kui jätta kõrvale taoism, mis oli mõjukas 3.-6. sajandini m.a.j., oli konfutsianismi tugevaim võistleja budism. Budism rõhutas konfutsianistlike klassikute ideid, pühendades neile rohkem tähelepanu, kuid ta ei asendanud konfutsianismi. Nüüdisajal on konfutsianismil veelgi suurem võistleja – mitte üksnes kristlus, vaid lääneliku mõtlemislaadi ja elukorralduse süsteem tervikuna ning industriaalajastuga kaasnenud uue ühiskonnakorra pealetung. Feodaalkorra taastamist pooldava poliitilise süsteemina jääb konfutsianism kaasaegse poliitika- ja majandusteaduse arengule jalgu.⁷⁷

Konfutsianismi põhiprintsiip on humanism (*ren*), mis on ühtaegu nii kõlbelise täiustamise allikas kui ka eesmärk. Humaansus realiseerub sotsiaalses reglemendis, etiketis (*li*). Humaansusele lisanduvad õiglus ja kohusetunne (*yi*), siirus ja truudus (*xin*). Iga ühiskonna liige peab täitma temale kohast funktsiooni, näiteks valitseja peab oskama valitseda. Õigus teisi valitseda annab võime alluvaid õnnelikuks teha.⁷⁸ Konfutsianistlik mõtleja, Mencius, seletab konfutsianismi läbi nelja voorusliku väe õpetuse: kaastunne on inimlik; häbi ja põlguse tundest saab alguse kohasus; aupaklikkusest ja kuuletumisest johtub kombekus; ja õige ja vale tunnetamisest algab tarkus. Inimesel on need neli väge täpselt nagu tal on neli jäset.⁷⁹

Konfutsianism tähendab lühidalt öeldes mõistlikku ühiskonnakorda enesekasvatusel põhineva eetilise lähenemise kaudu. Konfutsianismi eesmärk oli luua kõlblusel rajanev poliitiline kord ning leida poliitiline kooskõla inimeses endas. Seega oli konfutsianismi kõige huvitavam omadus poliitika ja eetika vahelise eraldusjoone kaotamine. Kindlasti oli see eetiline lähenemine, eristudes nii legistidest, kes üritasid luua tugevat riiki karmide seaduste abil. Samas oli see ka positiivne vaatenurk, milles väljendus sügav vastutustunne nii kaasinimeste kui ka üldise ühiskonnakorra ees, vastupidiselt taoismi küünilisele negatiivsusele.

⁷⁶ Konfutsianism. Arvutivõrgus: <http://et.wikipedia.org/wiki/Konfutsianism>, 23.04.2012.

⁷⁷ L. Yutang. Kong Fuzi tarkus. Tallinn: Tänapäev 2010, lk 13-14.

⁷⁸ Konfutsianism. Arvutivõrgus: <http://et.wikipedia.org/wiki/Konfutsianism>, 23.04.2012.

⁷⁹ K. Burns. Idamaade filosoofia. Tallinn: Ersen 2009, lk 147.

Põhimõtteliselt oli konfutsianism inimesekeskne, jättes kõrvale kasutu metafüüsika ja müstitsismi ning huvitades peaaesjalikult inimsuhetest, mitte vaimumaailmast ega surematusest. Seda laadi humanism väljendub kõige mõjukamal viisil õpetuses „inimese mõõt on inimene“ ja selles peitub ühtlasi konfutsianismi igikestva elujõu selgitus, mis võimaldab tavainimeselgi ühel hetkel hakata konfutsianistiks, järgides lihtsalt omaenese loomuse kõrgemaid instinkte, mitte püüeldes jumaliku ideaali täiuslikkuse poole.⁸⁰

Kong-Fuzi õpetused olid üsna sarnased tänapäeva kristlusega uskudes kõlbelistesse ideaalidesse, haridusse, kunsti, mineviku järjepidevusse ning sündsuse ja kõrgete üleilmsete moraalinormide olemasolusse inimsuhetes, mis kõik moodustasid olulise osa konfutsianistlikest tõekspidamistest.⁸¹

Tol ajal valitsenud rahvusvahelise anarhia ja muistse feodaalkorra kokkuvarisemise taustal on kergem mõista ja hinnata Kong-Fuzi õpetuse olulisimaid osi, eriti tema pingutusi taastada endisaegne feodaalkord kommete ja muusika abil. Seda õpetuste kogumit iseloomustavad kõige paremini viis ideed:

Poliitika ja eetika identifitseerimine – kommete ja muusika rõhutamine ning ilmne keskendumine kõlbluse käibetõdedele. Väljend „kombed ja muusika“ kätkeb endas paremini kui ükski teine konfutsianistliku ühiskonnakorra eesmärki tervikuna. Kong-Fuzi kommete ja muusika täieliku mõistmise väärtustamise määratluse järgi on valitsemine lihtsalt püüe „korraldada asju õigesti“ või „saada asjad korda“. Teisisõnu, Kong-Fuzi eesmärk oli luua ühiskonnakorra kõlbeline alus, millele poliitiline rahu järgneb iseenesest. Kong-Fuzi oli peaaegu anarhist, uskudes kõrgeima poliitilise ideaalina moraalses kooskõlas elavate inimeste ühiskonda, mis muudab valitsuse kui sellise mittevajalikuks. Tema arvates on valitsemisel ja kriminaalõigusel ning kommetel ja muusikal ühesugused eesmärgid: „Kommete ja muusika ning valitsemise ja kriminaalõiguse lõppeesmärgid on samad, nimelt luua inimeste pürgimustele vastav ühiskond ja sellest lähtuv ühiskondlik ja poliitiline kord“;

Li ehk korrastatud ühiskonnakord – lisaks sellele, et konfutsianismi tuntakse „Kong-Fuzi usundina“ ja „ru-religioonina“, tuntakse seda ka „li- ehk rituaaliusundina“. Kong-Fuzi valitsemise määratlus kattub täpselt *li* määratlusega. Valitsemist määratletakse kui korra loomist asjade või inimeste üle, kuid ka *li* määratlus hõlmab „asjade korda“. Kõrgemas filosoofilises mõttes tähendab see ideaalset ühiskonnakorda, kus iga asi on oma kohal, iseäranis just hästi toimivat feodaalkorda. Järgides filosoofilist tähendust, üritas Kong-Fuzi

⁸⁰ L. Yutang (2010), lk 15.

⁸¹ L. Yutang (2010), lk 17.

taastada inimarmastusele ja võimuaustusele rajanevat ühiskonnakorda, mille välisteks tunnusteks oleks avalike kultuste ja pidustustega seotud kombed ja muusika. Loomulikult viisid kultuse rituaalid otsejoones tagasi primitiivsete usuliste kombetalitluste ja tseremooniade juurde ning on üsna selge, et tegelikult oli „li-usund“ oma olemuselt vaid osaliselt religioosne, olles ühelt poolt seotud jumalaga keisri taevaohverduste kaudu, aga teiselt poolt tavainimestega, õpetades poolehoidu ja korda ning austust võimude vastu;

Humanism – Kong-Fuzi filosoofiakontseptsiooni tipp on tema tõdemus, et „inimese mõõt on inimene“. Kui see nii ei oleks, pudeneks koost kogu konfutsianistlik eetikasüsteem, muutudes kasutuskõlbmatuks. Kommete ja muusika filosoofia ei ole muud, kui „inimsüdame korda seadmine“ ning jumalariik asub tegelikult inimeses endas. Iga enesearendamist taotleva inimese jaoks on kõige tähtsam leida oma loomuse parim osa ja kindlalt selle külge klammerduda. See ongi konfutsianistliku eetika põhiolemus;

Eneseharimine maailmakorra alusena – konfutsianism käsitas poliitika alusena eetikat. Kõige lihtsamalt öeldes uskus Kong-Fuzi, et headest poegadest ja vendadest koosnev rahvas suudab kaasa aidata korrakohase rahumeelse riigi loomisele. Konfutsianismi kohaselt algab riigi kordaseadmine pereelu korrastamisest ja viimane omakorda saab alguse isikliku elu korraldusest. Kui seda õpetust tõlgendada nüüdisfilosoofia valguses, võib selle üsna lihtsalt jagada harjumuse ja jälgendamise teooriaks. „Pojaliku vagaduse“ rõhutamine, või selgemalt öeldes, „heaks pojaks olemise“ psühholoogiline alus peitub harjumuse teoorias. Nii Kong-Fuzi kui ka Meng Zi⁸² on sõnaselgelt öelnud, et kui inimene on kodust kaasa saanud armastamise ja austamise harjumuse, siis tarvitseb tal vaid seda armastuse ja austuse vaimu üle kanda ka teiste inimeste isadele-emadele, vanematele vendadele ja riigi võimuesindajatele. Kui lastele õpetatakse armastust vanemate ja vendade ning austust valitsejate vastu, siis paneb see aluse õigetele vaimsetele ja kõlbelistele hoiakutele, et saada täiskasvanuna heaks kodanikuks;

Intellektuaalne kõrgklass – jälgendamise teooria ehk eeskuju jõu tulemuseks on õpetus intellektuaalsest kõrgklassist ja „mustervalitsusest“. Intellektuaalne kõrgklass on ühtlasi ka kõlbeline kõrgklass, või ei ole see üldse kõrgklassi nime vääriline. Selles väljendub konfutsianismis hästi tuntud „härrasmehe“, „üliku“, „õilsa“ või „suursuguse mehe“ idee. See „suursugune mees“ ei ole sugugi Nietzsche üliinimene. See on lihtsalt lahke ja leebe kõrgete kõlbeliste põhimõtetega inimene, kuid samal ajal ka inimene, kes armastab õppida, suudab rahulikuks jääda ning on alati hoolikas oma käitumises, uskudes, et hea eeskujuga suudab ta

⁸² Kong-Fuzi templites tähtsusetult teine õpetlane; konfutsianistliku kõlbelse idealismi arendaja; 371-289 eKr.

mõjutada ühiskonda tervikuna. Ta elu kulgeb vabalt ja sundimatult ning ta põlgab külluslikku elu. Kogu Kong-Fuzi kõlblusõpetus keskendubki tegelikult haritud härrasmehele.⁸³

Selle filosoofilise suuna kohaselt on kõik inimesed loomult head ning seepärast on ka võimalik harmoonia inimese ja looduse, elusa ja eluta vahel. Konfutsianismile on iseloomulik põhimõte, et see harmoonia võib inimkonda ning ühiskonda koos hoida ilma seadusteta, kuna inimene on võimeline harmooniliselt käituma ilma mingeidki õigusreegleid ja veel vähem mingit riiklikku sanktsiooni oodates või seda kartes.⁸⁴

Sellise filosoofilise suuna tõid Jaapanisse 14. sajandil (mida nimetatakse ka Muromachi perioodiks) *zen*-mungad, kes naasesid Jaapanisse oma õpingutelt Hiinas. See filosoofia võttis Jaapani jaoks sobiva vormi ning sai Jaapanis nimetuseks neokonfutsianism. Tokugawa perioodi alguseks oli neokonfutsianistlik mõttemaailm muutunud Jaapani erinevate kultuurisfääride märkimisväärses mõjutajaks, mille hulka kuulusid poliitika, moraaliõpetus ja pereelu. Tokugawa perioodil kasutati neokonfutsianistlikke vaateid osalt riigi ja valitsuse poliitiliste otsuste õigustamiseks. Seda toetas Tokugawa šogunaat ja *daimyō*'d ning sellest sai valitsev eetiline ja filosoofiline doktriin. Valitsus toetas ka ametlikult neokonfutsianismi õpetamist, sest see pakkus juhtnööre, kuidas säilitada poliitilist korda ja stabiilsust.⁸⁵

Läbi ajaloolise arengu on konfutsianism filosoofilise suunana jätkuvalt mõjutanud nii Jaapani kultuurilist kui ka õiguslikku arengut. Kontaktide kaudu Korea ja Hiinaga on konfutsianistlik traditsioon pikka aega mõjutanud jaapanlaste arusaamu hästi toimivast valitsusest ja ühiskonnast. Alates 12. kuni 17. sajandini oli Jaapan suhteliselt ebastabiilne riik – riigi mõjuvõimsad perekonnad pidasid lakkamatuid sõdu eesmärgiga saavutada ülemvõim. Situatsioon riigis stabiliseerus Tokugawa perekonna valitsemisajal aastatel 1600-1867.⁸⁶ Sellel ajal eksisteeris riigis rangelt feodaalne ning kihistunud sotsiaalne struktuur. Sotsiaalne filosoofia, mis kõige paremini kohandus sellisesse kihistunud ühiskonda, oli konfutsianism. Sel perioodil muutusid konfutsianistlikud ideaalid üldiseks tänu selliste põhimõtete sobivusele sõjalise valitsuse ametnike meelega, kes ülistasid kõigist voorustest kõige enam lojaalsust ja pojalikkuse ideed.⁸⁷

⁸³ L. Yutang (2010), lk 19-28.

⁸⁴ Konfutsianism. Arvutivõrgus: <http://et.wikipedia.org/wiki/Konfutsianism>, 23.04.2012.

⁸⁵ W.E. Deal (2009), lk 395-397.

⁸⁶ K. Zweigert, H. Kötz (1998), p 296.

⁸⁷ W.E. Deal (2009), lk 254.

Tokugawa perioodil võtsid valitsevad klassid omaks perekonda puudutavad konfutsianistlikud arusaamad, mille tulemusena seati esikohale pojalik tänuvõlg, kuulekus ja lojaalsus. Üldiselt pidid inimesed ohverdama omaenese heaolu või isiklikud soovid perekonna hüvanguks.⁸⁸

Konfutsianistlike tõekspidamiste ideoloogiliseks eesmärgiks karistusõiguse valdkonnas oli kuriteo toime pannud isiku puhul mitte ainult tema karistamine, vaid ka kurjategija meele muutmine, juhatades teda vaimse arengu teele isegi surmanuhtluse korral, mille puhul „paranemine“ tähendas edasiarenemist järgmises elus.⁸⁹

Nii omas Vara-modernse perioodi ajal Jaapanis ülekaalukat mõju Hiina õigustraditsioon, pärismaine ning oma olemuselt feodaalne poliitiline ning sotsiaalne kord. Tavapärane element oli konfutsianism, mis oli õitsenud Hiinas ning läinud Hiina õigussüsteemi keskmesse kujundades õiguslikke ning administratiivseid struktuure, mille Jaapan vastu võttis ning mis leidis endale loomumase koha keskaegses ning Vara-modernses Jaapani ühiskonna feodaalses struktuuris.⁹⁰

Jaapanis ei ole õigus olnud alati ajaloolise arengu keskmes. Algselt põhines Jaapani õigus tavaõigusnormidel ning viisakussuhetel, mis on ajalooliselt mõjutanud Jaapani õiguse arengut ning millel on oluline roll Jaapani õiguses ka tänapäeval. Mõistmaks Jaapani õiguse üldist kujunemislugu, tuleb arvestada asjaolu, et erinevalt teistes riikides kehtivatest õigussüsteemidest, lähtuvad jaapanlased tänapäevalgi oma õiguse tõlgendamisel ja rakendamisel viisakussuhetest, õiglusest ning austusest.

Tulenevalt usundite olulisest rollist Jaapani varajases ühiskonnas, on usulised tõekspidamised vorminud jaapanlaste tänapäevast olemust – erinevad usudogmad eksisteerivad Jaapani ühiskonnas ning sotsiaalsetes suhetes hoolimata sellest, et nende usulist päritolu ei pruugi tänapäeval enam tajuda.

Kindlasti ei saa väita, et Jaapani inimene ei ole ajaloo jooksul muutunud. Nad on olnud äärmiselt vastuvõtlikud igasugustele mõjutustele, kuid ometi suutnud säilitada kultuurilise järjepidevuse ning järgivad oma traditsioone mõneti hoolikamalt, kui paljud teised rahvused.⁹¹ See tuleneb sellest, et muutused ja arengud on justkui istutatud Jaapani tugevale ning kindlale

⁸⁸ W.E. Deal (2009), lk 601.

⁸⁹ W.E. Deal (2009), lk 185-186.

⁹⁰ M. Dean (1997), p 61.

⁹¹ E. O. Reischauer. The Japanese. United States of America: Harvard University Press 1980, p 124.

pinnale – moderniseerimisvajaduses aset leidnud arengud ning muudatused on läbi viidud hoolikalt kaalutledes ning üle võttes vaid seda osa, mis jaapanlastele meelepärased tundub.

Usu märgatav roll Jaapani ühiskonnas hakkas vähenema seoses isolatsioonipoliitika muutumise ning ühiskonna avanemisega muule maailmale. Kuigi usk oli jätkuvalt ühiskonnas kõrgel positsioonil ning sügavalt olid juurdunud usust tulenenud tõekspidamised, olid selgelt täheldatavad ka inimsuhtlemise ratsionaalsemad tegurid. Hoolimata asjaolust, et hindamatuks peeti harmoonia säilimist ühiskondlikus elus, hakati isolatsioonist vabanenutena riigi moderniseerimisel otsima pidepunkte pigem süstematiseeritud kodifitseeritud õigusest, mille eeskujuks Jaapani jaoks sai eelkõige Lääne-Euroopa õigus.

Koos keskendumisega Euroopa õigusele ning Jaapani avanemisega Lääne maailmale jõudis Jaapanisse ka kristlus. Selle võtsid alguses omaks mõned Jaapani feodaalvalitsejad, lootes nii kaubandussuhteid sõlmida, aga ka kristluses sisalduva religioosse sõnumi tõttu. 17. sajandi keskpaigaks oli kristlus Jaapanis keelustatud kui ohtlik võõramaine nähtus. Kristlikel misjonäridel keelati riiki siseneda ning uuesti avanes Jaapan kristluse jaoks uusajal. Kuigi budism on Jaapanisse samuti teisest riigist levinud ning see ei ole Jaapani algupärane usund, on budism võrreldes kristlusega Jaapani ühiskonda väga sügavalt juurdunud ning oma koha leidnud. Kristlust ei ole Jaapanis päris omaks kunagi peetud ja seda ei tehta ka tänapäeval. Selle põhjuseks tuleb pidada budismi ja Jaapani nn ürgusundi võrreldavat lähedust, mis aga puudub kristlusel. See tõendab veelkord, et hoolimata Jaapani soovist moderniseeruda ja muutuda läänelikuks (sh vastu võtta kristlus), säilitatakse oma. Usk on üks selline fenomen, mida üksikisikud ja terved rahvad ei ole sajandite vältel nõus vabatahtlikult muutma – kui ülejäänud küsimused moderniseerumise teel on lahendatud piisava kerglusega, siis usk on see, mis püsib muutumatuna ning sügaval inimeste teadvuses.

Kristluse aluseks on usk Jumalasse, kõikvæelisesse Isasse, taeva ja maa loojasse, kelle ainus poeg, Pühast Vaimust saadud ja Maarjast ilmale tulnud Jeesus Kristus kannatas Pontius Pilaatuse all, löödi risti, suri ja pandi hauakambrisse. Usutakse, et Jeesus tõusis kolmandal päeval surnuist üles ja läks taevasse, kus istub Jumala, oma kõikvæelise Isa paremal käel. Kristlased usuvad, et sealt tuleb Jeesus Kristus kohut mõistma elavate ja surnute üle. Samuti usutakse Püha Vaimu, üht püha kristlikku Kirikut, pühade osadust, pattude andeksandmist, ihu ülestõusmist ja igavest elu.⁹² Kristluse olemuses, mis on suunatud pattude andeksandmisele ja -saamisele ning orienteerumisele taevasse pääsemisele (ihu

⁹² Kristlus. Arvutivõrgus: <http://et.wikipedia.org/wiki/Kristlus>, 19.03.2012.

ülestõusmine), peitubki vastus, miks ei ole see usk leidnud Jaapanlaste seas sellist kandepinda nagu paljudes teistes kohtades maailmas. Jaapanlaste jaoks on oluline hetk, reaalsus, milles elatakse ning oluliseks peetakse väärikat ning teisi austavat elamist. Teine oluline faktor on kindlasti see, et kristlikus õpetuses on perekonda alati peetud kirikust ja kloostri alamaks.⁹³

Jaapanlaste kultuurilise omapära tõttu on aga, vastupidi, perekond äärmiselt olulisel kohal. Ja seda mitte ainult perekond tänapäevases läänelikus tähenduses, mis praktiliselt võrdsustab perekonda leibkonnaga, vaid perekonda selle laias tähenduses, mis hõlmab kõiki sugulasi hoolimata nendega lävimise praktikast, ning tihtilugu lausa töökollektiivi. Jaapanlaste olemuse ning traditsioonidega on kokkusobimatu ühe isiku teistest niivõrd kõrgele ning kaugele asetamine nagu seda teeb kristlus Jumalaga. Jaapanlaste (ning tegelikult kõigile Aasia kultuuriruumi kuuluvatele rahvaste) teadvuses kangastus olukord, kus kristluse ainuinkarnatsioon, mis lubas arvata, et Jumala kogu ammendamatu reaalsus oli avaldunud vaid ühes inimolendis, võib viia ebaküpssele ebajumalakummardamisele.⁹⁴

⁹³ C. Partridge (2006), lk 341.

⁹⁴ K. Armstrong. 4000-aastane rännak läbi judaismi, kristluse ja islami. Tallinn: Kirjastus Varrak 2007, lk 103.

3. Õigusallikate hierarhia Jaapani õigussüsteemis

3.1. Koodeksid, määrused ja lepingud

Peamisteks õigusallikateks Jaapanis on kuus koodeksit: konstitutsioon, tsiviilkoodeks, kaubanduskoodeks, tsiviilkohtumenetluse seadustik, kriminaalkoodeks ning kriminaalmenetluse seadustik. Konstitutsiooni artikkel 98 sätestab, et konstitutsioon on Kõrgeimaks Seaduseks riigis ja ei mingid seadused, määrused, reskriptid või muud riiklikud aktid, mis on vastuolus selle konstitutsiooni, kas terviku või osaga, ei oma seaduslikku jõudu, lüües seega lahku ülejäänud seadusandlusest kui ülim seadus. Mitteföderaalses süsteemis, kus ei ole vaja sisse viia õigusaktide järjekorda või tähtsuskorda, nagu seda on vaja föderaal- ja osariikide seaduste vahel, sätestab see artikkel selle, mis on niigi ilmselge. Siiski on vaieldud, et koos artiklite 97 ning 99'ga, ei ole tegemist mõttetute ning ebavajalike sätetega, vaid need fikseerivad seadusõiguse kui konstitutsiooni fundamentaalse printsiibi ning kujutab endast kogu konstitutsiooni kokkuvõtet. Teised koodeksid ning seadused on seega alamad konstitutsiooni suhtes.⁹⁵

Kõik nimetatud koodeksid hakkasid Jaapanis kehtima Meiji perioodi ajal ning on läbi teinud mitmeid muudatusi, millest mõned tähelepanuväärsemad on sisse viidud Liitlasvägede okupatsiooni ajal. Kuna kõik need koodeksid pärinevad Kontinentaal-Euroopa õigustraditsioonist, on nad sellele omaselt mõistepõhised ning äärmiselt süstematiseeritud. Tänu oma kõrgetasemelisele süstematiseeritusele suhtlevad koodeksid kohtutega nii-öelda otse ning on seetõttu ülimad. Vaatamata sellele, et nad vajavad mõnes kindlas valdkonnas täiendamist eriseaduste poolt, on nad siiski kui põhiprintsiipide leksikonid, muutes sellega seaduste rakendamise kergemaks. Kõiki parlamendi poolt vastu võetud seadusi nimetatakse *horitsu* ning nad on peamised õigusallikad, kuigi nende sissetoomise ning vastuvõtmise keerukas ajalugu Jaapanis on teinud võimalikuks teiste õigusvormide laialdase kasutamise. Kui Kontinentaal-Euroopa võttis vastu Rooma õiguse, tegi see läbi orgaanilise muutuse ning sellest sai üks romaani-germaani õigusperekonna süsteemidest. Kontinentaalse romaani-germaani õigustraditsiooni import Jaapanisse ei tähendanud, et see tõrjuks välja tavaõiguse või täidaks kõik lüngad.⁹⁶

⁹⁵ M. Dean (1997), p 149.

⁹⁶ M. Dean (1997), p 150.

Isegi oma kõrgelt süstematiseeritud seadusandlikus struktuuris mängib tõlgendus väga olulist rolli ning sellest tulenevalt on selge, et kirjutamata õigusallikatel on õigusele suur mõju. Kontinentaalses romaani-germaani süsteemis, kus on tavapärane deduktiivne arutlemine, on lahknevus kirjutatud õigusest protsessi käigus vastuvõetav osa. Siiski, isegi kui on olemas tunnustatud hierarhia, teeb õigusallikate mitmekesisus Jaapanis selle erinevuse rohkem tähelepandavamaks.⁹⁷

Sellel taustal ei ole üllatav, et rahvusvaheliste lepingute koht riiklikus õiguses on pidevaks arutlusteemaks. Selline probleem tõusetub, kuna konstitutsioon ei ütle midagi korrektselt allkirjastatud ja ratifitseeritud rahvusvaheliste lepingute kohta. Konstitutsiooni artikkel 73(3) sätestab, et valitsusel on kohustus sõlmida lepinguid, mille juures on nõutav eelnev, või sõltuvalt asjaoludest, hilisem heakskiit parlamendis. Artikkel 98(2) sätestab, et Jaapani sõlmitud rahvusvahelistest lepingutest ja rahvusvahelise õiguse normidest tuleb kohusetundlikult kinni pidada.⁹⁸ Kui riiki käsitletakse üheselt nii rahvusvahelises kui ka siseriiklikus kontekstis, on lepingu sõlmimine puhtalt riigi otsustuspädevuses ning rahvusvahelisel lepingul on seadusega võrdväärne jõud. Et riigil oleks võimalik siseneda rahvusvahelistesse kokkulepetesse, mis saab osaks siseriiklikust õigusest, tuleb see heaks kiita ka riiklikul tasandil. Käesoleval ajal on jõutud seisukohale, et rahvusvahelised lepingud hõivavad keskmise positsiooni konstitutsiooni ja siseriikliku seadusandluse vahel. Seega on lepingud madalamalasetsevad konstitutsioonist, kuid ülemad seadusest.⁹⁹

3.2. Tava ja *jori*

Tavasid (*kanshu*) peetakse Jaapani õigusallikate hierarhias isegi rohkem pühaks kui seadusi ning see on täielikult kooskõlas tsiviiltraditsiooniga, mis tunnustab tava õigusallikana. Siiski, kuna see ei pruugi olla kooskõlas romaani-germaani perekonnas olevate õigusloojate autoritaarsete ning positivistlike teooriatega (mille kohaselt ainult riigil on pädevus õigust luua), on selge, et praktikas võib ette tulla juhtumeid, kus mõningad lüngad vajavad täitmist. See on võimalik läbi piiramatu kohtuliku aktivismi või läbi rohkem struktureeritud sekundaarsete allikate tunnustamise ja kohaldamise nagu tava ehk Jaapani puhul, läbi *jori*. Fakt, et modernse Jaapani õigus siirdati juba olemasolevate seadustike ning käitumisreeglite hulka, tähendab praktikas, et vaid vähesed suudavad mõista uute normide kogumit ning veel

⁹⁷ M. Dean (1997), p 151.

⁹⁸ Jaapani 1946. aasta konstitutsioon. Arvutivõrgus:

http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html, 20.04.2012.

⁹⁹ M. Dean (1997), p 151.

vähesemad suudavad neid rakendada. Seega on täiesti tavapärane eeldada, et mitmetes valdkondades on tavasid kergem rakendada ning on seeläbi vabamalt järgitavad.¹⁰⁰

Tava (*kanshu*), mida Jaapanis tunnustatakse õigusallikana, on lähedasem meie tavapärasele arusaamale tavast. *Jori* on jaapanlaste jaoks isegi paljutähenduslikum kui tava, kuna *jori* läbi tuleb vaidlusi lahendada lähtudes loomulikust põhjusest ning see hõlmab veelgi laiahaardelisemat tavade tõlgendamist.

Tsiviilkoodeksi artikkel 92 sätestab: „Kui mingil juhul eksisteerib tava, mis erineb oluliselt ükskõik millises seaduses või määruses sätestatust, mis ei puuduta rahvuslikku poliitikat, tuleb arvesse võtta, et juriidilise toimingu pooled on kavatsenud juhinduda sellisest tavast ning sellisel juhul on tegemist valdava tavaga.“ Sellega on lausa seadusandja poolt kindlaks määratud, et mõnedes olukordades tulebki tava pidada ülimaks normiks.¹⁰¹

Kuigi familiaarsuse ja vajaduste argumendil põhinev ajalooline seletus tavade jätkuvaks kasutamiseks õigusallikana kohandus lihtsalt 19. sajandil kehtivasse situatsiooni, võis oodata, et okupatsiooni ajal läbi viidud reformidega jääb tavadele õigussüsteemis vähemtähtis roll, see siiski nii ei olnud. Seadustike (nii tsiviilkoodeksi kui ka kaubanduskoodeksi) edasised redigeerimised on säilitanud viited tavadele. Enamgi veel: 1947. aasta seaduste kohaldamise seaduse (*The Law Concerning the Application of Law*) ümbertöötatud versioon säilitas artikkel 2'e ning tagas, et tavad, mis ei ole vastupidised avalikule korrale või heale tavale, omavad samasugust jõudu nagu seadused, sedavõrd kuivõrd nad on tunnustatud seadustes või määrustes sätestatuga või on seotud asjaoludega, mis ei ole seaduste ja määruste poolt kindlustatud. Teisisõnu on tava formaliseeritud lünkade täitmise soovitusel allikana, kus puudub seadusandlus. Professor Noda kommenteerib seda asjaolu kui täiesti normaalset. Kohtud on sageli aktsepteerinud *contra legem* tavasid, hoolimata keelust seda mitte teha, kuna kohtunikule ei ole esitatud kõigutamatut reeglit rakendada iga hinna eest olemasolevaid kirjutatud reegleid. Küll on kohtuniku ülesandeks anda mõistlik lahendus tema ette tulnud poolte probleemile.¹⁰²

Sellises ühiskonnas nagu Jaapan, kus seadustel on sotsiaalses korras limiteeritud roll, ei ole üllatav, et kindlates valdkondades on tavad omandanud tunnustuse ka seadusandluses ning

¹⁰⁰ M. Dean (1997), p 152.

¹⁰¹ M. Dean (1997), p 152.

¹⁰² M. Dean (1997), p 152.

neid on formaalselt tunnustatud õigusallikatenä. Siiski, juriidiliste toimingute juhiste artiklis 3, 1875, millel oli väga oluline koht kirjutatud õiguse tunnustamisel esmase õigusallikana, mitte ainult ei tunnustanud tava, vaid ka väitis, et seal, kus ei ole kirjutatud seadust või tava, tuleb kaasi lahendada tuletades õigus *jori*'st (st loomulikust põhjustest). *Jori* tähendas feodaalse Jaapani otsustes tervet mõistust ja tavapärast põhjust, see tähendas õigusemõistmist pigem moraalsete põhimõtete kui rangete seaduse sätete kohaselt. Selles mõttes on *jori*'l palju ühist õigluse mõistega ning see seletab professor Noda arvamust, et konkreetses asjas on mõistuspärase lahendi leidmine kohtuniku otsustada. Veelgi enam, toetumine *jori*'le jõudmaks soovitud lahenduseni, on olnud nii põhjus kui ka tulemus, miks on Jaapani kohtutel suhteliselt paindlik suhtumine normide tõlgendamisel.¹⁰³

Üheski õigussüsteemis ei ole ebatavaline viidata loomuõiguse või loomuliku põhjuse mõningale diskretsiooni vormile, kuigi see käib sisemise veendumuse printsiibi vastu romaani-germaani traditsiooniga kodifitseeritud süsteemides. Romaani-germaani õigusperekonnas eksisteerivad ning on rakendatavad üldised printsiibid nagu näiteks „hea usk“ ning need on sageli välja toodud seadustike üldsätetes. Tõepoolest, ka Jaapani tsiviilseadustiku artikkel 1 viitab ühiskondlikule heaolule, heale usule ning õiguste kuritarvitamise keelule, millele kohtunikud seadusi ning nende sätteid kohaldades toetuvad. Seega, kui *jori* idee võib esmapilgul tunduda kummaline, on see siiski üsna sarnane romaani-germaani õigusperekonna traditsioonile ning mitte kuigi erinev Inglise kohtunike poolt rakendatavast sisemise õigluse printsiibist. Siiski on vaieldav, et *jori*'t võiks pigem täpsemalt kirjeldada kui tõlgendusvahendit, mitte kui õigusallikat selle otseses tähenduses kodifitseeritud süsteemis.¹⁰⁴

3.3. Pretsedendid ja kommentaarid

Range *ius commune* teooria kohaselt kuuluvad õigusallikate hulka vaid kirjutatud normid, regulatsioonid ja tavad. Jaapani õigus põhineb samuti peamiselt seadusõigusel. Ometi ei tähenda see, et pretsedendiõigus Jaapanis oleks tähtsusetu ning juba mõnda aega tunnustatud kohtuotsuste tähtsust, iseäranis tsiviil- ning kaubandusõiguse valdkonnas.¹⁰⁵ Vaatamata sellele, et advokaadid on traditsiooniliselt eelistanud toetumist pigem kommentaaridele kui kohtuotsustele, on ameerikalik *common law* õiguspõhine mõjutanud eelkõige Ülemkohtu

¹⁰³ M. Dean (1997), p 153.

¹⁰⁴ M. Dean (1997), p 153.

¹⁰⁵ H. Oda. Japanese Law. New York: Oxford University Press 2011, p 42.

otsuste tähtsust ning seeläbi on hakanud muutuma kommentaaridele toetumise eelistamine. Seega, kuigi pretsedente võib Jaapani õigussüsteemis vaadelda õigusallikatena, ei ole neil siiski sellist sidusust nagu teistes *common law* riikides. Selle asemel otsib Jaapanis advokaat volitusi esmalt seadustikest ning seadustest, seejärel nende kommentaaridest ning alles järgmise astmena pöörab pilgu kohtuotsuste poole. Siiski on käesolevaks ajaks hakatud Jaapani õiguses ka pretsedendi staatust õigusallikana enam väärtustama. Kohtute seaduse (*The Court Organisation Law*) artikkel 4 sätestab, et kõrgema astme kohtuotsus on temast madalamal seisvale kohtule vastavas asjas siduv. Kuigi selle sätte range tõlgendus tähendaks, et ülema astme kohtu otsus on madalamale astmele siduv ainult samas asjas mitte sarnastes asjades, järgitakse praktikas ülema astme kohtu otsuseid ning kõigi astmete kohtud üritavad neid oma kaasuste lahendamises järgida. Veelgi enam, seda on tunnustatud ka menetluse läbiviimise tasandil, kuna kriminaalmenetluse seadustik sätestab, et kohtuotsusele võib esitada apellatsiooni, kui see kohtuotsus on vastandlik juba olemasoleva Ülemkohtu (*Supreme Court*) või Kõrgema kohtu (*High Court*) loodud pretsedendiga. Konstitutsiooni artikkel 76(3) sätestab, et kõik kohtunikud on sõltumatud ja tegutsevad järgides oma südametunnistuse häält ning et nad on seotud vaid konstitutsiooni ja seadustega. Seega oleks konstitutsioonivastane, kui kohtunik jääks kindlaks viidetele siduvatele pretsedentidele, kuna rangelt võttes ei ole pretsedentide näol tegemist seadusega konstitutsioonilises tähenduses. See käib ka Ülemkohtu otsuste kohta, kuigi ta üldiselt järgib omaenda volitusi ning on vaid haruharva muutnud omaenda otsuseid.¹⁰⁶

Rääkides pretsedendiõigusest Jaapanis võib see olla eksitav, kuna tegemist ei ole *common law* süsteemiga selle otseses ja rangeimas mõttes, milles kohtuotsustest formuleeruvad usaldusväärsed õigusallikad ning teiseks, viis, kuidas Jaapanis pretsedente arvesse võetakse, ei ole kooskõlas õiguse loomisega selle sõna otseses tähenduses. Siiski on tunnustatud, et mõned kindlad kaasused omavad erilist usaldusväärsust, milliseid võib üldiselt defineerida kui „mittesiduvad pretsedendid“. Seda võib näha Ülemkohtu otsuste puhul ning käib samuti teiste kohtute otsuste kohta, kuid probleem seisneb selles, et kui ka eksisteerivad korrektsed kohtuotsuste raportid, on nende sisu, valikumeetod ning stiil sellised, mis annavad neile väikese praktilise väärtuse. Veelgi enam, kuigi pretsedendid on olulised mõistmaks koodeksite ning seaduste kohaldamise põhimõtteid, jääb püsima fakt, et kohtuotsused ei ole Jaapani õiguslaste uurimuste alguspunktiks. Selle asemel on Jaapanis palju suurem rõhk pandud kommentaaridele (*kaisetsu*). Nendele kirjutistele on antud koht õigusallikate hierarhias, mida ei ole neile antud *common law* süsteemides, näiteks Inglismaal.

¹⁰⁶ M. Dean (1997), p 154.

Sellest tekib Jaapani puhul oluline erinevus võrreldes *common law* riikidega. Näiteks Inglismaal, *common law* sünniriigis, peetakse esmasteks õigusallikateks just õigusakte ning kohtupretsedente mõlemaid, ning tavadid ja doktriine (viimased kujutavad endast õigusteadlaste seisukohti, väljakujunenud arvamusi ja teooriaid) teisesteks õigusallikateks.¹⁰⁷

Samuti on USA õiguses seadused koos pretsedentidega esmaseks õigusallikaks. Nende abil on ette kirjutatud, kuidas üks või teine asi tuleks lahendada ning seega võib tunduda, et kohtunikele jäetakse Ameerikas üsna vähe kaalutlusruumi. Siiski see nii ei ole: seadus kirjutatud õigusena, kirjutab küll ette reeglid, kuid kohtunikele jääb nende tõlgendamine ning konkreetsetes kaasustes interpreteerimine.¹⁰⁸

Jaapanis ei kuulu kommentaarid ning õigusteadlaste arvamused (*gakusetsu*) rangelt võttes õigusallikate hulka, kuid nad omavad väga suurt mõju kohtuotsuste puhul ning seadusloomes üldiselt. Siiski, nad on sageli abstraktsed, filosoofilised, loogilised ning ideoloogilised, märkides kohtuotsuseid illustreerimaks abstraktse tõlgenduse kohaldamist või toetamaks printsiipide ning ideede teoreetilist analüüsi.¹⁰⁹ Kohtud on modernse Jaapani õiguse arenemisel mänginud väga olulist rolli. Pretsedendid täiendavad kehtivat õigust ulatuslikult ning märkimisväärselt.

3.4. Administratiivne juhendamine

Jaapanis on ka hulk mittekohtulikku õigust, mis on täiesti unikaalne, täpsemalt on selleks nn administratiivne juhendamine (*gyosei shido*). Siin ei ole tegemist õigusterminiga, seda ei ole võimalik leida ühestki kirjutatud seadusest ning mõistena puudub tal formaalne ja konkreetne definitsioon. Seda kasutavad nii keskvõim kui ka kohalik administratiivne võim kirjeldamaks mitteametlikku indiviidide, kompaniide ning ühenduste reguleerimise viisi. Üldiselt esineb ta taotluse või sooviavalduse vormis ning ei oma õiguslikult kohustuslikku efekti, mille esitab administratiivvõim paludes osapoolel teha või vältida kindlat toimingut vastavalt oma administratiivsetele või poliitilistele eesmärkidele. Valitsuse õigusosakonna juht on administratiivset juhendamist defineerinud: „Administratiivne juhendamine ei ole õiguslik

¹⁰⁷ P.S. James. Introduction to English Law. London: Butterworths 1989, p 7.

¹⁰⁸ E. Bodenheimer, J.B. Oakley, J.C. Love. An Introduction to the Anglo-American Legal System. Readings and Cases. United States of America: West Publishing Co 1988, p 65.

¹⁰⁹ M. Dean (1997), p 156.

sundus, mis piiraks isikute õigusi ning ei sea kodanikele kohustusi. See on taotlus või juhend valitsusüksuse poolt, mis on antud ülesande ning administratiivse vastutuse piires, toetamaks seaduste kehtestamist, paludes spetsiifilist tegu või teost hoidumist eesmärgiga saavutada mõni administratiivne eesmärk, läbi poolte, kes on administratsiooni objektiks.“¹¹⁰

Kirjeldatuna kui „parim seadusväline ning halvim seadusvastane“ on sellest kujunenud bürokraatia ülim instrument. Siiski tuleks märkida, et suures osas on tööd, mis on sellel teemal kirjeldatud mitteaapanlaste poolt, põhinevad administratiivse juhendamise negatiivsel kriitikal. Need kriitikud on seisukohal, et selle meetme abil sekkuvad kesksed valitsusüksused rahvusvahelisse kaubandusse ja finantssektorisse ning seega on tegemist bürokraatia äärmiselt võimsa instrumendiga, mis võib olla suureks ohuks seadusõiguse kehtimisele riigis. See ei ole ka piiratud volitus mõelduna ainult keskvalitsusele, vaid laieneb ka kohalikele üksustele. Kuigi ka Jaapani kirjamehed ei eita probleeme selle meetme kasutamisel, tunnustatakse seda siiski regulatsioonide osana, mis on edendanud nii riigi majandust kui ka terve rahva üldist heaolu. Üks Jaapani sulemees on selle sõnastanud: „Administratiivne juhendamine võib olla väga väärtuslik nii valitsusele, kodanikele kui ka ettevõtetele ning selles ei ole midagi sisemiselt pahaendelist.“¹¹¹

Administratiivset juhendamist on tunnustatud ka kui Jaapani valitsuse ja ärivaldkonna vahelise suhte silmatorkavat omapära ning kui olulist võtit mõistmaks koostöövalmist vaimu Jaapani valitsuse ning tööstuse vahel. Ja kuigi selle võimsa õigusvälise meetme terminoloogiline defineerimine ning tema piiride kirjeldamine on jäänud keeruliseks katsumuseks, võib väita, et tal on olemas ilmselge mõju Jaapani õigusele tervikuna.

Administratiivne juhendamine kutsub esile spontaanse kokkuleppe ja koostöö teiselt poolt, andes talle teada, mida administratiivorgan parasjagu tehtuna ja realiseerituna näha tahab või loodab. Sellise seisukoha tähelepanuväärne reaalsus on mõneti erinev sellest, mida ta eeldab, kuna olukorras, kus on olemas kooskõla valitsuse soovide ja lootustega, võivad seal olemas olla ka mitteametlikud ja kaudsed ohud sanktsioonide rakendamiseks. Need võivad võtta mitmesuguseid vorme, nagu näiteks valitsuse finantseeringu tagasivõtmine ja lõpetamine, lubade tühistamine, impordikvootide vähendamine või subsiidiumite mitteandmine.¹¹²

¹¹⁰ M. Dean (1997), p 156.

¹¹¹ M. Dean (1997), pp 156-157.

¹¹² M. Dean (1997), p 158.

Kolm põhilist administratiivse juhendamise kategooriat on: 1) regulatiivne; 2) edendav ning 3) lepitav. Tavapäraseks on kujunenud, et rõhk on neist esimesel, kuid ei tohi unustada, et administratiivse juhendamise funktsiooniks on vaidluste lahendamine. Lepitavat administratiivset juhendamist kaalutakse ning arutatakse ministeeriumi või kohaliku omavalitsuse poolt erinevate kompaniide vahel tekkinud vaidluste vahendamiseks ning nende lahendamiseks. Edendava juhendamise eesmärgiks on abistada ettevõtteid nende tegevuse läbiviimisel kas siis tehnilisest küljest või andes neile finantsalast ja juhtimisalast nõu. Siiski on enim tähelepanu kirjanike poolt saavutanud regulatiivne administratiivne juhendamine, kuna valitsus on just tänu sellele meetmele olnud võimeline reguleerima ärivaldkonda ning sellega loonud ja kujundanud nii-öelda majandusliku ime Jaapanis. Ükskõik, milline on olnud selle meetme panus, on Jaapani kirjanikud tajunud selle problemaatilisust rahvusvahelise kaubanduse kontekstis. Üks kommentaator on seda seisukohta väljendanud: „Kasvava majandusliku läbikäimise ajal Jaapani ning tema traditsiooniliste kaubanduspartnerite vahel nähakse administratiivset juhendamist kui mittetollilise iseloomuga kaubandusbarjääri ning kui ühte tüüpi valitsuse ja ärivaldkonna salakokkulepetest ning on seetõttu välisriikide poolt leidnud tõsist kriitikat.“¹¹³

Nagu juba eelnevalt märgitud, ei oma administratiivne juhendamine iseenesest mingit õiguslikku aluspõhja, kuid sellel võib olla seadusjärgne võim, läbi mille administratiivorganid võivad kasutada kindlaid volitusi. Nendes olukordades on nii-öelda ebasundus võrdväärne sundusega. Seega kirjeldatakse administratiivse juhendamise efekti kui faktilist ja mitteõiguslikku, kuna see ei loo õiguslikult pealesurutavaid kohustusi põhjusel, et pooltevaheline suhe on vabatahtlik. Teistes situatsioonides võimaldab administratiivne juhendamine organitel reguleerida mitte ainult seaduse piiridest väljaspool, vaid ka aegajalt konkreetselt õigusesse sekkuda. Selline vastutöötlamine on võimalik, kuna ükskõik milline kohtulik uurimine regulatiivsete juhendamiste kombekohasuse üle on limiteeritud. See ongi administratiivse juhendamise aspektiks, mis tekitab paljudes Lääne autorites suurt muret, kuna idee sellest, et administratsioon töötab üle seaduse lubatud piiride, viisil, mis ei ole reaalselt kohtute ülevaadatavuse pädevuse, on põlu all.¹¹⁴

Otsustavates kaasustes toetuvad Jaapani kohtud peamiselt koodeksitele ja seadustele, mitte pretsedentidele, ja seda vaatamata sellele, et peale Teist maailmasõda on kohtuotsuste uurimine saavutanud järjest enam populaarsust. Kuigi Jaapanis ei ole tunnustatud *stare decisis*

¹¹³ M. Dean (1997), pp 158-159.

¹¹⁴ M. Dean (1997), p 159.

doktriini, mis tähendab kohtuotsuse tegemist varasema pretsedendi alusel, järgivad madalama kohtuastme kohtud siiski Ülemkohtu otsuseid.¹¹⁵

¹¹⁵ R.A. Danner, M.L.H. Bernal. Introduction to Foreign Legal Systems. New York: Oceana Publications Inc 1994, p 123.

4. Vaidluste kohtuliku lahendamise korrast ja printsiipidest Jaapanis

4.1. Jaapani kohtusüsteemi arenguteest

Kohtusüsteemi kujundamisel Jaapanis mängisid olulist rolli Saksa teadlased. Kohtute seadus võeti vastu 1890. aastal. Jaapani 1889.a. konstitutsiooni kohaselt oli teatud ulatuses tagatud ka kohtunike sõltumatus. Kohtunikke sai ametist tagandada vaid juhtudel, kui kohtunik oli toime pannud kuriteo või ta tagandati distsiplinaarmenetluse tulemusena.¹¹⁶ Samasugust regulatsiooni võib näha ka Eesti Kohtute seaduses, mille paragrahv 101 kohaselt on samuti kohtuniku ametist tagandamise alusteks süüdimõistva kohtuotsuse jõustumine kriminaalasjas ning distsiplinaarkolleegiumi otsus kohtuniku ametist tagandamiseks.¹¹⁷ Kuna Jaapani õigusaktid põhinevad suures osas Saksa õigusel ning on Saksamaalt praktiliselt kopeerimise tulemusena üle võetud, tuleb sellest tulenevalt tõdeda märgatavat Eesti ning Jaapani normide sarnasust.

Meiji perioodil tegid aga Jaapani kohtud kohtuotsuseid Keisri, mitte riigi nimel ning see tulenes tolleaegsest Meiji konstitutsioonist. Justiitsministeeriumil oli kohtute täielik haldamine ning isegi kohtunike ametisse nimetamise õigus. Veelgi enam, prokuratuur moodustas ühe osa igast kohtuastmest. Tulenevalt prokuratuuri ja justiitsministeeriumi tihedast koostööst, peeti prokuröride staatust kohtunike omast tugevamaks.¹¹⁸ Kohtute jurisdiktsioon oli piiratud tsiviil- ja kriminaalasjadega. Haldusajadega tegelesid eraldi halduskohtud, mis olid valitsuse haldusalas.

Peale Teist maailmasõda viidi Jaapanis läbi Ameerika Ühendriikide õigussüsteemist juhitud kohtureform. Uue konstitutsiooniga tagati kohtute täielik sõltumatus. Vastu võeti uus kohtute seadus ning prokuratuuriseadus, millede kohaselt prokuratuur lahutati kohtutest.¹¹⁹

Uus konstitutsioon sätestas üldise põhimõtte, mille kohaselt õigust mõistab ainult kohus ning et olemas on viit liiki kohtuid: Riigikohus (*the Supreme Court*), Kõrged Kohtud (*High*

¹¹⁶ H. Oda (2011), p 53.

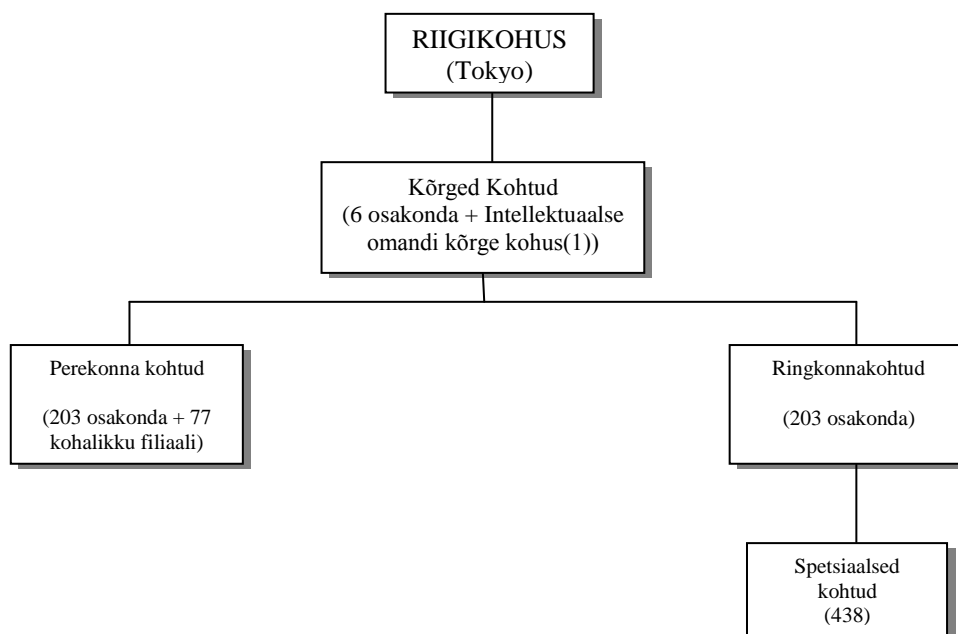
¹¹⁷ Kohtute seadus. – RT I 2002, 64, 390 ... RT I, 28.12.2011, 48.

¹¹⁸ H.Oda (2011), p 53.

¹¹⁹ H.Oda (2011), p 54.

Courts), ringkonnakohtud (*district courts*), spetsiaalsed kohtud (*summary courts*) ja perekonna kohtud (*family courts*).¹²⁰

Täna on Jaapanis kolmeastmeline kohtusüsteem ning viis erinevat kohut. (Vt skeem 1). Tsiviilasjades lähevad kohtuvaidlused reeglina esimese astmena ringkonnakohtusse, lubatud on kaks edasikaebamist. Ringkonnakohtu otsuseid kaevatakse edasi Kõrgesse Kohtusse ja sealt edasi Riigikohtusse. Spetsiaalsed kohtud vaatavad läbi alaealiste kriminaalasju. Selliste asjade puhul läheb apellatsioon ringkonnakohtusse ning viimaseks astmeks on Kõrge Kohus. Jaapani Riigikohtu koosseisu kuulub üks Riigikohtu ülemkohtunik ning neliteist riigikohtunikku.¹²¹ Eestis, mille rahvaarv on ligikaudu 104 korda väiksem kui Jaapanis, on riigikohtunike arv 19.¹²² Eesti kohtusüsteem on kajastatud skeemil 2.

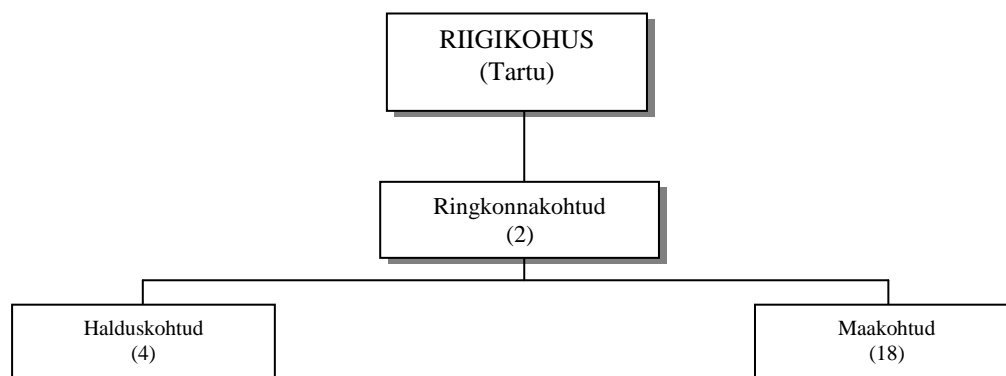
Skeem 1. Jaapani kohtusüsteem¹²³

¹²⁰ Jaapani 1946. aasta konstitutsioon. Arvutivõrgus: http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html, 20.04.2012.

¹²¹ Jaapani kohtusüsteem. Arvutivõrgus: www.courts.go.jp, 22.03.2012.

¹²² Riigikohus. Arvutivõrgus: www.nc.ee, 22.03.2012.

¹²³ Jaapani kohtusüsteem. Arvutivõrgus: www.courts.go.jp, 22.03.2012 (sulgudes on toodud üksuste arv).

Skeem 2: Eesti kohtusüsteem¹²⁴

Eesti ringkonnakohutud arutavad kaebusi esimeses astmes tehtud otsuste peale ning Riigikohus arutab kassatsioonkaebusi ja teistmisavaldusi, olles ka põhiseaduslikkuse järelevalve kohus.

20. sajandil, kui kõikjal arenenud riikides kasvas plahvatuslikult seaduste hulk, võttis Jaapan vastupidise suuna ning hakkas seaduste hulka vähendama. Advokaatide ja kohtunike arv inimese kohta on isegi 1920.a. aastaga võrreldes vähenenud. Praegu on Jaapanis üks kohtunik 60 000 inimese kohta (Eestis on see arv ligikaudu 5123¹²⁵). Kohtud on liiga ülekoormatud, et maksimaalse tõhususega töötada ning selline olukord on loodud teadlikult.¹²⁶

4.2. Vaidluste lahendamise alternatiivsed meetodid ja lahendamise printsiibid

Kuna seaduste olemasolu ning teised sotsiaalse regulatsiooni vahendid on üksteisega vastastikusel seoses, siis tekitab seaduste vähesus teistsuguste regulatsioonide otsimise ning loomise vajaduse. Selle jaoks on Jaapanis tekkinud märkimisväärne hulk vaidluste lahendamise alternatiivseid meetodeid. Jaapanlased ise on nende variantide üle äärmiselt uhked ning peavad vaidluste lahendamist alternatiivseid meetodeid kasutades nende ühiskonda ning kultuuriruumi paremini sobivaks. Traditsioonilisteks alternatiivseteks vaidluste lahendamise mudeliteks on lepitus- ning vahendusmenetlus.

¹²⁴ Eesti kohtusüsteem. Arvutivõrgus: www.kohus.ee/18000, 22.03.2012 (sulgudes on toodud kohtumajade arv).

¹²⁵ Maa-, haldus- ja ringkonna kohtunike arv ja jagunemine kohtumajade vahel. JMm 27.10.2005 nr 47. – RTL 2005, 111, 1707.

¹²⁶ D.Black (1989), p 84.

Lepitusmenetluste läbiviimiseks on rajatud mitmeid erinevaid komisjone ning üksusi, kuhu pooled võivad oma probleemide korral pöörduda.

Lepitusmenetluse seadus (*The Law on Civil Conciliation*), mis reguleerib nii lepitusmenetlust kui ka kohtulikku vahendusmenetlust, näeb lepitus- ja vahendusmenetluse eesmärgina ette vaidluste lahendamise läbi poolte vastastikuse üksteisele vastutuleku (kokkuleppe), võttes arvesse tegelikku olukorda ning kooskõla (art 1).¹²⁷

Erinevates komisjonides viiakse lepitusmenetlust läbi lepituskomitee poolt, mis koosneb ühest kohtunikust ja kahest lepituskomisjoni volinikust. Lepituskomisjoni volinikud on osalise tööajaga valitsuse ametnikud, kes on ametisse määratud Riigikohtu poolt kaheaastaseks ametiajaks. Nad valitakse isikute seast vanuses 40 kuni 69, kellel on „lai silmaring“. Neil peaks olema kas advokaadi kvalifikatsioon, nad peaksid omama vajalikke teadmisi tsiviilvaidluste lahendamiseks või omama piisavaid oskusi ja kogemusi sotsiaalses elus. Perekonnaasjades viivad lepitusmenetlust läbi üks kohtunik ning kaks perekonnapoolset nõunikku, kes on samuti osalise tööajaga valitsuse ametnikud. Kui pooled jõuavad lepitusmenetluse käigus kokkuleppele, omab kokkulepe samasugust õigusjõudu nagu kohtuotsus. Kui pooled kokkuleppele ei jõua, võib kohtunik pärast nõupidamist lepituskomisjoni volinikega ning arvesse võttes olulisi asjaolusid, teha pooltele ettepaneku vaidluse lahendamiseks lepituskomisjoni ettepaneku kohaselt. Kui kumbki pool vastu ei vaidle on sellel soovitusel samasugune mõju kui tulemuslikul lepitusmenetlusel.¹²⁸ Lepitusmenetluse mõttekust on seletatud kahel viisil. Esiteks võimaldab see pooltel vältida kohtumenetlust, mis võib olla kulukas ning aeganõudev. Teiseks on teatud valdkondades pooltele soovitavam jõuda kokkuleppele läbi üksmeele, mitte läbi vastuseisu. Sellisteks juhtudeks on näiteks olukorrad, kus poolte vahel on olnud pikaajalised suhted, näiteks perekonnavaidlused ja majaomaniku-üürilise vaidlused.¹²⁹

¹²⁷ K.Funken. Comparative Dispute Management: Court-connected Mediation in Japan and Germany. German Law Journal. Kättesaadav: www.germanlawjournal.com/article.php?id=130, 18.02.2012.

¹²⁸ H. Oda (2011), p 67.

¹²⁹ Kohtumenetluse eelistena alternatiivsete vaidluste lahendamise ees on välja toodud järgmised asjaolud: 1) pool saab menetluse käiku ennustada õigusaktidega fikseeritud menetlusreeglitega; 2) vaidluspooled on garanteeritud ärakuulamisõigus; 3) on kindlus selles, et vaidlus saab alati mingisuguse lahenduse; 4) kohus annab kaitse, et isik ei oleks nõus talle pealesunnitud või vajadusest sõlmitud kahjuliku kokkuleppega; 5) on oht, et ilma kohtuprotsessita jäävad avalikkuse olulist tähelepanu vajavad probleemid varjatuks. – K. Tarros. Kohtulik kompromiss – alternatiiv traditsioonilisele kohtumenetlusele. Magistritöö. Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2008, lk 62.

Mõnes valdkonnas on lepitusmenetlus äärmiselt levinud vaidluste lahendamise vahendiks. Kõige suuremat arvu alternatiivsete vaidluste lahendamise üksusi haldab Riiklik Tarbijakaebuste Keskus ning selle kohalikud filiaalid. Keskus loodi 1970. aastal ning see koosneb rohkem kui kolmesajast kohalikest üksusest, mis on loodud kohalike omavalitsuste poolt. Need keskused pakuvad, muude funktsioonide hulgas, tarbijate nõustamist ja abistamist. Küsimuste ring, millega keskused tegelevad ulatuvad tootjavastutusest ja tarbijakrediidist kuni püramiidskeemi müügini ning teiste petlike müügimeetoditeni.¹³⁰

Veel ühte omapärast alternatiivset vaidluste lahendamise üksust esindab valitsuse hallatav Keskonnavaidluste Koordineerimise Komitee, mis loodi 1972. aastal. Vaidluste lahendamine selles komitees ei ole nii rangelt reglementeeritud nagu seda on kohtuvaidlus. Menetlust on võimalik alustada isegi juba sellel hetkel, kui reaalset kahju veel tekkinud ei ole.¹³¹

Samuti eksisteerib veel suur hulk erinevaid eraõiguslikke mittetulundusühistuid, mis tegelevad vaidluste lahendamisega ja lepitusmenetlusega.¹³² Üheks näiteks on Liiklusõnnetustega seotud vaidluste Lahendamise Keskus, mis loodi 1978. aastal. Keskus koosneb rohkem kui sajast osalise tööajaga advokaadist, kellel on nõuandev funktsioon ning kellel on lepitusmenetluse läbiviija volitused. Keskus tegutseb nõuandva organisatsioonina ning viib läbi lepitusmenetlust. Silmas peetakse kohtu vaatenurka – vaidlusi lahendatakse nii nagu need lahendatakse kohtus, kui need oleks kohtuniku ees.¹³³

Vahendusmenetluse all peetakse üldiselt silmas kohtulikku vahendusmenetlust, mida viiakse läbi kohtusüsteemi sees, kuid mida ei käsitleta kohtumenetluse või kohtuvaidlustena. Kõige enam kasutatakse kohtulikku vahendusmenetlust tsiviil- ja perekonnaasjades ringkonnakohtutes, spetsiaalsetes kohtutes ning perekonna kohtutes. Vaidlevad pooled võivad lepitusmenetluse algatada spetsiaalsetes kohtutes või ringkonnakohtutes selle asemel, et esitada hagiavaldus. Isegi pärast hagiavalduse esitamist võib kohus asja menetluse üle viia

¹³⁰ H. Oda (2011), p 68.

¹³¹ Keskonnavaidluste Koordineerimise Komitee. Arvutivõrgus: www.soumu.go.jp/kouchoi/english/index/html, 25.03.2012.

¹³² Kuritegevuse kontrolli all hoidmist hõlbustavad kindlasti ka kohaliku tähtsusega mittetulunduslikud ühingud, kes tegutsevad naabrivalve teostamise eesmärgil. Jaapani linnajagudes on vägagi levinud vabatahtlike ühenduste iseseisev patrullimine ning korra hoidmine tänavatel. Kindlasti on Jaapani madal kuritegevuse tase ka nimetatud meetme teeneks.

¹³³ Liiklusõnnetustega seotud vaidluste lahendamise keskus. Arvutivõrgus: www.jcstad.or.jp/about/index.htm, 25.03.2012.

vahendusmenetlusse, kui ta leiab selle sobiliku või tarviliku olevat. Aastal 2007 võeti spetsiaalsete kohtute tasemel menetlusse 254 013 vahendusmenetluse asja.¹³⁴

Jaapani vahendusmenetluse süsteem erinebki selle asjaolu poolest, et vahendusmenetlus leiab aset kohtusüsteemi sees. Olenevalt vaidluse sisust esitatakse kaebusi ringkonnakohtutesse, spetsiaalsetesse kohtutesse või perekonnakohtutesse. Tihti ei olegi see väga rangelt määratletud, vaid isik võib iseseisvalt valida, millisesse kohtusse ta soovib oma kaebuse esitada. Kohtuliku vahendusmenetluse populaarsus seisneb selles, et sellega ei kaasne traditsioonilisele kohtumenetlusele tavapärasest negatiivsust – kohtuliku vahendusmenetluse käigus üritatakse probleemide lahenduseni jõuda üksmeele ning kokkuleppe saavutamise teel. Pooled ei lähe sinna nii-öelda võistleva võidu või kaotuse peale. See aitab isikutel säilitada harmoonia ning väärkuse, vaidluste lahendamist kohtuliku vahendusmenetluse teel ei peeta pooltele häbiväärseks, mille vältimine on Jaapani kultuuris äärmiselt olulisel kohal. Jaapanlaste jaoks on tabu käituda viisil, mis häbistaks isikut ennast või tervet tema perekonda –häbitunne on tugevalt juurdunud ning kõik ühiskonna liikmed soovivad käituda viisil, mis ei tooks kaasa teiste isikute negatiivset reaktsiooni.

Teiseks oluliseks kohtuliku vahendusmenetluse eeliseks, mida jaapanlased hindavad, on selle konfidentsiaalsus – protsess ei ole avalik ning pooltele on kohustuslik hoida kõike toimuvat saladuses. Kui keegi pooltest seda kohustust rikub, on ette nähtud trahvid. Kindlasti eelistatakse kohtulikku vahendusmenetlust ka asjaolu tõttu, et see ei ole niivõrd kulukas, kui seda on hagimenetlus.

Eesti kohtusüsteemis oleks kohtuliku vahendusmenetluse vasteks mingil määral kohtu seadusest tulenev kohustus sundida pooli kompromissile.

Jaapani ühiskonnas on ajaloo algusest alates üldkehtivaks doktriiniks vaidluste ebamoraalsus. Rahu hoidmine oli ühiskonna seeniorite ning autoriteetsete isikute kohustus. Nemad lepitasiid ka vajadusel üksteisega vaidlevaid pooli. Tänapäeva Jaapanis on klassidel põhinev ühiskondlik hierarhia asendunud isikute perekondliku staatusega. Vertikaalse ühiskonna kontseptsioon tungib kõikidesse isikute vahelistesse suhetesse jaapanlaste hulgas. Ühiskondlike kohustuste ja sotsiaalse harmoonia rõhutamine pärineb konfutsianismist ning budismist. Tulenevalt nendest põhimõtetest, soovitakse ka tänapäeval vaidlusi lahendada viisil, mis ei seaks ohtu ühiskonna liikmete harmoonilisi suhteid. Seda tulemust tagatakse

¹³⁴ H.Oda (2011), p 67.

lepitusmenetluse ning vahendusmenetlusega, eelistades selliseid meetodeid võit/kaotus tulemusele kohtumenetlustes. Vahetegemine vahenduse ja lepituse vahel on mõneti kunstlik. Võib öelda, et lepitusmenetlus sarnaneb hindavale vahendusmenetlusele. Ka lepitusmenetlus põhineb pigem õiglusel kui õigusel ning tema eesmärk on vaidlevate poolte vastastikusele kokkuleppele jõudmine lepitaja poolt pakutava kompromissi abil.

Ühiskonna jaoks on olulisel kohal kohtumenetluse õigluse printsiip. Mida õiglasem on kohtuotsus ja kohtumenetlus, seda suurem on rahulolu kohtuotsusega. Heale suhtumisele aitavad kaasa ka poolte kohtlemine austuse ja väärikusega, kui need puuduvad, on isikutel väga raske pidada kohtuotsust õiglaseks.

Tulenevalt Jaapani kultuurilisest eripärast ning seal levinud usulistest tõekspidamistest, on sealsetel isikutel arenenud äärmine vajadus eluharmoniaale ja õiglusele. Tuleb tõdeda, et harmooniat ja õiglust ei saavutata vaid läbi normi rakendamise, vaid läbi õiglust ning harmooniat väärtustava tõlgendamise. Õigus ei ole vaid kirja pandud normide kogum, vaid see koosneb kõigist ühiskonnas kehtivatest sotsiaalsetest normidest ja tavadest. Jälgides Jaapani arengut ning mõistes sealse elu kultuurilist olemust, saab väita, et neile on omane kõrge sotsiaalsete normide ning reeglite väärtustamine.

Jaapani õiguse unikaalsus seisneb pigem anti-positivistlikus lähenemises seaduste rakendamisel. Jaapani kohtunikud on õiguse loomisel vägagi aktiivsed ning võivad minna teatud aspektides kaugemalegi, kui kohtunikud Anglo-Ameerika õigussüsteemides. Kohtuasjades, kus puuduvad alternatiivid õiglase lahendini jõudmiseks, võib kohus kõrvale kalduda ka seadustes konkreetset sätet. Näitena võib tuua kohtuasjad, mis käsitlevad laenuandmist ja laenuvõtmist – Jaapani seaduses on olemas norm, mis ütleb, et kui poolte poolt kokku lepitud intress ületab seadusega kehtestatud ülemmäära, kuid võlgnik on seda senimaani vabatahtlikult tasunud, ei kuulu see hüvitamisele. Jaapani Riigikohus on aga sellistes asjades asunud seisukohale, et kui võlgnik on tasunud intressi seaduses sätestatud ülemmäärast enam ning esitanud kohtule enammakstu hüvitamiskaebuse, tuleb enammakstud intressisummat käsitleda põhivõlgnevuse tagasimaksena ning kui põhivõlgnevus ja seaduses sätestatud maksimummääras on summad võlgniku poolt tasutud, tuleb enammakstu võlgnikule tagastada.¹³⁵

¹³⁵ H. Oda (2011), p 8.

Õigluse printsiip on kindlasti oluline ka Eesti kohtusüsteemi jaoks ning ka meie ootame, et kohtuotsused ja menetlused oleksid õiglased – kehtib ju meilgi printsiip, et õigus mitte ainult ei pea olema õiglane, vaid ta ka peab näima õiglane. Kui meie õigussüsteemis piirdub see tihti õiguslike otsuste piisava motiveerimise ja igakülgse põhjendamisega, siis jaapanlased soovivad kohtuotsustes näha nende sisemist õiglust. Uuringud on tõestanud, et rahulolu menetluse ning õiglase menetlusega tõstab omakorda rahulolu kohtuotsusega ning seda õiglasemaks kohtuotsust peetakse.¹³⁶

Hoolimata sellest, et Jaapan on kõrgelt industrialiseeritud, modernne riik, on ta säilitanud mitmed olulised aspektid oma traditsioonilisest kultuurist. Jaapanis on Lääneriikidega sarnane tsiviilkohtupidamise süsteem. Ometi on tsiviilmenetluste hulk 100 000 inimese kohta Jaapanis ainult üks kümnendik sellest, milline on see arv nt Ameerika Ühendriikides, Saksamaal ja Prantsusmaal.¹³⁷ See asjaolu annab märku, et jaapanlased suhtuvad kohtumenetlusse hoopis teistmoodi kui Lääne inimesed. Oletades, et õigus ja õiglus on individuaalsed väärtused, mis mängivad olulist rolli inimõiguste ja üksikisiku autonoomia tagamisel, võib asuda seisukohale, et jaapanlastele kui kollektivistlikele inimestele ei ole õigus kõige olulisem, kuna individualistlikud väärtused ei mõjuta nende sotsiaalseid valikuid, otsustusi ning käitumismudeleid primaarselt. Individualistlik maailmakäsitlus ei ole midagi jaapanlastele omast – pigem näitab see ühiskonnast tõrjutust ning väljaheidetust, millist positsiooni aga ükski jaapanlane ei soovi. Tulenevalt sellest, korrigeeritakse ka oma käitumist ning sisemisest vajadusest lähtudes järgitakse grupis kehtivaid norme, moraali. Sotsiaalsete normide eiramine võib tähendada grupist väljajäämist, mis on aga häbiväärne.¹³⁸ Tegemist on Lääne ühiskondadele täiesti vastupidise suhtumisega, mis mängib kindlasti olulist rolli õiguskuuleka käitumise tagamisel. Jaapanlased muretsevad rohkem sotsiaalsete suhete säilitamise kui konfliktiolukorras õiglase lahenduse leidmise pärast.

Hoolimata sellest, et tsiviilasjade hulk on alates 1983. aastast püsivalt kasvanud, mängivad mittekohtulikud vaidluste lahendamise meetodid siiski domineerivat rolli. Peamised meetodid on arbitraaž (*chusai*), kohtulik kompromiss (*wakai*) ning kohtulik vahendusmenetlus (*chotei*).

¹³⁶ K. Ohbuchi, I. Sugawara, K. Teshigahara, K. Imazai. Procedural Justice and the Assessment of Civil Justice in Japan. - Law&Society Review, vol 39, no 4, 2005, p 877.

¹³⁷ K. Ohbuchi, I. Sugawara, jt. (2005), p 877.

¹³⁸ E.O. Reischauer (1980), p 124.

Populaarseim ning efektiivseim neist on kohtulik vahendusmenetlus. Ligikaudu 55% nendest lahendatakse edukalt.¹³⁹

Terminil *chotei* on Jaapani õiguses vähemalt viis erinevat tehnilist tähendust: 1) kohtuliku vahendusmenetluse institutsioon või süsteem tervikuna; 2) kohtuliku vahendusmenetluse protsess; 3) vahendustegevus ise; 4) vahendusmenetluse tulemusel sõlmitud kirjalik kokkulepe; 5) ühtsele arusaamale jõudmine kokkuleppe saavutamisel.¹⁴⁰

Mõistmaks Jaapani kohtumenetluste süsteemi tuleb alati silmas pidada, et vaidluste lahendamise meetodid, nagu vahendus, on alati kultuuri väljenduseks. Tulenevalt sellest, on vajalik esmalt analüüsida Jaapani vahendusmenetluse kultuurilist tausta mõistmaks kohtuliku vahendusmenetluse olulisust tänapäeva Jaapani ühiskonnas.

4.3. Õigusnormid ja õigusvälised normid vaidluste lahendamise alusena

Enne modernse riikliku õiguse sisseviimist Jaapanis juhtis jaapanlaste elu õigusvälise iseloomuga sotsiaalsete reeglite süsteem. See süsteem on jätkuvalt kasutatav ka tänapäeval, eksisteerides kõrvuti selgemini defineeritud riigist tuleneva õiguse süsteemiga. Ükskõik, kas kutsuda seda süsteemi tavadel põhinevaks või mitteõigusnormidel põhinevaks süsteemiks, mängivad selle reeglid väga olulist rolli Jaapani ühiskondlikus elus. Puhtalt õigusliku iseloomuga süsteem tungib tänapäeval järk-järgult sügavamale Jaapani ellu esitades tõsise väljakutse traditsioonilise elukorralduse säilimisele. Tänu tavadel põhineva süsteemi etnilisele iseloomule, aitavad jaapanlased ise kaasa endise süsteemi säilimisele, samas ohustades modernse süsteemi tingimusteta funktsioneerimist. Lisaks eksisteerib ka valitsuse poolne konservatism, mis toetab rahva loomuomast kalduvust tavadel põhineva süsteemi säilitamiseks.

Välisteguritest põhjustatud (eelkõige poliitilised) muutused, mis on Jaapani ühiskonda sajandite vältel raputanud ja tema tänapäevase näo kujundanud, ei ole suutnud oluliselt muuta ei Jaapani ega jaapanlase olemust ning õigusteadvust. Muust maailmast ning teistelt riikidelt võeti küll palju üle, kuid see sobitati Jaapani enese kultuuri- ning õigustraditsioonidega.

¹³⁹ K. Funken. Comparative Dispute Management: Court-connected Mediation in Japan and Germany. German Law Journal. Arvutivõrgus: www.germanlawjournal.com/article.php?id=130, 18.02.2012.

¹⁴⁰ K. Funken. Comparative Dispute Management: Court-connected Mediation in Japan and Germany. German Law Journal. Arvutivõrgus: www.germanlawjournal.com/article.php?id=130, 18.02.2012.

Hoolimata Läänest tulnu praktilises kopeerimisest, on jaapanlaste seas siiski õigusnormidest olulisemad tavaõigusnormid, traditsioonid, viisakussuhted, õiglus, ausus ning kohusetunne.

Näiteks isegi siis, kui tõusetuvad raskused lepingute täitmisel, peetakse kohtuid asja lahendamisel viimaseks võimaluseks. See on põhjustatud asjaolust, et otsuse tegemisel ei saa kohtunik arvesse võtta paljusid hindamatu väärtusega asjaolusid, mis annavad igale lepingule tema ainuomase olemuse (nagu nt lepingu tähtsus, hõlmavus, vanus, kõne all oleva ärilise tegevuse reputatsioon, omavaheliste kaubandussuhete kestvus ning loomus, lepingupoolte reaalne majanduslik olukord ning veel palju muudki). Kohtunik peab rakendama abstraktset, umbisikulist normi ning lahenduskäiku, mida näeb ette seadus.¹⁴¹ Lepingupooled Jaapanis võtavad seda kui ebaviisakat ja isegi jõhkrat viisi lahenduse ning lahendini jõudmiseks ning ei pea seda õiglaseks kummagi poole suhtes.

Traditsioonilisi reegleid, mida jaapanlased oma igapäevaelus järgivad, nimetatakse *giri*-reegliteks. Need on käitumisreeglid, mis ei eelda selgelt defineeritavate või kvantitatiivselt piiratavate õiguste ning kohustuste olemasolu ükskõik millistes suhetes, subjektide vahel, kelle käitumist nad reguleerivad. *Giri* tähendab Jaapani kultuuris laiemat kohustust ja võlga ühiskonna ees.¹⁴² *Giri*-reeglid on ainulaadse olemusega ning neid on väga raske selgitada viisil, mis hõlmaks kogu nende ideed.¹⁴³

Sellest tuleneb ka jaapanlaste vastumeelsus kohtute kasutamisel vaidluste lahendamiseks. Jaapanis on tulenevalt mitteformaalsest sotsiaalsest kontrollist inimeste jaoks äärmiselt oluline avalik arvamus, kõik ühiskonna liikmed tahavad käituda selliselt, nagu ühiskond neilt eeldab. Seega, kui siiski on tekkinud poolte vahel konflikt, üritatakse seda, lähtudes mitteformaalsest sotsiaalsest kontrollist, konfutsianismi tõekspidamistest ning austusest teiste isikute vastu, lahendada kohtute abita. Takeyoshi Kawashima kasutas oma 1963. aasta artiklis „Vaidluste lahendamine kaasaegses Jaapanis“, selgitamaks põhjusi, miks ei ole jaapanlased eriti alati kohtumenetlust kasutama, mõistet „õigusteadvus“ kui kultuurilist faktorit.¹⁴⁴ Jaapanlased ei pöördu kohtute poole, kuna kultuuriliselt ei ole see neile vastuvõetav. Teisisõnu, Jaapanit tuleb vaadelda kui kohtuprotsessile vastumeelset ühiskonda, kus igasugust seaduste ning formaalse õigussüsteemi institutsioonide kasutamist tuleb näha ohuna

¹⁴¹ K. Zweigert, H. Kötz (1998), p 296.

¹⁴² W. E. Deal (2009), lk 251.

¹⁴³ M. Dean (1997), p 3.

¹⁴⁴ M. Dean (1997), p 3.

ühiskondlikule harmooniale. Jaapani õiguse olemust on Kawashima üritanud iseloomustada kui perekonna reliikviaks olevat samurai mõõka: seda tuleb hinnata, kuid mitte kasutada.¹⁴⁵

Sellise suhtumise ilmekaks väljendiks on ka asjaolu, et kui konflikti osapooled kangekaelselt siiski on keeldunud rahumeelsest lahendusest ning taotlevad riigipoolset (kohtulikku) aktiivset sekkumist, toimiti veel 19. sajandi lõpus järgmise reegli kohaselt: „Kui kaks isikut tülitsevad, tuleb mõlemat karistada“. ¹⁴⁶ Rahva hulgas valitseb suhtumine, et seadustest on parem eemale hoida. ¹⁴⁷

Sellest omakorda tuleneb jaapanlaste hoopis eripärane suhtumine õigusesse erinevalt Läänest, kust Jaapan oma õiguse üle on võtnud. Olulisemaks peetakse mitteformaalset sotsiaalset kontrolli, võib lausa väita, et jaapanlaste jaoks on häbiväärne oma vaidluste kohtu ette viimine, sellisel viisil häbistatakse nii vaidluse teist poolt kui ka iseennast.

Jaapanlaste niisugune suhtumine õigusesse on Jaapani õigusesse sisse viinud ka põhimõtte, mis on võõras nii *common law* kui ka romaani-germaani õigusperekonnale. Nimelt, Jaapanis kannab teise poole kõik menetluskulud see osapool, kes hagiavalduse kohtusse esitas. ¹⁴⁸ Nii *common law* kui romaani-germaani õigusperekonnas kehtib aga pööratud printsiip, mille kohaselt kannab teise poole menetluskulud see osapool, kes kohtuvaidluse kaotas.

Eesti Vabariigis, kelle õigussüsteem kuulub romaani-germaani õigusperekonda, sätestatakse see printsiip mõningate seaduses sätestatud erisustega, tsiviilkohtumenetluse seadustiku paragrahv 162 lõikes 1. Nimetatud lõige sätestab konkreetselt, et hagimenetluse kulud kannab pool, kelle kahjuks otsus tehti. ¹⁴⁹ Seega peab Jaapanis kohtusse pöörduja juba alguses arvestama enda suurte menetluskuludega, samas kui näiteks Eesti Vabariigis määratakse menetluskulude jaotus kindlaks alles kohtulahendiga.

Tänapäevane Jaapan on koht, kus perekond, naabruskond ning töökoht, toodavad mõjukaid sanktsioone indiviidide käitumise suhtes. Lojaalsus, kuulekus, lugupidamine autoriteetide

¹⁴⁵ M. Dean (1997), p 3.

¹⁴⁶ K. Tarros. Kohtulik kompromiss – alternatiiv traditsioonilisele kohtumenetlusele. Magistritöö. Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2008, lk 62.

¹⁴⁷ Pronnikovi ja Ladanovi sõnul on seadus jaapanlastele malaka sünonüümiks. Teatakse rääkida, et üks hageja, kes oli kohtust abi otsinud, oli kogu küla põlu alla sattunud. Selles piirkonnas keelduti mitu aastat järjepanu tema poegadele oma tütreid naiseks andmast. Eriti selgesti ilmnevad seesugused arusaamad tsiviil- ja perekonnaõiguse vallas. – V. Pronnikov, J. Ladanov. Jaapanlased: etnopsühholoogilised visandid. Tallinn: Olion 1992, lk 96-97.

¹⁴⁸ M. Dean (1997), p 5.

¹⁴⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 28.12.2011, 44.

suhtes, leppimine ning grupi identiteet on halvale käitumisele jõulisemad mõjuavaldajad kui formaalne sanktsioon.¹⁵⁰

Sellises kultuuris on õigusel formaalses tähenduses limiteeritud funktsioon ning õigusest saab vaid väike osa sotsiaalse kontrolli mehhanismis. Kui on tekkinud vaidlus või konflikt, ei ole esimene reageering sellele formaalse seaduse ja õigusinstitutsioonide kasutamine. Traditsiooniliselt on jaapanlased kasutanud vaidluste lahendamiseks alternatiivseid vorme, nagu näiteks lepitusmenetlus ja vahendus. Need protseduurid on säilinud ning arenenud läbi mitmete sajandite ning võtnud endale väga olulise osa modernses õigussüsteemis.

Formaalne õigus on kui juhendavate printsiipide kogum, mis kontrollib sotsiaalset käitumist, omades samas kohustuslikku mõju. Ühiskonnas, kus grupp on kõige tähtsam üksus, ei saa üksikindiviidil olla ootust kaitseks õigusinstituuutide poolt. Vastupidi, vaidlused on vahenduste subjektideks ning õiguslik kaitse ei ole indiviidi vaatepunktist esiplaanil.

Ilmekas statistikal põhinev näide jaapanlaste suhtumisest õigusesse erinevalt Lääne inimestest on toodud Hideo Tanaka poolt. Nimelt, 1981. aastal vaadati Kalifornia kahekümne kahe esimese astme kohtus läbi 1 238 405 tsiviilasja. 1982. aastal vaatasid Jaapani esimese astme kohtud läbi 264 690 tavalist tsiviilasja ning 278 135 tsiviilasja, mis hõlmasid perekonnaasju ning kokku on läbi vaadatud tsiviilasjade hulk 542 825. Lisaks sellele vaadati lepitusmenetluse käigus tsiviilasjades läbi 76 975 ning perekonnaasjades 87 955 asja. Kui need kõik kokku liita teeb see kokku kõigest 707 755 kohtuasja. Arvesse tuleb kindlasti võtta ka asjaolu, et Jaapani rahvastiku arv on praktiliselt viis korda väiksem kui see on Kalifornias. Samas ei saa jätta mainimata, et ka kalifornialased ei ole, kogu maailma riike silmas pidades, just kõige altimad kohtuskäijad.¹⁵¹

Professor Noda on öelnud jaapanlaste õigusesse suhtumise kohta: auväärsele jaapanlasele on õigus midagi sellist, mis on soovimatu, isegi järeleandmatu, midagi sellist, millest tuleb hoida nii kaugele kui võimalik. Mitte iialgi kasutada õigust, või mitte kunagi olla kaasatud õigusemõistmisesse, on auväärsete inimeste tavapärane lootus. Viia keegi kohtu ette, et garanteerida omaenese huvide kaitse, või olla lihtsalt kohtus mainitud, isegi tsiviilasjas, on häbiväärne ning idee häbist – see on Jaapani tsivilisatsiooni alustala. Ühesõnaga, jaapanlastele

¹⁵⁰ M. Dean (1997), p 5.

¹⁵¹ K. Fujikura. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company Limited 1996, p 287.

ei meeldi õigus. Jaapanlastel ei ole mitte mingisugust tahtmist olla kaasatud õigusemõistmisesse euroopalikus mõistes.¹⁵²

Revisionistide analüüside ning uurimuste eesmärk on olnud selle veenva ning valdava vaate dekonstruktsioon. On arvatud, et kultuuriline antipaatia õiguse suhtes on lihtsalt modernse õigussüsteemi läbikukkumise ilming Jaapanis. Revisionistide vaatepunkti kohaselt ei kasuta Jaapani inimesed õigust, kuna see on kulukas, ebaefektiivne ning oma tulemustelt mitterahuldav. Veelgi enam, on välja pakutud, et õiguselukutsed Jaapanis on kartellid, kelle eesmärk on kontrollida õigusele juurdepääsu, sooviga säilitada selles valdkonnas ekstreemselt kõrged hinnad. Kontrollides ning limiteerides õigusametitele sisenevate inimeste hulka, on võimalik säilitada eliit, mis kaitseb sisseviidud korda. Lühidalt öeldes on revisionistide arvates Jaapanis tegemist süsteemiga, mis ei toimi.¹⁵³

Tõenäoliselt asub kesktee tänapäeval professor Noda ning revisionistide arvamuse vahepeal. Tõepoolest, jaapanlased ei ole alid kohtusse pöörduma oma kultuurilise tausta poolest, ühiskonnas on juurdunud arusaam vaidluste avalikkuse ette viimise häbiväärsusest just tänu jaapanlastele kultuuriliselt omaks saanud väärtustele.¹⁵⁴ Samas ei saa ka väita, et täies ulatuses oleks vale revisionistide arusaam. Jaapanis ongi õigusinstitutsioonide kasutamine kulukas, sageli ebaefektiivne ning jaapanlaste jaoks mitterahuldav. Samas on see jällegi tingitud jaapanlaste kultuurilisest taustast, auväarsuse kõrgest hindamisest ning konfutsianismi poolt juurutatud põhimõtetest. Võib lausa öelda, et jaapanlastel on äärmiselt kõrge austusväarsus, nad teavad, mis on õige ja vale, nad hindavad ning väärtustavad seda, kuidas tuleb ühes või teises olukorras käituda, et sulle ei langeks ühiskonna poolt häbikoorem. Seetõttu võib väita, et jaapanlased suudavad ette näha, milline võib kohtulahend olla ning kellele jääb ühes konkreetses asjas õigus ning sellest tulenevalt ei ole neil tarvidustki kohtu poole pöörduda.

Õigusinstitutsioonid, mis põhinevad Euroopa mudelitel, on omal kohal Jaapanis olnud juba üle sajandi, kuid siiski on advokaadid, kohtud ning seadustikud Jaapani õigussüsteemis imelikul kombel justkui välised, perifeersed institutsioonid. Jaapan on tähelepanuväärne kui

¹⁵² M. Dean (1997), p 5.

¹⁵³ M. Dean (1997), p 8.

¹⁵⁴ Paljud uurijad on arvanud, et seesama faktor mõjutab Jaapanis ka kuritegevuse kajastamist ning et kuritegevuse tase Jaapanis ei olegi reaalselt nii madal, kui statistika seda näitab, kuna kuritegevusest lihtsalt ei teatata (eelkõige perevägivalda juhtumid). Kui enamikes riikides on kuritegevusest teatamise peamiseks ajendiks kindlustushüvitise saamine, siis Jaapanis nimetas vaid 2% vastanutest, et teatamise ajendiks oli kindlustushüvitis. 66% väitis, et kuritegevusest teatamise ajendiks on karistuse määramine rikkujale, ühiskondlike normide eirajale. Sellised uuringu tulemused on tähelepanuväärsed kontekstis, et Jaapani kohtud määravad kõige lühemaid karistusi maailmas. – K. Hamai, T. Ellis. Crime and criminal justice in modern Japan: From re-integrative shaming to popular punitivism. – International Journal of the Sociology of Law. Vol 34, no 3, 2006, p 174.

modernne demokraatlik industriaalne riik, kes tundub, et saab hakkama ilma igapäevase vajaduseta advokaatide järele, kes korrastaksid ühiskonda ning juhendaksid majanduslikku ja poliitilist aktiivsust. Jaapani kohtutel jääb puudu Ameerika kohtutele omasest võimust. Neil ei ole ei tahet ega poliitilist võimu astuda vastu valitsuse täidesaatvatele või seadusandlikele harudele. Tavaline Jaapani kodanik suhtub õiguse kasutamisse eraasjade lahendamiseks kui üldisesse kõikide asjasse puutuvate inimeste häbistamisse.¹⁵⁵

Jaapan on justkui suur 130 miljonist inimesest koosnev hõim, kes on suutnud püsima jääda ning hoida oma esivanematelt päritud maad. Kõige märkimisväärssem jaapanlaste puhul on asjaolu, et nende tugevad traditsioonid on jäänud valdavaks võrreldes industrialiseerimise ja moderniseerimise tugevate sotsiaalsete jõududega, ning need juhivad jaapanlaste igapäevaelu kuni käesoleva ajani.¹⁵⁶

4.4. Õigustunnetuse osa vaidluste lahendamises

Läbi ajaloolise arengu toimunud protsessi on Jaapani õigusest kujunenud süsteem, kus õigusnormidest olulisemat rõhku pannakse teistele sotsiaalsete suhete regulatsioonipõhimõtetele. Sellises protsessis on oma kindel roll olnud Jaapani usulistel veendumustel, mis on rõhutanud ausust, ustavust ning gruppidentiteeti. Need on olnud olulised ka jaapanlaste õigustunnetuse kujunemisel.

Teiseks oluliseks faktoriks, läbi mille jaapanlaste õigustunnetus identifitseerub, on häbi. Jaapanit on toodud näitena nn häbi-kultuurist. Süü-kultuuridel on sisemised veendumused süüst, samal ajal kui häbi-kultuure iseloomustab teiste inimeste kriitiline reaktsioon. Süü-kultuur on jällegi omane kristlikele kultuuridele, milles on kesksel kohal patt ja patukahetsus. Jaapani kultuuris on samal kohal häbi – käituda tuleb sellisel viisil, mis ei häbistaks isikut ennast ning kindlasti mitte ka teisi. Tuntud kultuur-antropoloog Ruth Benedict on oma teoses „Krüsanteem ja mõõk“¹⁵⁷ jõudnud järeldusele, et häbi on nn võimalik sanktsioon ning et selle jaoks, et Jaapani ühiskonnas säilitada harmoonia kas siis perekonnas või kogukonnas, on eelistatav ignoreerida inimeste vigu, selle asemel, et otsida formaalset sanktsiooni – indiviidi

¹⁵⁵R. B. Parker. Law, Language, and the Individual in Japan and the United States. – K. Fujikura. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company Limited 1996, p 475.

¹⁵⁶R. B. Parker (1996), p 477.

¹⁵⁷ Teos on R.Benedict poolt kirjutatud II Maailmasõja ajal Ameerika Ühendriikide Kaitseministeeriumi tellimusel.

häbi on kogu grupi häbi.¹⁵⁸ Selline suhtumine omandatakse juba lapse-eas sotsialiseerimisprotsessi käigus.¹⁵⁹ Kuid peale häbi on igal jaapanlasel sünnist saadik kaelas ka tasumata tänuvõlg, mis elu jooksul vaid suureneb. Vanematele selle eest, et ta sigitati ja teda kasvatati, valitsusele selle eest, et tema olemasoluks on loodud tingimused. Õpetajatele, tööandjatele, kõigile, kes su eest hoolitsevad. Ning seda on vaja tasuda samasuguse hoolitsusega, ja mis peamine, austusega teiste vastu. Austusega, mis väljendub pea igasugust suhtlust saatvas kummardamises. Iseka käitumine mitte üksnes ei näita välja austuse puudumist teiste vastu, vaid ka vähendab teiste vajadust austada sind. Inimisisust ei kujutata ette kui sõltumatut ja jätkuva tuumaga „mina”, vaid teistega suhtlemise kontekstis tekkivat ja pidevalt muutuvat suurust – näiteks üks osa igalt täiskasvanult eeldatavast sotsiaalsest kompetentsist on oskus ära tunda, kui sügavalt keegi peab kellegi ees kummardama. Ka jaapani keel oma viisakustasemetega meenutab seda meile pidevalt – sama sisuga lause kõlab hoopis teistmoodi olenevalt sellest, kellele me seda ütleme. Niiviisi igal sammul end meelde tuletavate reeglitega põlistatult on sotsiaalsed sidemed tunduvalt tugevamad ja rahvale, kes on oma ajaloo vältel pidevalt elanud nii ruumipuuduses kui ka looduskatastroofide ohus, ilmselt väga teistsugust elustiili ette kujutada ei oskakski.¹⁶⁰

Jaapanlasele teadvustatakse maast madalast häbitunnet ja tehakse selgeks, et ei ole viisakas teha midagi, mille pärast hiljem kas tegija ise või tema lähedased võiksid piinlikkust ja alandust tunda. Jaapanlase arusaam häbist on kahtlemata palju sügavam ning teravamalt tunnetatav, kui meie seda ette kujutame. Oma maine hoidmine ja näo säilitamine on jaapanlase jaoks sedavõrd oluline, et ollakse nõus grupi harmoonia säilimise nimel vaikides oma tõelisi emotsioone ja soove maha suruma.¹⁶¹ Lääne inimese jaoks on kohati lausa raske mõista seda ülimat austust ning häbitunnet, mida on võimelised tundma jaapanlased, kuid me peame meeles pidama, et kõik sellised tõekspidamised on inimestesse kodeeritud sajandite vältel, sõltudes ajaloost ning kultuurist.

Samadest lähtepunktidest väljendub ning suures osas sõltub ka jaapanlaste normi- ning õigusteadvus. Ühiskonnas, kus peetakse oluliseks austust ja grupiidentiteeti, püütakse igati vältida olukordi, mis võiksid põhjustada negatiivset tähelepanu ja häbi. Indiviidid püüavad moraalseid ning sotsiaalseid reegleid järgides elada rahulikku ning normikohast elu, et vältida konflikte. Siinjuures on oluline, et „normiteadvus on laiem mõiste, kui seda on õigusteadvus,

¹⁵⁸ M. Dean (1997), p 5.

¹⁵⁹ T. S. Lebra, W. P. Lebra. Japanese Culture and Behaviour. Honolulu: University of Hawaii Press 1986, p 6.

¹⁶⁰ R. Raud. Jaapan: püsitusel palge ees. – Eesti Päevaleht, 21.03.2011, lk 3.

¹⁶¹ M. Juurikas. Kas jaapanlased peavad vastu? – Eesti Päevaleht, 21.03.2011, lk 3.

hõlmates kõigi sotsiaalsete normide tunnetust. Normide tunnetamine on inimese teadvuses toimuv protsess, mis lähtub inimese ettekujutusest heast ja halvast, kõlbelisest ja taunitavast¹⁶².

Kontinentaal-Euroopa õiguskorrale on iseloomulik ja omane, et me püüame paljusid probleeme ning küsimusi lahendada seadustele ning üksikutele normidele tuginedes tõlgendades neid tihti vaid grammatiliselt ning olenevalt olukorrast sellisel viisil nagu see parajal hetkel vajalik peaks olema. Jaapani inimeste puhul selline olukord võimalik ei oleks, kuna väga oluliseks peetakse just neid kirjutamata norme ja tavasid, mis määravad õiguskorra ja õigustunnetuse õigluse. Jaapani õiguses kehtib isegi reegel, mille kohaselt kohtunik võib jätta seaduse rakendamata, kui see oleks poole suhtes äärmiselt ebaõiglane või vastuolus üldiste väärtustega. Loomulikult võib sellises olukorras tekkida küsimus, kas sellisel viisil õiguskord ei kannata, ehk kui otsuseid tehakse vaid konkreetsete juhtude pinnalt, kas mitte ei kannata õiguskindlus. Üldised põhimõtted, nagu avalik kord, hea tava, heas usus ning aus tehing, on loodud üldiste avalike ning ühiskondlike väärtuste rakendamiseks kohtumenetluses ning seega puudub ühiskonnas vastuseis nende laialdasele kasutamisele.¹⁶³ Käesoleva töö autor on seisukohal, et jättes rakendamata norme, mis võivad viia ebaõiglase otsuseni ning mida ei saa kvalifitseerida väärtusotsusena, tuleb kohtunikul seda põhjendada ning selgitada ja on vägagi tõenäoline, et kui isik, kelle suhtes seda otsust tehakse ja kes ei ole tulnud kohtusse omakasu ajendil, mõistab ja väärtustab seda otsust rohkemgi. Ka Kontinentaal-Euroopa õigussüsteemis on kohtunikel kohustus oma õiguslikke otsuseid põhistada ja põhjendada, kuid tihti kujuneb sellest rakendatud normide tõlgendamine ning asjaosalistele seletamine, et miks kohus ikkagi peab just seda normi kohaldama. Kindlasti on juhtumeid, kus kohtunikud oma siseveendumuse kohaselt kvalifitseerivad juhtumi ning annavad sellele oma südametunnistuse kohase otsuse, kuid rangelt seadusesätte järgi peavad nad selle lahendama teise sätte järgi ning seejärel leidma põhjendusi.

Tähelepanu pälvinud kirjeldatud laadis kohtuotsuseks oli Tallinna Ringkonnakohtu otsus tsiviilasjas nr 2-10-779, millega jäeti muutmata Pärnu Maakohtu Paide kohtumaja otsus. Selle otsusega jäeti täies ulatuses rahuldamata isiku moraalse kahju hüvitamise nõue teise isiku vastu, kes oli süüliselt põhjustanud liiklusõnnetuse, milles hukkusid nõude esitaja mõlemad vanemad. Kohus asus nimetatud asjas muu hulgas seisukohale, et moraalse kahju nõue tuleb

¹⁶² S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 14.

¹⁶³ H. Oda (2011), p 9.

jätta rahuldamata, kuna hageja ise juhtunud ei osalenud, ei viibinud õnnetuse ajal samas autos, ei näinud pealt õnnetuse vahetuid tagajärgi ega lähedaste vigastada saamist või nende kannatusi.¹⁶⁴ Kohus läks antud asjas aga veelgi kaugemale – kõik kohtuasjaga seotud menetluskulud jäeti samuti hageja kanda, kes oli moraalse kahju nõude kostja vastu esitanud tulenevalt sellest, et see isik oli juhilube mitte omades põhjustanud õnnetuse, milles hukkusid mõlemad tema vanemad. Sellist kohtuotsust on äärmiselt raske pidada põhjendatud ja õiglaseks ning sellist seisukohta jagas suur osa Eesti ühiskonnast. Inimeste õiglustunnet oli sellise kohtuotsusega riivatud. Lausa niivõrd suures ulatuses, et ühiskonnaliikmed otsustasid iseseisvalt vanemad kaotanud isikut materiaalselt toetada – täita ühiskonna õiglustunde augud, mille kohtuotsus oli tekitanud. Sellist ühiskondlikku reaktsiooni tuleb pidada tähelepanuväärseks.

Autor on seisukohal, et võttes arvesse kõiki asjaolusid, ei oleks Jaapani kohtud ilmselgelt sellise otsuse kasuks otsustanud – kui isegi seaduse kohaselt tulnuks asi lahendada samal viisil, ei oleks kohtud seda sätet lihtsalt rakendanud. Jaapani kohtunikel on olemas selline pädevus ning see on kooskõlas ühiskonna õigustunnetusega.

Õigustunnetus hõlmab kahte poolt: 1) juriidiliste otsustuste formaalsete aspektide kujundamine, s.t otsuste kujundamise intuiitiivsed astmed; 2) isiklikud õiglusettekirjutused, väärtushoiakud, iseloomuomadused ja korraettekirjutused, mis juriidilisi otsuseid sisuliselt mõjutavad. Need kaks poolt on omavahel tihedalt seotud, kusjuures esimesel juhul on tegemist faktilise otsustamisprotsessi analüüsiga, teisel juhul normatiivse küsimusega õigest õigusest, legitimatsioonist. Asi on selles, et sageli ei ole juriidiline otsustus seaduse kaudu täielikult determineeritud hinnang, valik erinevate alternatiivide vahel. Ka õiguse rakendamisel tuleb teha valik erinevate normisiseade vahel. Selle valiku aluseks on moodsas ühiskonnas „ratsionaalsed põhjused“ ja see valik tuleb legitimeerida.¹⁶⁵ Jaapani ühiskond, mis on kõrgelt arenenud ja modernne, on aga ratsionaalsetel põhjendustel väiksem roll, kui see on Kontinentaal-Euroopa õiguskultuuri kuuluvatel ühiskondadel. Seal ei pea iga juriidiline otsustus olema ratsionaalselt põhjendatud või põhjendatav. Ühiskonnaliikmed ootavad otsuseid, mis oleks kooskõlas nende omaste kultuuriliste väärtustega ning harmooniavajadusega. „Õigusteadvuse näol on kindlasti tegemist kultuurilise fenomeniga,

¹⁶⁴ TlnRnKo 22.03.2011, 2-10-779.

¹⁶⁵ S. Kaugia (2011), lk 17.

mis seob inimteadvuses ajaloolised ja kaasaegsed õige käitumise põhimõtted tervikuks, mille alusel antakse hinnang mistahes sotsiaalse käitumise aktile“.¹⁶⁶

Nagu eelnevalt käsitletud, on Jaapani näol tegemist grupile orienteeritud ühiskonnaga, mis olulisel määral mõjutab selle grupi liikmete õigusteadvust ning õigustunnetust. Jaapani puhul on omapärane, et ühiskonnas on märgatav kogukonnaliikmete sarnane õigusteadvus. Enamus peab õigeks ning õiglaseks samu väärtusi ning moraali. Need tõekspidamised on tänapäeva moodsasse Jaapanisse kandunud üle sajandite ning olnud mõjutatud paljudest kultuurilistest faktoritest (traditsioonid, usk). Oma osa on sellel ka kindlasti asjaolul, et Jaapan on üks homogeensemaid rahvastest maailmas. Kui tänapäeval on tavaline, et riikide rahvastikus on suur osakaal väga mitmetel rahvustel, siis Jaapanis moodustab jaapanlaste ülekaal 99% rahvastikust. Suurte sotsiaalsete gruppide, kihtide ja rahvaste sarnast suhtumist õigusesse on Silvia Kaugia nimetanud massiõigusteadvuseks. „Massiõigusteadvusega on tegemist siis, kui sarnane õigusteadvus seob paljusid üksikisikuid, parem juhul ühiskonna enamikku. Sarnane õigusteadvus ei ole midagi sünnipärast, mis ühiskonna liikmeid seob. Siin on tegemist ühiskonnaliikmete õigusteadvuse kujundamise resultaadiga, mis baseerub paljude õigusekandjate õigusnormide aktseptatsioonil, mis oma toimimises ja enam või vähem kriitilises läbiarutamises nende õigusteadvust vastastikku kohandab. Selle tulemusena muudavad ja kujundavad nad oma õigusteadvust vastastikku ja häälestavad end ühistele normiettekirjutustele. Paralleelne õiguse aktseptatsioon kristalliseerub avaliku arvamuseks, mis vastandub individuaalsele õigusteadvusele. Võidakse ka öelda, et kollektiivses õigusteadvuses väljendub „objektiivne vaim“.“¹⁶⁷ Autori arvates on Jaapani näol tegemist antud käsitluse ideaalse näitena, kus terve ühiskondlik normikohane käitumine rajaneb üldistele väärtustele ning tõekspidamistele, indiviidide käitumist juhivad sarnased normid, millede järgimist oodatakse ka kõigilt teistelt ühiskonna liikmetelt.

Õigusvälised normid (eriti moraal ja tava) on tunnistatud vaieldamatult õiguse baasväärtusteks. Samal ajal on õigusvälised normid koostoimes õigusnormidega sotsiaalseteks normideks, mida hinnatakse sotsiaalse korra alusena ja mille kohaselt inimestevahelised suhted peavad ühiskonnas toimima.¹⁶⁸ Kui Kontinentaal-Euroopa õigusperekonda (*ius commune*) kuuluvate õigussüsteemide õigus on välja kujunenud Rooma õiguse baasil, mis rajaneb juba enne riigi tekkimist väljakujunenud tavadele ning riigi

¹⁶⁶ S. Kaugia (2011), lk 23.

¹⁶⁷ S. Kaugia (2011), lk 35.

¹⁶⁸ A. Mark. Õigus sotsiaalse ja poliitilise fenomenina. Kogumikus: Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Koostaja: S. Kaugia. Tallinn: Avatar Holding OÜ 2009, lk 105.

tekkimisega kujunes nende baasil välja tavaõigus, mis sai omakorda aluseks kirjutatud õiguse tekkele ja õigusvälised normid (rajanuvad ajalooliselt arenenud õigluse ja moraali põhimõtetele) omavad selles õigusperekonnas tänapäeval siiski vaid sekundaarset tähendust olles alistunud õigusnormide võidukäigule, siis Jaapani hübriidses õigussüsteemis, milles on elemente nii Kontinentaal-Euroopa kui ka Anglo-Ameerika õigussüsteemist, on õigusvälistel normidel vaieldamatult olulisem roll. Kontinentaal-Euroopas on võetud suund kõikide olukordade seaduslikule reguleerimisele samal ajal kui Jaapan on tänaseks päevaks jõudnud legaalmminimalismi tunnustamiseni – on jõutud arusaamale, et klammerdumine õigusnormide külge tekitab neist normidest liigse sõltuvuse. Legaalmminimalism eeldab teadlikku pingutust tulla toime nii vähese seaduste hulgaga kui võimalik. Jaapanis soodustavad legaalmminimalismi rakendamist kohalikud olud, kultuur ja tavad.¹⁶⁹ Teoreetiliselt muudab seadus usaldusväärse ja usalduse tarbetuks, sest kui valitseb vaid seadus (mis on täiesti tajutav tänapäeva Kontinentaal-Euroopa õigusruumis), kaotab moraal alternatiivse sotsiaalse regulatsiooni vahendina oma tähtsuse. Mis on õige ja mis väär, jääb sellisel juhul professionaalsete juristide otsustada ning õigussüsteemist koos oma spetsialistidega saab tööstusharu.¹⁷⁰

Seega tuleb asuda seisukohale, et õiguslik õpetus Jaapanis on üldiselt vastu positivistlikule mõtlemisele. Õiguspositivismi toetati laialdaselt II Maailmasõja eelsel perioodil, kuid ka sellel ajal eksisteeris tugev opositsioon. Tänapäeval on üldist tunnustust leidnud asjaolu, et seaduse tõlgendamine ei tohi leida aset ainult grammatilise tõlgendamise ning süstemaatiliste teleoloogilise tõlgendamise abil, vaid samaväärsed on teleoloogiline ja sotsioloogiline tõlgendamine. Kohtuotsused on väärtusotsused. Jaapani kohtuniku suhtumine seaduste tõlgendamisse on kindlasti liberaalsem ja paindlikum kui seda on nende Anglo-Ameerika õigussüsteemi kolleegidel, rääkimata *ius commune* kohtunikest.

4.5. Kohtuliku vahendusmenetluse (loomise) perspektiividest Eestis

Eestis tegutseb mitmeid kohtuväliseid institutsioone, kes lahendavad tsiviilvaidlusi, ennetavad neid või kellele on vähemalt õigusaktiga selline pädevus antud. Nende pädevus on vägagi erinev.¹⁷¹ Olulisemadena võib välja tuua töövaidluskomisjoni, üürikomisjoni, tarbijakaebuste komisjoni, kindlustuse vahekohtu, autoriõiguse komisjoni ja tööstusomandi

¹⁶⁹ S. Kaugia. Õigusnormide kohast eri kultuuriruumides. – Riigikogu Toimetised, nr 6, 2002, lk 69-78.

¹⁷⁰ D. Black. Sociological Justice. N.Y., Oxford: Oxford University Press 1989, p 85.

¹⁷¹ V. Kõve. Tsiviilvaidluste kohtuvälisest lahendamisest Eestis. – Juridica, 2005, nr 3, lk 152.

apellatsioonikomisjoni. Selliste protsesside käigus, mida nimetatakse lepitamiseks või vahendamiseks, kutsutakse pooli üles astuma või taasalustama dialoogi ning hoiduma vaenutsemisest. Pooled ise valivad vaidluse lahendamise meetodi ja nad osalevad väga aktiivselt endale sobivaima lahenduse leidmisel. Need meetodid annavad võimaluse minna kaugemale puhtalt õiguslikust seisukohast ja leida isikustatud lahendus, mis vastab vaidluse tegelikule olemusele. Konsensusel põhinev meetod suurendab võimalust, et pärast vaidluse lahendamist suudavad pooled säilitada normaalsed äri- ja isiklikud suhted. Eestis kasutatakse aga kohtuvälist vaidluste lahendamist vähe.¹⁷²

Viimaste aastakümnete jooksul on paljudes riikides levinud trend kohtuvaidlustelt alternatiivsete vaidluste lahendamise menetluste suunas. Kui Jaapanis on vahendusmenetluse eeliseid ning populaarsust selgitatud kultuurilise fenomenina, siis tänapäeva lääneühiskonnad hindavad selliste meetodite kasutamist nende kiiruse ning väiksema kulukuse pärast. Vaidluste kohtuväline lahendamine võimaldab isikul teda puudutava otsuse tegemises vahetult osaleda, mis omakorda aitab tagada paremini ja otsesemalt inimõigusi (sh inimväärikust), täiendab õigust pöörduda kohtusse, tagab isiku õigust osaleda tema huvi puudutava vaidluse lahendamisel, sõnavabadust, võrdsuse põhimõtet, poolte enesemääramisõigust jt õigusi.

Jaapanil on sajandeid pikk mittevõistleva vaidluste lahendamise meetodite kasutamise traditsioon. Kohtumenetlused kui sellised, olid Jaapani kultuurile tundmatud nähtused kuni Lääneriigid seda 1800.a. lõpus tutvustasid. Tänapäevani kirjeldatakse Jaapanit kui kohtumenetlusele võõrast ühiskonda. Praegune Jaapani kohtuliku vahenduse süsteem omab mitmeid eeliseid, millest Eesti võiks õppida ning omandada ideid enese vahendusmenetluse parendamiseks. Siinkohal peab autor silmas kohtulikku vahendusmenetlust, mille ideeliselt võrreldavaks vasteks Eesti menetlusõiguses on kohtu kohustus suunata pooli kompromissile.

Vastav kohustus tuleneb tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 4 lg-st 4, mis sätestab, et kohus peab kogu menetluse ajal tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Kohus võib selleks muu hulgas esitada pooltele kompromisslepingu projekti või kutsuda pooled isiklikult kohtusse, samuti teha neile ettepaneku vaidluse kohtuväliseks lahendamiseks või lepitaja poole pöördumiseks. Kui kohtu hinnangul on see kohtuasja asjaolusid ning senist

¹⁷² J. Erne. Vahendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. – Juridica, 2003, nr 7, lk 485.

menetluskäiku arvestades asja lahendamise huvides vajalik, võib ta kohustada pooli osalema lepitusseaduses sätestatud lepitusmenetluses.¹⁷³ Eesti kohtutel on ainulaadne võimalus välja töötada kohtuliku vahendusmenetluse või lepitusmenetluse reeglid, toetudes TsMS § 4 neljandale lõikele. Kui kohus peab püüdma asja lahendada kompromissiga, oleks mõistlik täpsemalt ette näha tegevuskava või reeglid, kuidas pooli kokkuleppe sõlmimisele suunata. Sellised reeglid või juhised oleks menetlusseaduse rakendamisel soovituslikud. Et poolte kokkuleppele suunamiseks reeglid puuduvad, on kohtunike käitumine ja ponnistused väga erinevad, mistõttu oleneb asja lõpetamine kompromissiga tihti sellest, missugune kohtunik asja arutab.¹⁷⁴ Kui Jaapani kohtunikke on läbi ajaloo iseloomustanud aktiivsus ning kohtuniku lai tõlgendusvabadus otsuste tegemisel, siis Eestis on poolte suunamine kohtulikule kompromissile üsna uudne nähtus.

Kuna kohtumenetlus on kallis ning aeganõudev, tekitab stressi ja ebakindlust, on igati soovitatav ja tervitatav ka Eesti õigussüsteemis hakata rõhku panema vaidluste lahendamisele kokkuleppega. Ometi tuleb käesoleval juhul näha olulist vahet Eesti õigussüsteemi kohtuliku kokkuleppemenetluse ja Jaapani kohtuliku vahendusmenetluse vahel. Kui Eestis tekib poolte kompromissile surumise võimalus alles kohtumenetluse käigus, seejärel kui kohtumenetlus on algatatud, siis Jaapanis on isikutel võimalik kohtu poole pöörduda, et kohus ja õigusteadmistega inimesed just nimelt „vahendaksid“ nende vahelist vaidlust. Siinkohal mängib kindlasti rolli Eesti inimeste märksa suurem n.ö võitlusvaim – selle asemel, et jõuda mõlemaid pooli lahendava rahumeelse lahendusi, otsitakse kohtust „tõde ja õigust“. See on aga kummagi poole jaoks paraku erinev.

Olles kursis tavapärase kompromissidele jõudmisega kohtumenetluse käigus, on käesoleva töö autor seisukohal, et mõjukaimaks argumendiks poole nõustumisel kompromissiga on tavaliselt ratsionaalne kaalutus pärast asjaolude ning õigusliku olukorra selgitamist kohtuniku poolt. Sellisel juhul ei ole aga õige nimetada tulemust „kompromissiks“, tegemist on pigem ühe või teise poole „allaandmisega“. Kaidi Tarros on oma tsiteeritud artiklis asunud seisukohale, et kohtulik kokkuleppemenetlus Eestis on üks võimalus traditsioonilise kohtumenetluse asemel ning seisneb privaatsuses, poolte kokkuleppel toimivas vaidluse lahendamises tegev- või pensionil kohtuniku vahendusel, kes on koolitatud vaidlusi lahendama.¹⁷⁵ Käesoleva töö autor sellise seisukohaga ei nõustu ning on arvamisel, et

¹⁷³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 28.12.2011, 44.

¹⁷⁴ K. Tarros. Kompromiss Eesti kohtupraktikas: olemus ja probleemistik. – Juridica, 2008, nr 10, lk 681.

¹⁷⁵ K. Tarros (2010), lk 674.

senikaua, kui ei suudeta muuta üldiseid suhtumisi nii poolte, nende esindajate kui ka kohtunike poolt, ei ole Eesti kohtutes toimuvat kokkuleppemenetlust võimalik kasutada traditsioonilise kohtumenetluse asemel. Kindlasti on seejuures tegemist kultuuriliste faktoritega, mis mõjutavad isikute suhtumist nii kohtu- kui ka vahendusmenetlusse, kuid olen arvamusel, et õigete meetmete rakendamise ning vajalike eelduste olemasolul, on võimalik ka Eesti inimesi suunata pigem rahumeelselt kokku leppima kui vaidlema. Kui praegusel juhul pöörduvad pooled vaidluses kohtu poole, soovides oma vastaspoolt „võita“, mitte lahendada küsimust, siis esmalt asub kohus vaidluse asjaolude väljaselgitamisele. Tavaline on, et seejärel lausub kohtunik sõnad: „Tsiviilkohtumenetluse seadustikust tulenevalt lasub kohtunikul kohustus pooli suunata kompromissi sõlmimisele ning seega teen ma Teile tungiva ettepaneku asi lahendada kokkuleppel“. Harvad ei ole ka juhtumid, kui kohus teeb ka ettepaneku, milline kokkulepe välja võiks näha. Kui pooled aga ei nõustu, minnakse sellel pikemalt peatumata menetlusega edasi. 2006. aastal oli Eestis kompromisside osakaal lahendatud asjade hulgas 2,14%,¹⁷⁶ Jaapanis laheneb kohtuliku kompromissiga umbes 30% kohtuasjadest.¹⁷⁷ Tegemist on väga suure vahega ning kindlasti on sellel põhjused, mis ei ole ületamatud. Kui M. Merimaa läbi viidud kohtunike küsitlusest järeldati, et hetkeseis kompromisside sõlmimise olulist kasvu prognoosida ei võimalda¹⁷⁸, siis K. Tarros jõuab oma magistritöös järeldusele, et 2007. aasta statistiliste näitajate alusel on siiski võimalik väita vastupidist.¹⁷⁹ Seega ei ole alust väiteks, et kuna Eesti ja Jaapan on üksteisest kultuuriliselt äärmiselt erinevad, ei saavuta kohtulikud kokkulepped meie kohtusüsteemis sellist kandepinda.

Käesoleva töö autor on seisukohal, et esmalt oleks vajalik teha olemuslikku vahet kohtulikul kompromissil ning kohtulikul vahendusmenetlusel. Käesoleval ajal kohtulik vahendusmenetlus sellises mõistes nagu see eksisteerib Jaapanis, Eestis puudub. Kohtulikku vahendusmenetlust viivad Jaapanis läbi tegutsevatest kohtunikest ning pensionil olevatest kohtunikest koosnevad kohtu koosseisu kuuluvad komisjonid. Nende komisjonide eripära seisneb selles, et seal osutavad pooltele abi vaidluse lahendamisel kohtuniku kvalifikatsiooni omavad isikud ning sinna pöörduvatel isikutel on selge kujutlus vajadusest jõuda mõlemaid pooli rahuldava kokkuleppeni. Tegemist on mõtteviisi muutuse ning kompromissikultuuri

¹⁷⁶ M. Merimaa. Menetluse põhimõtted ja tõendamine tsiviilkohtumenetluses. Doktoriväitekiri. Tallinn: Akadeemia Nord 2008, lk 49.

¹⁷⁷ T. Obuchi. Role of the Court in the Process of Informal Dispute Resolution in Japan: Traditional and Modern Aspects, With Special Emphasis on In-Court Compromise. – K. Fujikura. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company 1996, p 517.

¹⁷⁸ M. Merimaa (2008), lk 49.

¹⁷⁹ K. Tarros (2008), lk 52.

juurutamisega – mida rohkem pakutaks isikutele variante jõudmaks mõlemaid pooli rahuldavale kokkuleppele, seda rohkem hakataks seda kasutama. Oluline on siinjuures asjaolu, et isikutel tekiks arusaam vaidluse lahendamise tuumani jõudmisest, mitte lihtsalt „kellelegi äratagemisest“ või „võitmisest“. Sellise eesmärgi saavutamise range eeldus oleks kohtunike töökoormuse vähendamine, et iga vahendusmenetluse vaidluse lahendamisel oleks võimalik süüvida tõepoolest poolte juhtimisele kompromissile jõudmiseks.

Eestis praegu rakendataval kohtulikul kompromissil on mitmeid olemuslikke puudujääke, mida oleks võimalik kõrvaldada ning mis tagaksid ühiskonna suurema rahulolu õigusemõistmisega tervikuna. Kohtuliku kompromissi sellisteks puudusteks on näiteks selle ebapiisav konfidentsiaalsus ja kompetentsus – suures osas puudub kohtunike väljaõpe suunitlusega läbirääkimiste pidamisele ning kompromisside saavutamisele. Käesoleval ajal, kui kohtuliku kompromissi esimeseks eelduseks on nõudega kohtu poole pöördumine, ei ole mõistlik oodata suurt muutust mõtteviisis kompromisside eelistamisel. Selline mõtteviisi muutus peab olema sisuline – isikutel peaks olema võimalus pöörduda kohtu kui erapooletu institutsiooni poole, kes aitaks vahendada isikutevahelisi probleeme, kes leiavad, et asi on võimalik lahendada üksteisemõistmise saavutamise teel. Autor on seisukohal, et tulenevalt eestlastele omasest mõtlemisviisist, oleks sellise skeemi kasutamine äärmiselt tervitatav – eestlasele on loomumane soov jõuda tõe ja õiguseni. Seda aitaks saavutada vahendusmenetlus kohtuniku ees ning selle tulemuseks oleks õigusjõudu omav kokkuleppedokument. Käesoleval ajal nähakse erinevates vahendus- ning lepitusorganites pigem institutsioone, kus õigust ei leia ning kus otsuseid teevad ebapädevad isikud.

Kokkuvõte

Jaapani ühiskond on omapärane ja hoomamatu, Lääne inimeste jaoks tihti lausa mõistetamatu. Seal valitsevad arvamused ja tõekspidamised erinevad kardinaalselt Läänele omastest: kui Lääne inimesed peavad väga olulisteks väärtusteks individualismi ning nõ üksikisiku heaolu, siis jaapanlaste igapäevaelu juhivad grüpiidentiteet ning austusväärus, neile on olemuslikult vajalik käituda ning ühiskondlikult toimida harmoonias ning üksteisemõistmises.

Jaapani tänapäevase näo ning sealsete inimeste eripärase olemuse on kujundanud nende ajaloo ja kultuuri aastatuhandete pikkune areng. Olulist kohta jaapanlaste tänaste tõekspidamiste kujunemisel on mänginud loodusest ning hingestatusest lähtunud usundid – šintoism, budism

ning konfutsianism. Oluliseks peetakse harmooniat, rahuolu ning ühiskonna liikmete omavahelist kooskõla – see on ka põhjuseks, miks Jaapanit peetakse kohtuvaidlustele võõraks ühiskonnaks. Vaidluste lahendamine avalikkuse ees ei ole jaapanlastele kunagi meeldinud, seda peetakse ühiskondliku harmoonia lõhestamiseks ning kergekäeliselt ei võta kohtusse minekut ette ükski jaapanlane.

Kuigi Jaapani õigust on alates isolatsiooni lõppemisest mõjutanud nii *ius commune* õigussüsteem kui ka *common law* traditsioonid, on Jaapan säilitanud oma omapärase ning erilise olemuse, mis on paljude jaoks kaua olnud mõistatuseks. Jaapanlaste kõrget austusväärust ning eneseohverdusvõimet kogukonna heaolu tagamiseks on tihti vaadeldud lausa hullumeelsusena – töö autor peab siinkohal silmas Kamikaze sõdalasi Teises maailmasõjas, millist käitumist ning pühendumist teised riigid ei olnud kunagi varem näinud. Tegelikult on tegemist pikkade traditsioonide ning ajalooliselt kujunenud nähtusega, kus juba samurai sõdalased võtsid ise eneselt elu, kui lahingute käigus oli alla jäänud nende isand.

Jaapani omapära väljendub ka õiguskorras. Esiteks on Jaapani õigussüsteem n.ö hübriidse iseloomuga omades jooni *ius commune*'st ja *common law*'st, kuid säilitanud oma ajaloost ning kultuurist tulenenud olemuslikud eripärad. Teiseks on ajalooline ning kultuuriline areng läbi sajandite kujundanud jaapanlastest Lääne inimestest erineva õigusteadvuse ning õiguskultuuriga isiksused, kes ei näe vaidluste lahendamise esmase või oluliseima vahendina ette kohtuvaidluste pidamist. Ühiskonnas peetakse äärmiselt oluliseks harmoonia ja kooskõla saavutamist ning säilitamist. Vaidlused avalikkuse ees on aga selliste väärtuste õhnestamise vahendid. Seega tuleb jaapanlaste vastumeelsust kohtuvaidlustele pidada kultuuriliseks fenomeniks. Kindlasti mängivad siinkohal rolli ka faktilised asjaolud – piiratud ligipääs õigusametitele ning õigusabi kulukus, kuid tihti peetakse ka nende asjaolude selliseks kujunemist tulenevaks kultuurilistest faktoritest.

Tulenevalt kõigist väljatoodud arengutest, on Jaapani õigussüsteemis äärmiselt olulisel kohal alternatiivsed vaidluste lahendamise meetodid, millest omakorda tähtsaim on kohtulik vahendusmenetlus. Tegemist on protsessiga, kus isikutel on võimalik vaidlusolukorras pöörduda küsimuste lahendamiseks kohtu poole, kohtunikule selleks ametlikku ning avalikku hagiavaldust esitamata. Ajendiks on poolte eneste soov vaidluse rahumeelseks lahendamiseks ning mõlemaid pooli rahuldava lahenduse leidmiseks. Tähtis ei ole „võit või kaotus“ vaid tulemuse, so vaidluse lahendamise, saavutamine. Kohtunikku peetakse aga autoriteetseks

isikuks, kelle abi soovitakse ning kelle soovitusi kuulatakse. Kohtuliku vahendusmenetluse korras kokkulepitu omab samasugust õigusjõudu kui jõustunud kohtulahend.

Ka mujal maailmas on viimastel aegadel hakatud üha enam rõhku panema vaidluste lahendamise alternatiivsetele meetoditele, kuna need on efektiivsed, toimuvad lühema aja jooksul ning ei ole nii kulukad. Käesoleval ajal on Saksamaal levimas trendid, mis toovad eeskujuks just Jaapani süsteemi ning Jaapani kogemusi. Ka Eestis on jõutud arusaamale alternatiivsete meetodite vajalikkusest ning kasulikkusest ning selle jaoks on kehtestatud ka kohtute kohustus poolte suunamiseks kompromissile. Kuigi kohtulik kompromiss Eesti õiguskorras ning kohtulik vahendusmenetlus Jaapani õiguskorras on üsna sarnased meetodid, ei kanna nad endas aga sarnaseid eesmärgi. Kui Eestis on viidatud eelkõige võimalusele kohtute töökoormust vähendada, siis Jaapanis on eesmärgiks eelkõige harmoonia säilitamine ühiskonnas, mida vahendamine kindlasti suurel määral tagab.

Autor leiab, et Jaapanis kasutusel olev süsteem oleks sobiv ka Eesti ühiskonda, kuna eestlased hindavad samuti kohtu autoriteeti ning samas aitaks kõne all olev konstruktsioon kaasa õigussüsteemi kui terviku arendamisele – inimestes tuleks kasvatada teadmist, et kohus ei pea olema ainult ühe poole võidule või kaotusele orienteeritud asutus, vaid kohtust on tõepoolest võimalik leida abi probleemsete küsimuste lahendamiseks ja seda ilma võitluseta, vaid reaalse, mõlemale poolele vastuvõetava lahendi saavutamiseks. Selline süsteem aitaks kindlasti kaasa isikute rahulolu tõusule kohtumenetluse suhtes.

Kuna jaapanlased peavad au sees harmoonia säilitamist ühiskonnas, vaidluste lahendamist alternatiivseid meetodeid kasutades ning üldiselt kohtumenetluse vältimist, tuleb tõdeda, et Jaapani õiguskultuur toetub pigem õigusväliste normide suuremale austamisele. Sellised elemendid ei jää tagaplaanile ka kohtumenetlustes – kohtunikel Jaapani õigussüsteemis on oluliselt suurem võimalus kohtuasjade lahendamisel lähtuda õigusvälistest normidest kui kohtunikel *common law* või *ius commune* õigussüsteemis. Kohtunikud võivad konkreetsete kaasuste lahendamisel kõrvale jätta seaduses sätestatu ning otsuse tegemisel toetuda rohkem tavadele, õiguse sisemisele õiglusele. Ühe olulise elemendi – nimelt kohtuliku vahendusmenetluse idee arendamine võiks kasuks tulla ka Eesti kohtu- ning õigussüsteemile. Jaapanis kasutusel olevale kohtulikule vahendusmenetlusele on Eestis sarnasem kohtulik kompromiss. Siiski eksisteerib nende vahel olemuslik erinevus – Eestis on kohtuliku kompromissi saavutamise eelduseks hagiavalduse esitamine kohtule, mille järel algab menetlus. Kohtul on aga kohustus pooli kompromissile suunata. Tihtilugu on tegemist kohtu

formaalse kohustusega ning peale kohtu ettepaneku tagasilükkamist menetlus jätkub. Jaapani kohtuliku vahendusmenetluse eelisteks on kindlasti asjaolud, et kohtuliku kokkuleppe sõlmimise eelduseks ei ole ametliku hagiavalduse esitamine kohtule, kohtu ülesanne on olla autoriteetne teejuht, kes aitab pooli õiglase ning mõlemaid pooli rahuldava kokkuleppe leidmisel. Sellise või sarnase elemendi üle võtmine ka Eestis, aitaks kindlasti kaasa õiguskultuuri kui terviku arengule, mil inimesed tunneksid, et kohus ei ole pelgalt üksteisega võistlemise ja võitlemise koht, vaid kohus on tõepoolest autoriteetne institutsioon, mis võib olla meetmeks õiglase, rahumeelse ning pooli lepitava tulemuse saavutamisel.

The Influence of non-regulatory norms on Japanese legal system. Summary

This paper examines influential factors which have had impact on Japanese law and legal culture. Through these factors Japan has developed its unique legal system. Japanese legal culture has developed through different historical and political factors. The development of Japanese legal culture has been influenced by different factors in particular national culture, traditions and religions. In this paper the author examines influential factors which have had impact on Japanese legal culture through history and through which Japan has shaped its unique originality. The aim of this paper is to analyse above mentioned factors and try to reach understanding of these parts which could be beneficial for Estonian legal system.

In situation where different legal systems converge with each other it is interesting if and how Japanese law could influence law and administration of justice in European or American way. Is there some useful aspects in Japanese law what Estonia could use as an example in its administration of justice. These are the questions that the author is trying to find questions for.

The another aspect of these paper and its aim is to come to terms that which are the specific elements through which we can say that Japanese legal culture depends more to honoring non-regulatory norms than legal norms and is there a possibility that we can introduce them to Estonian legal culture. In particularly – alternative dispute resolution method in-court mediation.

The first chapter of this paper brings out historic periodizing of Japanese society and legal system which is the basis for conducting further analysis. In this part of the paper the author brings out the basic historical phases which have shaped the development of Japanese society and law. Also there are brought out changes in legal development and different legal courses from which Japan has originated in its development.

In the second chapter the author examines non-legal factors which have influenced Japanese legal system. These are cultural and religious factors. Indagating to Japanese historical and cultural background helps to reach understanding about unique position of Japanese society which prefers non-legal norms to formal ways of societys functioning. As traditional and

religious factors are very important mechanisms of shaping individual worldviews and general attitudes, they have been analyzed through legal field of view.

The third chapter analyses the hierarchy of sources of law in Japanese modern legal system. As Japanese legal system is a hybrid of *common law* and *ius commune* this chapter brings out Japanese way of depending on different sources of law. The author is on opinion that bringing out and analyzing hierarchy of sources of law in Japanese legal system is important to decode the nature of legal system and the ways how individuals regard implementation of law as a entirety.

The final chapter of this paper opens the nature of Japan's modern judiciary, explains the nature of alternative dispute resolution methods and its advantages. This chapter also considers unique and nationally homogeneous legal awareness of Japanese. The author tries to reach realization, is the alternative dispute resolution method in-court mediation (which is the most popular alternative dispute resolution method in Japan), implementable in Estonian legal system, what would be its prerequisites and efficiency.

Since the existence of laws and other means of social regulation are correlated with each other the lack of laws create necessity for searching other kinds of regulations and needing to create them. For this issue Japan has considerable amount of different alternative dispute resolution methods. Japanese are very proud of them and accept alternative dispute resolution methods more compatible to their culture. Traditional alternative dispute resolution methods are conciliation and in-court mediation.

Mediation system in Japan is different from what we mean when we hear about mediation process – it takes place inside of court system. Depending on the content of the dispute the complaint is submitted to district courts, summary courts or family courts. Often it's not that very strictly defined and a person can choose in which court he wants to submit his complaint. The popularity of in-court mediation depends on that it doesn't accompany with negativity which is habitual to traditional legal proceedings – in the proceedings of in-court mediation both parts are trying to reach a settlement through achieving agreement. Parties who want to use in-court mediation don't want to get a win-lose judgement. This type of proceedings helps individuals to maintain harmony and dignity, solving problems through in-court mediation is not considered shameful to the parties. Avoiding shame is in a very important place in Japanese culture. It's totally taboo for Japanese to behave and act in a way that could bring

shame on himself or his entire family – there exist internal beliefs of shame and every member of society wants to behave in a way that wouldn't lead to negative reactions of others.

From the beginning of history there has existed a general doctrine of immorality of disputes in Japanese society. Keeping peace in society has always been an obligation for seniors and authoritative persons. They are historically been these persons who help arguing parties where needed. Nowadays social hierarchy based on classes in Japan has replaced with paternalistic status of individuals. The conception of vertical society has adopted by majority of Japanese. Emphasising the social obligations and social harmony comes from Confusian beliefs and buddhism. According to those principles, disputes nowadays are also solved in ways that wouldn't compromise harmonic relations between members of society. To reach that kind of result Japanese use conciliation and mediation, preferring these to win-lose proceedings in court. Very important for society is the principle of justice in court proceedings. The more fair judgement and court proceedings are, the greater is the satisfaction with the judgement.

The uniqueness of Japanese legal system consist of anti-positive approach to implementation of law. Japanese judges are very active in creating law and they can go much further than judges in *common law* in certain aspects. In cases where there aren't alternatives to reach fair judgement, the judge can deviate from stipulates in legal acts.

Principle of fairness is definitely important to Estonian court system as well and Estonians hope as well that our judgements and proceedings are fair – justice doesn't only have to be fair, but it also has to seem like a fair. When our legal system tries to ensure this principle through sufficient motivationing and comprehensive reasoning, Japanese want to see internal fairness in their judgements. Studies have shown that satisfication with the procedure and fair procedure increases the satisfication with judgement.

Through historical process Japanese law has developed to a system where other social regulation means are more important than formal laws and judicial acts. Japanese religious beliefs have had a certain part in that process. These religious beliefs have emphasized honesty, loyalty and group identity. These have been very important in formation of Japanese legal conciousness.

It's characteristic and inherent to *ius commune* that we try to solve many problems and issues only depending on legal acts and norms interpreting them often only grammatically. In Japan

this would not be possible because they honor extremely highly norms and customs which determine legal order and fairness of legal consciousness.

Because of all the developments outlined alternative dispute resolution methods are on very important situation. The most popular is in-court mediation. This is a process where people can turn when a dispute occurs and a judge help parties to reach to understanding and peace – they don't have to put in formal claim to start with this kind of procedure. The aim of using this kind of method is that people want to reach to peaceful agreement and a solution that would satisfy both parties. Judge has been considered as honorable person whos help is needed and recommendations listened. The outcome of in-court mediation has the same power as court judgement.

In recent times elsewhere in the world alternative dispute resolution methods are more and more emphasized because these methods are effective, they take place in much shorter time period and they are less expensive. Estonia as well has reached to understanding of necessity and utility of alternative dispute resolution methods. For that there is regulation that court has to direct disputing parties to compromise. But this kind of method doesn't carry that kind of idea that in-court mediation in Japan. When in Estonia the main emphasis is put on reductions of courts workload, then in Japan the aim is to maintain harmony in society.

The author is on opinion that the method used in Japan is usable in Estonia too, because Estonian assess courts authority as well as Japanese and this kind of structure would be beneficial to Estonial legal system as a whole – we should bring people to the knowing that court is not only an institution where you can argue and fight, but it's also a place where you can go to reach to agreements and find solutions to problems. This kind of system would definitely help to increase parties satisfication to legal proceedings.

Since the Japanese honor keeping harmony in society, solving disputes using alternative dispute resolution methods and avoiding court proceeding as a whole, we can say that Japanese legal culture depend much more on informal and non-regulatory norms than formal prescriptions. That kind of elements certainly don't remain in the background in court proceedings as well – judges in Japanese legal system have much wider opportunity to rely on informal regulations that the judges of *ius commune* or *common law*. One important and popular method in Japanese legal system we could use in Estonian legal system as well to improve Estonian legal culture – in-court mediation.

Kasutatud kirjandus

1. Anthony, S.B. Naiste hääletamisõigusest. Arvutivõrgus: <http://estonian.estonia.usembassy.gov/root/pdfs/ajaloolised-dokumendid/susan-b.anthony.pdf>, 20.04.2012.
2. Armstrong, K. 4000-aastane rännak läbi judaismi, kristluse ja islami. Tallinn: Kirjastus Varrak 2007.
3. Beasley, W.G. The Rise of Modern Japan. Political, Economic and Social Change Since 1850. New York: St. Martin's Press 1995.
4. Befu, H. Concepts of Japan, Japanese Culture and the Japanese. - Y. Sugimoto. Cambridge Companion to Modern Japanese. Cambridge: Cambridge University Press 2009.
5. Black, D. Sociological Justice. N.Y.: Oxford University Press 1989.
6. Bownas, G. The Continuity of Japanese Culture. - Inside Japan. London: British Broadcasting Corporation 1981.
7. Bodenheimer, E., Oakley, J.B., Love, J.C. An Introduction to the Anglo-American Legal System. Readings and Cases. United States of America: West Publishing Co 1988.
8. Burns, K. Idamaade filosoofia. Tallinn: Ersen 2009.
9. Coulthard, C. Japan. A Cultural Profile. Toronto 2000.
10. Danner, R.A., Bernal, M.L.H. Introduction to Foreign Legal Systems. New York: Oceana Publications Inc 1994.
11. David, R., Brierley, J.E.C. Major Legal Systems in the World Today. London: Stevens and Sons Ltd 1985.
12. Dean, M. Japanese Legal System: Text and Materials. Great Britain: Cavendish Publishing Limited 1997.
13. Deal, W.E. Keskaeg ja uusaeg Jaapanis. Tallinn: Tänapäev 2009.
14. Eesti kohtusüsteem. Arvutivõrgus: www.kohus.ee/18000, 22.03.2012.
15. Erne, J. Vahendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. Juridica, 2003, nr 7.
16. Fujikura, K. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company Limited 1996.
17. Fukuyama, F. Ajaloo lõpp ja viimane inimene. Tallinn: Tänapäev 2002.
18. Fukuyama, F. Riikluse ehitamine: valitsemine ja maailmakord 21. sajandil. Tallinn: Tänapäev 2006.

19. Funken, K. Comparative Dispute Management: Court-connected Mediation in Japan and Germany. German Law Journal. Arvutivõrgus: www.germanlawjournal.com/article.php?id=130, 18.02.2012.
20. Hamai, K., Ellis, T. Crime and criminal justice in modern Japan: From re-integrative shaming to popular punitivism. – International Journal of the Sociology of Law, vol 24, no 3, 2006.
21. Hane, M. Modern Japan. A Historical Survey. United States of America: Westview Press 1992.
22. Hattstein, M. Maailmareligioonid. Tallinn: Koolibri, 2007.
23. Heisei periood. Arvutivõrgus: http://en.wikipedia.org/wiki/Heisei_period, 20.04.2012.
24. James, P.S. Introduction to English Law. London: Butterworths 1989.
25. Juurikas, M. Kas jaapanlased peavad vastu? – Eesti Päevaleht, 21.03.2011.
26. Jaapani kohtusüsteem. Arvutivõrgus: www.courts.go.jp, 22.03.2012.
27. Kaugia, S. Õigusnormide kohast eri kultuuriruumides. – Riigikogu Toimetised, nr 6, 2002.
28. Kaugia, S. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011.
29. Kawashima, T. The Legal Consciousness of Contract in Japan. - K. Fujikura. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company Limited 1996.
30. Keskkonnavaidluste koordineerimise komitee. Arvutivõrgus: www.soumu.go.jp/kouchoi/english/index/html, 25.03.2012.
31. Kitagawa, J.M. Religion in Japanese History. New York: Columbia University Press 1966.
32. Klaassen, O.M. Jaapan läbi aegade. Tallinn: Argo 2008.
33. Konfutsianism. Arvutivõrgus: <http://et.wikipedia.org/wiki/Konfutsianism>, 23.04.2012.
34. Kristlus. Arvutivõrgus: <http://et.wikipedia.org/wiki/Kristlus>, 19.03.2012.
35. Kõve, V. Tsiviilvaidluste kohtuvälisest lahendamisest Eestis. – Juridica, 2005, nr 3.
36. Lebra, T.S., Lebra, W.P. Japanese Culture and Behaviour. Honolulu: University of Hawaii Press 1986.
37. Liiklusõnnetustega seotud vaidluste lahendamise keskus. Arvutivõrgus: www.jcstad.or.jp/about/index.htm, 25.03.2012.
38. Lu, D.J. Japan. A Documentary History. United States of America: An East Gate Book 1997.
39. Mark, A. Õigus sotsiaalse ja poliitilise fenomenina. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. - S. Kaugia. Tallinn: Avatar Holding OÜ 2009.

40. Merimaa, M. Menetluse põhimõtted ja tõendamine tsiviilkohtumenetluses. Doktoriväitekirj. Tallinn: Akadeemia Nord 2008.
41. Nitobe, I. Bushidō – Jaapani hing. Tallinn: Penikoorem 2006.
42. Obuchi, T. Role of the Court in the Process of Informal Dispute Resolution in Japan: Traditional and Modern Aspects, With Special Emphasis on In-Court Compromise. – K. Fujikura. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company Limited 1996.
43. Oda, H. Japanese Law. New York: Oxford University Press 2011.
44. Ohbuchi, K., Sugawara, I., Teshigahara, K., Imazai, K. Procedural Justice and the Assessment of Civil Justice in Japan. – Law&Society Review, vol 39, no 4, 2005.
45. Parker, R.B. Law, Language, and the Individual in Japan and the United States. – K. Fujikura. Japanese Law and Legal Theory. England: Dartmouth Publishing Company Limited 1996.
46. Partridge, C. Maaailma usundid. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS 2006.
47. Pronnikov, V., Ladanov, J. Jaapanlased: etnopsühholoogilised visandid. Tallinn: Olion 1992.
48. Raud, R. Jaapan: püsitusel palge ees. – Eesti Päevaleht, 21.03.2011.
49. Riigikohus. Arvutivõrgus: www.nc.ee, 22.03.2012.
50. Reischauer, E.O. The Japanese. United States of America: Harvard University Press 1980.
51. Sissejuhatus õigusteadusesse. Anepaio, T. jt. Tallinn: Juura 2005.
52. Tarros, K. Kompromiss Eesti kohtupraktikas: olemus ja probleemistik. – Juridica, 2008, nr 10.
53. Tarros, K. Kohtulik kompromiss – alternatiiv traditsioonilisele kohtumenetlusele. Magistritöö. Tartu Ülikooli õigusteaduskond 2008.
54. Yutang, L. Kong Fuzi tarkus. Tallinn: Tänapäev 2010.
55. Zweigert, K., Kötz, H. An Introduction to Comparative Law. Oxford: Clarendon Press 1998.

Kasutatud normatiivmaterjal

56. Ameerika Ühendriikide 1787. aasta põhiseadus. Arvutivõrgus: <http://estonian.estonia.usembassy.gov/pohiseadus.html>, 19.04.2012.

57. Jaapani 1946. aasta konstitutsioon. Arvutivõrgus:
http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html, 20.04.2012.
58. Kohtute seadus. – RT I 2002, 64, 390 ... RT I, 28.12.2011, 48.
59. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtunike arv ja jagunemine kohtumajade vahel. JMm 27.10.2005 nr 47. – RTL 2005, 111, 1707.
60. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 28.12.2011, 44.

Kasutatud kohtupraktika

61. RKPJK III-4-6/94, 02.11.1994.
62. TlnRnKo 22.03.2011, 2-10-779.